

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

Universitätsbibliothek Paderborn

Philippi Cluverii[i] Italia Antiqua

Opus post omnium curas elaboratissimum ; tabulis geographicis ære expressis illustratum ...

Philippi Cluverii[i] Italiae Antiquae. Tomus ...

Clüver, Philipp

Lvgdvni Batavorvm, 1624

Cap. II. De locis fluminibusque Campaniæ maritimis, inter Sinuessam opidum & Neapolim urbem.

urn:nbn:de:hbz:466:1-14124

hæc loquuntur verba; *Opidum Sinuessâ; extremum in adjecto Latio. hinc felix illa Campania est.* Ex his error, nescio quo primo auctore, etiam doctissimis quibusdam irrepsit viris, existimantibus, vocem istam *felix* pro cognomento regionis adiecisse Plinium: quum merum id sit *ἡλιξ*, quo ubertatem soli præ cæteris Italiae regionibus & ipse, ut alii auctores, prædicare voluit. quod ipsum sequens vox *illa* satis disertè indicat. Sic Tacitus supra dicto Historiar. lib. III: *Nunc pecuniam & familiam & beatos Campanie sinus promitti.* Sic ipse Plinius eodem cap. v. antea; ubi totius Italiae præstantiam celebrat: *sed quid agam? tanta nobilitas omnium locorum, quos quis attigerit, tanta rerum singularum populorumque claritas tenet. Urbs Roma vel sola in eâ, & digna tam vastâ cervice facies, quo tandem narrari debet opere? qualiter Campania ora per se, felixque illa ac beata amœnitas? ut palam sit, uno in loco gaudentis opus esse natura.* Apud reliquos certè auctores, Græcos pariter atque Latinos, quum frequens Campaniæ, ut regionis celeberrimæ, fiat mentio, nusquam tale quoddam eius reperitur cognomentum. Apud Philostratum in Apollonii vitâ lib. VII cap. IIII sic scriptum: *Ἀφίξο [ὁ Ἀπολλώνιος] εἰς Διηγερέων. Δημητρίῳ δὲ ἐντυχῶν, εἰλεφά σι, ἐπε, τρυφάντα, καὶ τῆς εὐδαίμωνος Ἰταλίας, εἰ δὴ εὐδαίμων, τὸ μακαριώτατον οἰκῶντα, ἐν ᾧ λέγεται καὶ ὁ δὺσος δὲ Καλυψοῖ ξυῶν, ἐνλαθῆσαι κακοῦ Ἰθακήσιος καὶ οἴου.* Id est: *Puteolos pervenit Apollonius. ubi in Demetrium incidens; Ego te, inquit, deliciis indulgentem deprehendi, in Italia felicis (si modò felix est) orâ beatissimâ degentem: ubi quondam Ulysses etiam ferunt, cum Calypsone versatum, fami Ithacensis ac domus oblitum esse.* Ergo ex hoc auctore & ipsi Italiae univèrsæ cognomentum tribuendum erit *Felici*? Haud opinor. nec quisquam negaverit, esse heic tantum *ἡλιξ*. Error iste de Campaniâ haud dubiè inde primùm ortus est, quòd in Asiâ Arabia dicebatur cognomine *εὐδαίμων* Græcis, Latinis *Felix*. At verò notandum heic erat, id cognominis regioni isti impositum fuisse ad discrimen Arabiæ Desertæ, & item Arabiæ Petrææ. quæ ratio in Italiae Campaniâ nulla esse poterat, quidpè quæ una, sola, simplex, in plureis partibus atque cognomina minimè distincta, apud auctores reperitur.

30 C A P. II.

De locis fluminibusque CAMPANIAE maritimis inter SINUES-
SAM OPIDUM & NEAPOLIM urbem.

Finibus Campaniæ indicatis, singula nunc eius loca, quæ veterum celebrantur monumentis, explicentur. ac primùm ora maritima. Strabo lib. v: *πόλις δὲ ἦν τῆς ἡλικίας καὶ τῆς εὐδαίμωνος, λίπερον. Ἐξαρρῆσι δὲ ὀμώνυμοι τῆς πόλεως ποταμός. ὅς δὲ αὐτῶν καὶ οὐόλιου. ὀμώνυμός ἐστι τῆς παρ' αὐτῶν πόλεως, ἐφεξῆς καὶ μύνη. ταύτης δὲ ἐφεξῆς ἐστὶ κύμη.* Id est: *Opida in litore sunt post Sinuessam, Liternum; quod amnis adluit eiusdem nominis. similiter & Vulturum idem nomen habet cum opido, quod deinde sequitur. post hæc est Cuma.* Ptolemæus: *Σινούσσα, Οὐόλιουρον, Κῆμη, Λιτέρον.* id est: *Sinuessâ Vulturum, Cuma, Liternum, Plinius lib. III: cap. v: Opidum Sinuessâ; extremum in adjecto Latio. hinc felix illa Campania est. In orâ, Savo fluvius; Vulturum opidum cuius amne; Liternum, Cuma.* Et adverso itinere incedens Mela lib. II cap. IIII: *Cuma, Liternum, Vulturum amnis, Vulturum opidum, Sinuessâ.* Itineraria antiqua:

50	Tabulæ:	Antonini:	
	<i>Sinuessâ</i>	<i>Sinuessâ</i>	
	<i>Savo fl.</i> VII.		
	<i>Vulturno</i> XII.		
	<i>Literno</i> XII.	<i>Literno</i>	XXIIII.
	<i>Cumæ</i> VI.	<i>Cumis</i>	VI.

Ex his **VULTURNVS** amnis nomen antiquum hodièque servat; vulgò adcolis **Volturno** & **Voltorno** dictus; fluviorum Campaniæ maximus. Memoratur præter Tom. 2. C C 4 jam

VULTURNVS
amnis AL-
TYRANVS AN-
TIM.

jam dictos auctores, Varroni, Ovidio, Livio, Dionysio, Silio, Lucano, Statio, Plutarcho, Frontino, Claudiano. Ovidius Μεταμορφώσεων lib. xv:

*Hinc calidi fontes lentisciferumque teneitur
Liternum, multamque trahens sub gurgite arenam.
Vulturnus.*

Silius lib. viii: — Sinuessâ tepens, fluctuque sonorum
Vulturnum.

Lucanus lib. ii: — Delabitur inde
Vulturnusque celer, nocturnaue editor aure
Sarnus, & umbrosa Liris per regna Marica.

Claudius, in Panegyrico de Probi & Olybrii consulatu:
Vulturnusque rapax.

Apud Varronem de Latinâ lingvâ lib. iiii per o scriptum est *Volturnus*; ut Græcis οὐόλτρων. Verba eius hæc sunt: *Tiberis ut caput extra Latium, sic inde nomen quoque effluxit in lingvâ nostram, nihil Latinum. ut quod oritur in Samnio, Volturnus, nihil ad Latinam lingvâ. at, quod proximum opidum ab eo, secundum mare, Volturnum, ad nos jam Latinum vocabulum, ut Tiberis, venit. nam & colonia nostra Volturnum, & deus Tiberinus.* Dionysius Halicarnassensis lib. vii, de castris Etruscorum Vmbrosumque & Dauniorum, qui conjunctis copiis Cumas obsidebant: οἱ δὲ ἐστὶ τὰ στρατόπεδα ῥέοντες ἀπὸ τοῦ ποταμοῦ οὐόλτρων καὶ γλάνις. Id est: *Castra eorum præfluebant amnes Volturnus & Glanis.* Apud Plutarchum, in vitâ Fabii Maximi ita scriptum: *καμπανίας πόλις κασιλίνου, ἐν ἡμῶν Διὸς μέσης ῥέων ὁ λόθρον ποταμὸς, ὃν οὐάταρον οἱ Ῥωμαῖοι καλεῖσιν.* Id est: *Campania opidum Casilinum; quod interfuit Lothronus amnis; quem Romani Vaturanum vocant.* Mendum esse in vocabulo οὐάταρον, pro quo scribendum οὐόλτρων, *Vulturnum*, etiam ante me interpretis auctoris facile advertere potuit. sic quidpe Livius lib. xxii: *Fabius Casilinum occupat modicis prædiis. quæ urbs, Vulturno flumine dirempta, Falernum à Campano agro dividit.* At alterum illud amnis vocabulum ὁ λόθρον, quia non intellexit, planè omisit prædictus interpretis, quâ re insignis facta est diligentia Plutarchi injuria, nativum amnis vocabulum, quod ipsi usurparunt adcolæ Campani, notum facere cupientis. Sed hoc etiam, ut illud, exscriptorum incuriâ imperitiâque vitiatum esse vereor. Servius in Virgilio Aeneid. lib. x ita commentatur: *Constat, Capuam à Tuscis conditam de viso falconis augurio; qui Tuscâ lingvâ capys dicitur. Alii, à Tuscis quidem retentam, & prius Aliternum vocatam. Alia exemplaria heic habent Aliternum.* Livius lib. iiii: *Peregrina res, sed memoriâ digna, traditur eo anno facta. Vulturnum, Etruscorum urbem, quæ nunc Capua est, ab Samnitibus captam.* Apud Polybium lib. iiii, post summam Campaniæ descriptionem, ita de Hannibale è Samnio in Campaniam ingresso, scriptum est: *κατὰ στρατόπεδον ἐστὶ τὸ ἄθρον ποταμὸν, ὃς χωρὶν δίχα διὰ μέσων περὶ ἡμετέραν πόλιν.* Id est: *Castra posuit apud Athurnum amnem, qui medios fere fecat prædictos campos.* Ex tribus istis Plutarchi ac Servii Polybiique vocabulis, inter se conlatis, genuinum germanumque apud adcolas amnis nomen fuisse censeo ἄθρον, ALTHURNVS: quod postea Romani fecere VOLTURNVS; ac tandem VULTURNVS. Apud Plutarchum primò A corruptum fuit in Λ: deinde, quum Λθ non rectè conjungerentur, interpositum est o. tum sequens v etiam vitiatum in o. *Casilinum etiam fluvium fuisse posterioribus temporibus dictum, infra cap. xv in Casilini opidi expositione patebit.* Qui autem alii fluvii in eum defluant, antiquis memorati auctoribus, infra cap. vi & vii in Samnitibus atque Hirpinis docebo. Cæterum Plinius lib. xxxvi cap. xxvi, quod est *de origine vitri & ratione faciendi*, ita scribit: *Iam verò & in Vulturno mari Italia arena alba nascens, v i millia passuum litore, inter Cumas atque Lucrinum, quæ mollissima est, pilâ molâque teritur.* Mira sanè sex millia passuum litoris designatio inter Cumas atque Lucrinum: quum litus hoc in opidum Cumas & Lucrinum lacum in longum excurrat promontorium, quod Misenum vocabatur, una cum opido adposito: cuius memoratone longè aptius prædictum litus v i millium passuum designaturus erat. Verum non ille heic indicare voluit litus, quod duobus simul sinibus tangeretur: uno, qui ab orientali Miseni promontorii latere dicebatur Puteolanus: ut infra videbimus: altero, in quem Vulturnus effunditur amnis. sed hunc solum intellexit, undè etiam *Vulturnum* vocavit mare:

mare: quamvis adpellatione haud dubiè ab se ipso inventâ, & nulli alii usurpata: nempe, ut innumera alia, miro compendii artificio; ne opus haberet longiori *αὐτοφρον* dicere, in eâ maris Inferi sive Etrusci parte, in quam effundatur Vulturinus amnis. Quapropter scriptum ab eo existimo, inter Cumas atque Litemum. Et sex millia passuum eo intervallo numerata fuisse, suprà ex Itinerariis intelleximus. Quòd si verò Lucrinum voluisset Plinius, additurus sanè erat vocem *lacum*.

Cæterùm Domitianus imperator quum viam novam, cuius iter suprà dicta Itineraria referunt, inter Sinuessam & Cumas vel Puteolos sterneret; PONTEM heic magnifici operis, unâ cum *arcu triumphali*, struxit in Vulturno amne. Dio lib. LXVII in rebus Domitiani: *Ἐν τῆσι τῶ χρόνῳ ἡ ὁδοῦ, ἡ δὲ τὸ Σινούσιος ἐς Πυπέλους ἄγαστος, λήθεις ἐσπρίσθη*. Id est: Eodem tempore via, qua ab Sinuessâ Puteolos ducit, lapidibus strata fuit. Statius Silvar. lib. IIII carm. III; quo viam Domitianam concelebrat:

Quis duri silicis gravisque ferri
Immanis sonus aequori propinquum
Saxosa latus Appia replevit?
Qui genti patria, futura semper
Sancit limina, Flaviūque culmen;
Hic scenis populi vias gravanteis.
Et campos iter omne detinenteis,
Longos eximit ambitus; novoque
Insectu solidat graveis arenas:
Gaudens Euboica domum Sibylla
Gauranosque sinus & æsuanteis
Septem montibus admovère Baias.
Heic quondam piger axe vectus uno
Nutabat cruce pendulâ viator:
Rodebatque rotas maligna tellus;
Et plebs in mediis Latina campis
Horrebat mala navigationis.
Nec cursus agiles. sed impeditum.
Tardabant iter orbita tacentes;
Dum pondus nimium quercus sub altâ
Repit languida quadrupes staterâ.
At nunc, qua solidum diem terebat,
Horarum via facta vix duarum.
Non tensa volucrum per astra penna,
Nec velocius ibitis carina.
Hic primus labor, inchoare sulcos,
Et rescindere limites, & alto
Egestu penitus cavare terras:
Mox haustas aliter replere fossas,
Et summo gremium parare dorso:
Ne nutent sola; ne maligna sedes,
Et pressis dubium cubile saxis.
Tunc, umbonibus hinc & hinc coactis,
Et crebris iter adligare gomphis.
O quanta pariter manus laborant!
Hi cadunt nemus, exuuntque monteis;
Hi ferro scopulos trabeisque cadunt:
Illi saxa ligunt; opusque texunt
Cocto pulvere sordidoque topko:
Hi siccant bibulas manu lacunas:
Et longè fluvios agant minores.
Fervent litora nobilesque silva.
It longus medias fragor per urbem:
Atque echo simul hinc & inde fractam
Gauri Massicus avifer remissit.

Miratur

Miratur sonitum quiesca Cyme
 Et Liternapalus pigerque Savo.
 At, flavum caput humidumque latè
 Crinem mollibus impeditus ulmis,
 Vulturinus levat ora; maximoque
 Pontis Casarei reclinis arcu,
 Pandis talia faucibus redundat:
 Camporum bone conditor meorum;
 Qui me vallibus aviis refusum,
 Et ripas habitare nescientem,
 Recti legibus alvei ligasti.
 Et nunc ille ego turbidus minaxque,
 Vix passus dubias prius carinas,
 Iam pontem fero; perviusque calcor;
 Qui terras rapere & rotare silvas
 Adfveram; (pudet) amnis esse capi.
 Sed grates ago. servitusque tanti est;
 Quod sub te duce, te iubente, cessi:
 Quod tu maximus arbiter; meaque
 Victor perpetuus legere ripa.
 Et nunc limite me colis beato:
 Nec sordere finis: malumque latè
 Deterges sterilis soli putorem;
 Ne me pulvereum, gravemque ceno,
 Tyrrheni sinus obruat profundis:
 Qualis Cinyphius tacente ripa,
 Pænus Bagrada serpit inter agros.
 Sed talis ferar, ut nitente cursu
 Tranquillum mare proximumque possim
 Puro gurgite provocare Lirim.
 Hac amnis. pariterque se levaret
 Ingenti plaga marmorata dorso.
 Huius janua prosperumque limen,
 Arcus, belligeri ducis trophais
 Et totis Ligurum nitens metallis;
 Quantus nubila qui coronat imbri.
 Illic flectitur excitus viator,
 Illic Appia se dolet relinquere
 Tunc velocior acriorque cursus,
 Tunc ipsos juvat impetus jugaleis.
 Ceu fessis ubi remigum lacertis
 Primâ carbasa ventilantur aurâ.
 Ergo omnes, age, qua sub axe primo
 Romani colitis fidem parentis,
 Prono limite commeate gentes:
 Eoa citius venite laurus.
 Nil obstat cupidis; nihil moratur.
 Qui primo Tiberim reliquit ortu,
 Primo vespere navigat Lucrinum.
 Sed quam sine recentis imo,
 Quâ monstrat veteres Apollo Cumas,
 Albam crinibus infulisque cerno?
 Visu fallimur? an sacris ab antris
 Profert Chalcidicas Sibylla laurus?

Vtrobique equidem, & heic ad finem, & suprâ sub initium, ad Cumas finem Do-
 mitianæ viæ statuit. nihilo minus & heic *Lucrinum* nominat lacum, ultra *Cumas*
 situm; & suprâ *Baias*, *Lucrino* contiguas, ac *Gaurum* montem, *Puteolis* immi-
 nentem.

nentem. unde verum videtur esse, quòd Dio loco suprà scripto adfirmat viam eam à Sinuessà ad Puteolos usque fuisse perductam.

- Cæterò apud pontem istum atque ostium fluminis Vulturni fuisse VULTVRNVM ^{VULTVRNVM} ^{colonia.} opidum, suprà ex Varrone, Strabone, Melà, Plinio, Ptolemæo, ac Tabulâ itinerrariâ intellectum. Id hodiè omnium sententiâ putatur is esse locus, qui, lævæ ripæ adpositus, vulgò adpellatur *Castello à mar di Volturno*; & simpliciter *Castel di Voltur-no*. Memoratur præterea Livio, Frontino ac Festo. Apud Livium lib. xxv ita scriptum est in vulgatis exemplaribus: *Casilinum frumentum convectum. ad Vulturni ostium, ubi nunc urbs est, castellum communitum; (antè Fabius Maximus munierat) præsidium impositum: ut & mare proximum & flumen in potestate essent. in ea duo maritima castella frumentum, quod ex Sardinia nuper missum erat, quodque Mucius prætor ex Etruriâ cõmerat, ab Ostiâ convectum est.* Ergo Casilinum heic maritimum vocatur castellum, quamvis xii amplius millia passuum à mari disitum? nam iii tantum millia ab Capuâ id abfuisse, infra in eius descriptione patebit. Cave illud credideris; ne Sigonio quidem svafori contra Glareanum; qui imperfectam hanc esse Livii orationem atque mutilatam adverterat. At si Fabius Maximus antè munierat; quid opus erat mox iterum communire? utique, quum, destructam ab aliquo fuisse Fabii munitionem, nusquam memoret Livius. cuius verba diserta haud multo post leguntur ista: *Ap. Claudius consul, D. Iunio ad ostium Vulturni, M. Aurelio Cottâ Puteolis proposito; qui, ut quæque naves ex Etruriâ ad Sardiniam adcessissent, extemplo in castra mitterent frumentum; ipse ad Capuam regressus, Q. Fulvium collegam invenit Casilino omnia importantem, molientemque ad oppugnandam Capuam. En; duobus istis maritimis castellis, in quæ frumentum ex Etruriâ ac Sardinia excipiebatur, præponuntur, ad ostium Vulturni Iunius, Puteolis Cottâ. ex utroque loco id postea Casilinum in castra adverso Vulturno submovebatur. Ergo illa verba in præteritis ita restituo: (Puteolos antè Fabius Maximus munierat.) nam lib. xxiiii sic scribit idem Livius: *Exitu anni eius Q. Fabius ex auctoritate senatus Puteolos, per bellum captum frequentari emporium, communiis; præsidiumque imposuit. Postea coloniam fuisse deductam à Romanis in opidum Vulturnum, suprà ex Varrone cognovimus. Idem attestatur Livius lib. xxxii. C. Acilius, inquit, tribunus plebis, tulit, ut quinque colonie in oram maritimam deducerentur: duo ad ostia Vulturni Liternique, una Puteolos; una ad Castrum Salerni. his Buxentum adjectum. Tricenæ familiæ in singulas colonias jubebantur mitti. Factum id Cn Cornelio Cethego & Q. Minucio Rufo consulibus, anno post Romam conditam cclv, ante natum Iesum cxcviii. Eo tamen anno non fuere deductæ; sed triennio post, P. Cornelio Scipione Africano iterum & Ti. Sempronio Longo consulibus. Livius lib. xxxiiii: *Colonia civium Romanorum eo anno deducta sunt Puteolos, Vulturnum, Liternum, treceni homines in singulas. Aliam postmodum superinductam fuisse coloniam, auctor est Frontinus in libro de Coloniais. Vulturnum, inquit, muro ductum, colonia iussu imperatoris Casaris est deducta. Festo inter præfecturas numeratur, in voce præfectura.***

Porro inter Vulturnum & Sinuessam fuit SAVO amnis, ex descriptione Plinii Tabulæque itinerariæ. Plinius dicto lib. iii cap. v: *Opidum Sinuessà; extremum in adjecto Latio. hinc felix illa Campania est. In orâ Savo fluvius, Vulturnum opidum cum anne.* Tabula:

Sinuessà	
Savo fl.	vii.
Vulturno.	xii.

- At heic vitiosè scriptum est per *f. Savo*. nam apud Statium quoque prædicto Satyrar. lib. iii carm. iii legitur *Savo*, hoc versu:

Et Literna palus, pigerque Savo.

tum hodièque vulgari vocabulo dicitur *Savone*, & *Saone*. Pigrum adpellavit Statius: quia & ipse inferiore sui parte in paludes diffunditur.

Vltra Vulturnum erat LITERNVM opidum cum flumine eiusdem nominis; quod apud plerosque Latinos auctores à posterioris ævi grammaticis exscriptoribusque corruptum est in *Linternum*: quasi ab lintribus deductum. *Flumen memo-*
ratur

tatur Livio, Straboni atque Appiano: opidum eisdem Livio ac Straboni, præter- que Ovidio, Melæ, Plinio, Silio, Senecæ, Frontino, Ptolemæo, Orofio, Festo. Ovidius *Μεταμορφώσεων* lib. xv :

*Hinc calidi fontes lentificerumque tenetur
Liternum.*

Silius lib. vi :

*Hic dum stagnosi spectat templumque domosque
Literni ductor.*

Et libro viii :

*Stagnisque palustre
Liternum.*

Plinius lib. iiii cap. v: *In ora Savo sturvis: Vulturnum opidum cum amne; Liternum, Cumæ.* Mela lib. ii cap. iiii: *Cumæ, Liternum, Vulturnum amnis, Vulturnum opidum, Sinuessæ.* Livius lib. xxiii: *Interim Ti. Sempronius, consul Romanus, Sinuessæ exercitu lu- strato, transgressus Vulturnum flumen, circa Liternum castra posuit. ibi, quia otiosa sta- tiva erant, crebrò decurrere milites cogebat.* Paulo post: *Hæc agenti Graccho, legati Cumanis nunciarunt, quæ à Campanis legatio paucos ante dies venisset.* Mox: *Gracchus, jussis Cumanis omnia ex agris in urbem convehere, & manere intra muros; ipse pridie, quam statutum sacrificium Campanis esset, Cumas movet castra.* Strabo Liternum malè citra Vulturnum posuit; Ptolemæus item perperam ultra Cumas. quorum hic, *Σινέσσα*, inquit, *Ουόλιτρον, Κέμα, Λίτερνον.* id est: *Sinuessæ, Vulturnum, Cumæ, Liternum.* Strabo lib. v: *Πόλις δὲ Ἰππὶ τῇ θαλάττῃ μὲν ἔστι Σινέσσα, Λίτερνον. ὠρεῖται δὲ ἑμῶν μὲν τῇ πόλει ποταμὸς ὡς δὲ αὐτῶς ἔστι Ουόλιτρον ἑμῶν μὲν ἐστὶ τῇ περὶ αὐτὸν πόλει, ἑφεξῆς κέμα. πῶτα δὲ ἐφεξῆς ἐστὶ Κέμα.* Hoc est: *Opida in litore sunt post Sinuessam, Liternum; quod amnis præfuit eiusdem nominis. consimiliter & Vulturnum idem nomen habet cum opido, quod deinde sequitur. Hinc est Cumæ.* Verùm situs opidi tum nobis manifestus fiet, quum ipsum amnem Liternum ostiumque eius invenerimus. Apud Appia- num Bellorum civil. lib. i ita scriptum est: *Ὅτι πάλιν ἀπὸ Λίτρον ποταμοῦ, ὃν νῦν μὲν δοκεῖ Λίτερνον ἠγεῖσθαι, Ἰππὶ δὲ μυχὸν ἐστὶ τῆς Ἰονίης κόλπου.* Id est: *Et quidquid præterea ter- rarum ab Liri amne, qui nunc, ut opinor, Liternus vocatur, ad intimum usque Hadria- tici sinus recessum protenditur.* Vt hæud rarò aliàs, ita hæc quoque geographiæ sese parum peritum prodidit Appianus. Error autem ei inde natus est, quòd & Liris amnis simulque & Liternus, alio nomine vocabantur GLANIS, seu CLANIS, ac GLANIVS; testibus, Lycophrone, Virgilio, Dionysio Halicarnassensi & Vir- gili commentatoribus Vibioque Sequestro. Dionysius lib. vii: *Ἦν δὲ ἡ Κύμη κατ' ἑκείνας οὖν χρόνας περιβόητος αἰὰ τῶν ἄλλων Ἰταλίων πόλις τε καὶ διωκόμενος ἔνεκα, καὶ τῶν ἄλλων ἀγαθῶν, γὰρ τε κατὰ κράτος τῆς Καμπανίων πεδιάδος τῶν πολυκαρπώτων; καὶ λιμνῶν κατὰ τὰ τῶν περὶ Μισσηνὸν Ἰππυροῦστων. Τύτοις Ἰππυροῦσσι τῶν ἀρχαίων οἱ βαρβαροὶ, ἐπὶ τῶν ἐφ' αὐτῶν. * * * Ἐστὶν ἡ πεδιάς αὐτῶν ἐμῶν μὲν ἰσχυρὸν, ἔθ' ἑλλάδ' ἔτι βαρβαροῦ τῆς ἐδαμῆς. Οἱ δὲ τὰ στρατοπέδα ῥεόντες αὐτῶν ποταμοὶ (Ουόλιτρον ὄνομα Ἰππύρω, τῶ δὲ ἐπὶ τῶν Γλάνης) αἰφέντες τὰς κατὰ φύσιν ὁδούς, ἀπέσπυν τὰ νάματα, καὶ μέχρι πολλοῦ διεπέδουσαν ἀπὸ τῶν ἐπι- μῶν ἀναχωρῶντες Ἰππὶ τὰς πηγὰς.* Id est: *Erant eo tempore Cumæ per totam Italiam divi- tiarum ac potentia cæterorumque bonorum nomine celebres; quòd agrum haberent Cam- panie fertilissimum; & portus circa Misenum opportunissimos. Quibus bonis insidiantes barbari, expeditionem contra urbem fecerunt. Statim: At quum castra hæud procul ab urbe haberent, mirum accidit prodigium; quale nullum umquam exstitisse memoratur, neque apud Gracos nec apud Barbaros. Amnes, qui præter eorum castra fluebant, Vulturnum & Gla- nis, omisso naturali meatu, verterunt cursus: aliquamdiu ab ostiis retrocedentes ad fontes versus. Memorat ostia fluminum, in quorum medio castra habuerunt isti barba- ri: memorat item Cumanorum urbem propinquam, cui tunc castra opposita fuere: 50 At in Vulturnum & Cumas nullus est alius amnis, quam qui, medio ferè situ inter Avellam & Nolam exortus, ac dextrâ ripâ Acerras opidum, quod vulgò nunc etiam dicitur Acerra & Cerra, prælapsus, 111 fermè millia passuum ab Cumis, cuius ruina hodièque Cumæ vocantur, in mare sese effundit, vulgari nunc vocabulo Il Lago. Hinc illud Virgiliti *Γεωργικῶν* lib. ii.*

*Talem dirves arat Capua & vicina Vesuvo
Ora jugo, & vacuus Clanius non equus Acerris.*

Et

Et Virgilii perpetui imitatoris Siliii istud lib. viii:

— *Clanio contempte semper Acerra.*

Ad Virgilii locum ita Servius: *Acerra civitas est Campanie, haud longè à Neapoli; quam Clanius praeterfluit fluvius: cuius frequens inundatio eam exhaurit. unde ait, Vacuis: id est, infrequentibus. Et Probus: Campanie flumen Clanius est, juxta Acerras. ideo autem dicit, ut Metrodorus ait. Non equus Acerris, quod eas saepe inundet. quae vacuae ideo dicuntur, quod penè deserta sunt. Certè hodièque totius hic amnis, à fonte usque ad ostium, ab utrimque paludibus clauditur. ideoque superioribus annis praefides regni Neapolitani varias heic egere fossas, quae superstagnanteis amnis simul & paludum aquas exciperent, breviorique cursu inter Vulturum & vetus Clanii ostium in mare effunderent. Vibius Sequester in Catalogo fluminum: Clanius est apud Acerras in Campania. qui quum creverit, meditatur pestem terrae. Memoratur idem fluvius antiquo in primis poeta Lycophroni, in his versibus:*

κλειὰ ἢ κέρως Τηθύος παίδος νεύουσαι
Οἴμας μελωδῆ μητρὸς ἑκμεγαλύνουσαι
Αὐτοχθόνους ῥιφαίνουσαι ἐξ ἀκρας σκοπῆς
Τυρσὺν κὼν παρὲς κύμα δυσηέτας πηροῖς,
Ὅπως λινεργῆς ἑλώεις ἐλκυστὶ πικρῆ.
Τὴν κὼν φαλῆρα τυρσὺν ἑκβεβρασομένην
Γλάνις πῦρ ἰσθμοῖς δέξεται πύλων χθόνα,
Ὅσσημα δαμησάουτες ἐγχεωροὶ κερῆς
Λοισάουσι καὶ θυόλοισι Παρθενόπυλον βοῶν
Ἐπτακυδαῖον οἰωνὸν θῆαν.

Hoc est:

Treis autem occidet Tethyis neptes virgines,
Canora matris cantus exprimenteis,
Spontaneis jaectibus ex alta specula
In undam Tyrrhenam pennis urinateis,
Quo lanificum trahet acerbum stamen.
Vnam quidem Phaleri arx expulsam
Glanisque terram humectans excipiet:
Vbi templum incola exstruentes puella,
Libaminibus Parthenopen & victimis bouum
Quotannis honorabunt, volucrem deam.

De tribus loquitur Sirenibus, Parthenope, Leucosia, Ligea: à quarum primâ dictâ fuit antea Neapolis urbs Parthenope; ut infra patebit. Itaque flumen, quod ex Tusco mari ore suo exceperit Parthenopen, propinquum dictæ urbi nominat Glanin. quod idem & Litemum fuisse adpellatum, eo manifestum redditur documento, quod nullum aliud inter Vulturum Cumasque est flumen. Ad huius igitur ostium fuit supra dictum opidum Litemum: nempe in angusto illo tramite, inter dextram fluminis ripam & mare; qua speculatrix conspicitur turris vulgari adpellatione *La Torre di Patria*: juxta quam etiam nunc antiqui opidi quædam videntur rudera. Coloniam Romanorum eò fuisse deductam anno ab Româ conditâ 15 LVIII, P. Cornelio Scipione Africano iterum & Ti. Sempronio Longo consulibus, anno ante natum Iesum CXCv, supra in Vulturini opidi expositione ex Livio intelleximus. Ac postmodum aliam superinductam fuisse coloniam, testis est Frontinus in libro de Colonis. *Litemum*, inquit, *muro ductum, colonia ab Augusto deducta. ager eius in jugeribus veteranis est assignatus. Festus inter praefecturas connumerat in voce Praefectura. Opidani inde dicebantur LITERNINI. Plinius lib. XIII cap. IIII: In Campania rure Litemino. Cicero oratione de Legge agrariâ contra Rullum ad populum primâ: Albanus ager est, Setia, Privernas, Fundanus, Vescinus, Falernus, Liteminus, Cumanus. Verum nihil æquè clarum reddidit Litemum, ac voluntarium P. Cornelii Scipionis Africani exilium. de quo ita tradit Epitomator Livii ad lib. xxxviii: Scipio Africanus, die ei dictâ, ut quidam aiunt, à Q. Perilio Aetio, tribuno plebis; ut quidam, à Nevio: quod prædâ ex Antiocho captâ ararium fraudasset; posteaquam is dies venit, evocatus in rostra, Hac die, inquit, Quirites, Carthaginem vici. & prosequente populo, Capitolium ascendit. inde,*

Tom. 2.

D d

ne amplius

ne amplius tribunitiis injuriis vexaretur, in voluntarium exsilium Liternum concessit; incertum, ibi, an Romæ defunctus. nam eius monumentum utrobique fuit. Copiosa rem hanc narratione exsequitur ipse Livius dicto lib. xxxvii. ubi tandem ita finit: Hic speciosus ultimus dies P. Scipioni illuxit. post quem quum invidiam & certamina cum tribunis prospiceret; die longiore producta, in Liternum concessit; certo consilio, ne ad causam dicendam adesset. Aliquanto post: Silentium deinde de Africano fuit. Vitam Literni egit sine desiderio Urbis. Morientem rare eo ipso loco sepeliri se jussisse ferunt; monumentumque ibi adificari: ne funus sibi in ingrata patria fieret. Et haud ita multo post: Multa alia in Scipionis exitu maxima vita, dieque dicta, morte, funere, sepulcro, in diversum trahunt: ut, cui fama, quibus scriptis adfentiar, non habeam. Non de accusatore convenit. alii M. Navium, alii Petilios diem dixisse, scribant. non de tempore, quo dicta dies sit; non de anno, quo mortuus sit: non, ubi mortuus aut elatus sit. alii Roma, alii Literni & mortuum & sepulchrum. utrobique monumenta ostenduntur & statuae. nam & Literni monumentum monumentoque statua superimposita fuit: quam tempestate disiectam nuper vidimus ipsi: & Roma extra portam Capenam in Scipionum monumento tres statuae sunt: quarum duae P. & L. Scipionum dicuntur esse; tertia poeta Q. Ennii. Narrantur ista omnia Livio in consulatu M. Aemilii Lepidi & C. Flamini Nepotis: qui annus fuit urbis Romæ 1365. Orofius lib. iiii cap. xx: M. Claudio Marcello, Q. Fabio Labeone, consulibus, Scipio Africanus, ab ingrata sibi urbe diu exsulans, apud Liternum opidum morbo periit. Consules hi fuere post proximè dictos annos 1111; ante natum Iesum anno 678. Seneca Epist. li: Literni honestius Scipio, quam Baiis, exsulabat. ruina eius non est tam molliter collocanda. Strabo supra dicto lib. v: Λίπνον, ὅπερ τὸ μνημα Σκηπίωνος, τὸ πρῶτον ἀποκαλεῖται Ἰνδὸν ἢ Φερμακόν. διέτριψεν γὰρ ἐνταῦθα τὸ πλοῦτατον, ἀφ' οὗ πᾶς ἡλιείας κατ' ἀρχῆν ἦν τὸ πρῶτον Ἰνδόν. Id est: Liternum; ubi sepulchrum est Scipionis; eius qui primus est Africanus adpellatus. heic enim extremum vita tempus transegit; omiſſa ob quorundam inimicitias reipublica tractatione. Valer. Maximus lib. ii cap. x: Ad Africanum, in Literninâ villâ se tenentem, complures pradonum duces videndum eodem tempore fortè confluerant. quos quum ad vim faciendam venire existimasset; praesidium domesticorum in tecto collocavit. eratque in his repellendis & animo & adparatu occupatus. Quod ut pradones animadverterunt; dimissis militibus, abjectisque armis, janua adpropinquant; clarâ voce nunciantes, non vita eius hostes, sed virtutis admiratores venisse; conspectum & congressum tanti viri quasi caeleste aliquid beneficium expetentes. proinde securum se spectandum prabere ne gravaretur. Hac postquam domestici Scipioni retulerunt; fores referari, eosque intromitti iussit. qui posteis janua, tanquam aliquam religiosissimam oram, sanctumque templum, venerati, cupide Scipionis dextram adprehenderunt; ac diu deosculati; postis ante vestibulum donis, qua deorum immortalium numini consecrari solent; leti, quod Scipionem vidisse contigisset, ad laeis reverterunt. Seneca Epist. lxxxvi: In ipsâ Scipionis Africani villâ jacens hac tibi scribo; adoratis manibus eius, & arâ; quam sepulchrum esse tanti viri suspicor. Animum quidem eius in caelum, unde erat, redisse, persuadeo mihi: non, quia magnos exercitus duxit; hoc enim & Cambyſes furiosus, ac furore feliciter usus, habuit: sed ob egregiam moderationem, pietatemque magis in illo admirabilem, quum reliquit patriam, quam quum defendit. Aut Scipio Romæ deesse debebat, aut Romæ libertas. Nihil, inquit, volo derogare legibus, nihil institutis. equum inter omnes civeis jus sit. utere sine me beneficio meo patria. causa tibi libertatis fui: ero & argumentum. ex eo, si plus, quam tibi expedit, crevi. Quidni ego admirer hanc magnitudinem animi? In exsilium voluntarium secessit; & civitatem exoneravit. Eo perducta res erat, ut aut libertas Scipioni aut Scipio libertati faceret injuriam. neutrum fas erat. itaque dedit locum legibus; & se Liternum recepit; tam suum exsilium reipublica imputaturus, quam Hannibalis. Vidi villam structam lapide quadrato: murum circumdatum silva: turreis quoque in propugnaculum villa utrimque subrectas: cisternam, adificiis ac viridibus subditam; qua sufficere in usum vel exercitus posset: balneolum angustum, tenebrososum, ex consuetudine antiquâ. In hoc angulo ille Carthaginis horror, cui Roma debet, quod tantum semel capta est, abluebat corpus laboribus rusticis fessum. exercebat enim opere se: terramque, ut mos fuit priscis, ipse subigebat. Propriè ipsum opidum Liternum fuisse hanc SCIPIONIS AFRICANI VILLAM, ex eo maximè perspicitur, quod supra scripti auctores Liternum in exsilium concessisse cum

cum testentur; & Literni monumentum eius ostendi. Ac fortè illa ipsa supra dicta turris specularix, quæ, ruinis antiquorum ædificiorum superstructa, vulgò nunc dicitur *Torre di Patria*, locum dictæ villæ obtinet. De eadem villâ sic scribit Plinius lib. XVI cap. XLIII: *Vita arborum quarundam immensa credi potest, si quis profunda Mundi & saltus inaccessos cogitet. verum ex his, quas memoria hominum custodit, durant in Liternino. Africani prioris manu sata oliva: item myrtus eodem luco conspicua magnitudinis. Subest specus: in quo manentis eius custodire draco traditur.* VICVS heic quia nullus supra citatis auctoribus memoratur, nescio, an postea ob celebritatem monumenti Scipionis juxta constructus sit. sic quidpe habet Valer. Maximus lib.

10 v cap. III: *Africanus superior, non solum contusam & confractam belli Punici armis republicam, sed penè jam exsangvem atque morientem, Africa dominam reddidit. cuius clarissima opera injuriâ, pensando civis, vici eum ignobilis ac desertæ paludis adcolam fecerunt. eiusque voluntarii exsilii acerbitatem non tacitus ad inferos tulit; sepulcro suo inscribi jubendo: INGRATA PATRIA NE OSSA QUIDEM MEA HABES.*

Cæterum PALVS ista LITERNINA, sive PALVDES LITERNINAE, LIVIO LITERNINAE quoque ac Silio Statioque memorantur. sed illis duobus dicuntur etiam LITERNI-^{paludis.} NA STAGNA. Staius Silvar. lib. IIII car. III, quo Via Domitiana celebratur, quam à Sinuesâ ad Putcolos usque pertinuisse, supra ostensum:

20 *Quis duri silicis gravisque ferri
Immanis sonus equori propinquum
Saxosa latus Appie replevit?
Certè non Libyæ sorant catervæ;
Nec dux advena, peierante bello,
Campanos quatit inquietus agros.
Nec frangit vada, montibusque cassis
Inducit Nero sordidas paludes.*

Silius lib. VII: ——— Stagnisque palustre
Liternum, & quondam fatorum conscia Cumæ.

30 Livius lib. XXII: *Inclusus inde videri Hannibal, & ad Castinum obsessus; quum Capua & Samnium & tantum ab tergo divitum sociorum Romanis commeatu subveheret; Pænus contra inter Formiana saxa ac Literni arenas stagnaque, perhorrida situ, hibernaturus esset.* De eadem re Silius lib. VII:

*Hinc Lastrygonia saxoso monte premebant
A tergo rupes; undosis squalida terris
Hinc Literna palus.*

Paludes heic equidem citra Liternum sive Glanin amnem latius sparguntur. at per quem tandem lacum is mare petit, vulgò vocatur *Il Lago di Patria*.

40 Porro Ovidius prædicto *Μεταμορφώσεων* lib. XV ita canit:

*Hinc calidi fontes lentificiferumque tenetur
Liternum.*

GALLINARIA
silva.

GALLINARIA hæc erat SILVA, quæ hodièque inter ostia Vulturni & Literni protenditur juxta litus. Meminere eius, Cicero, Strabo & Juvenalis. Cicero Familiar. lib. VIII epist. XXIII: *Heri veni in Cumanum. cras ad te fortasse. sed, quum certum sciam, faciam te paullo antè certiores. etsi M. Ceparium, quum mihi in silvâ Gallinariâ obviam venisset; quæsiissemque, quid ageres; dixit, te in lecto esse; quod ex pedibus laborares.* L. Papirium Pætum, ad quem Cicero hanc scripsit epistolam, fuisse tunc Neapoli, aut in agro Neapolitano, patet haud obscure ex epistolâ XV eiusdem libri:

50 ubi petit à Pæto, uti domum Syllanam Neapoli sibi comparet. Ab urbe igitur Româ in Cumanum suum tendens Cicero, M. Ceparium in silvâ Gallinariâ obviam habuit: à Neapoli haud dubiè Romam proficiscentem per Cumas & Liternum. De eadem silvâ ita tradit Strabo lib. V: *Ὀνομασθ' ὁ ἐνίοι κύμιλυ δὸ τὸ κυμάτων Φασί. ῥαχιά-
δης γὰρ ἢ περὶ τῆς ὁ πηλοῖον αἰγιαλός. εἰσὶ ἢ καὶ κητεῖαι παρ' αὐτοῖς [omnino rectius αἰπὴ]
ἀρχαῖαι. Ἐν ἢ τῶ κελπὸ τῶ τῶ ἔ ὕλη ἵς ἐστὶ θαμνωδης. Πλὴ πολλὰς ἐκτενωρῆσθαι ἐσθ' ἵς
ἀμνωδης, ἐὸ Γαλλιναρῖαν ὕλην καλεῖσθαι. ἐσθ' ἵς τῶ τῶ λησθ' ἵς αὐτοῖς οἱ Πομπηῖα Σεξτῶ
ναύαρχοι, καὶ ὄν κηρὸν Σικελίαν ἀπέστησαν ἐκείνῳ.* Hoc est: *Quidam aiunt δὸ τὸ κυμάτων,*

id est, ab fluctibus dictam esse Cumam. vicinum quidam litus instar scopulosi dorsi continuum mari obiectum est. Sunt & loca in eo capiendis piscibus aptissima. In hoc vero sinu silva etiam quadam est, arbutis constata, aliquot stadiorum longitudine, aque inops & arenosa; quam Gallinariam silvam vocant. ibi praedonum numerum contraxerunt praefecti navium Sexti Pompeii, quo tempore Siciliam us ad defectionem pertraxit. Quam heic ἀμυγδὴ vocat ὕλλω Strabo, id est, arenosam silvam. Livius loco proximè dicto simpliciter adpellat arenas. A praedonibus perpetuò infestam fuisse hanc silvam, ex Iuvenalis colligo Satyrâ III:

Interdum & ferro subitus grassator agit rem,

Armato quoties tuta custode tenentur

Et Pomptina palus & Gallinaria pinus.

10

Ipsa hinc urbs CUMAE plurali numero Latinis, Graecis singulari dicitur Κύμη, CΥΜΕ; quod Latini etiam nonnulli usurparunt poetæ; quum Latino ore formandum foret CΥΜΑ: quod nomen hodièque in magnis ruinis locus servat. Memoratur Pindaro, Thucydidi, Aristoteli, Lucretio, Marciano Heraclienſi, Virgilio, Diodoro, Livio, Dionysio Halicarnassensi, Columella, Straboni, Melæ, Plinio, Silio, Statio, Iuvenali, Tacito, Ptolemæo, Procopio, Agathia, Servio, Festo, Stephani epitomatori, & aliis. Opidani inde dicuntur Graecis κυμαῖοι, Cυμαι; Latinis CΥΜΑΝΤΙ. Apud Stephani epitomatore sic quidem scriptum est: Ἐστὶ ἡ κῆ ἐπέεα Κύμη, Ἰταλίας. Τούτης τὴ ἐθνικὴν Κυμῆς. Id est: Sed & alia est Cuma; scilicet in Italiâ. cuius gentilitium Cumenſis. At ego haftenus neque apud ullum Graecum auctorem reperi ab hoc opido opidanos κυμαῖς, neque apud Latinum Cumenſeis. quod tam facilè posteriori ævo in vulgari potuit fuisse usu, ut Comenses ab opido Subalpino Como eodem sæculo dicebantur Comani; quemadmodum supra lib. I cap. xxv patuit. Sicut urbis Cumarum non minùs verè quàm breviter depinxit Agathias Historiar. lib. I. πολισμα δὲ, inquit, Ἰταλικὴν ἢ Κύμη ἐχυρῶτατον, κῆ οἶον ἔρασε πολέμοις ἀλώνας. Ἰδρυται μὲν γὰρ ὑπὸ Λόφω ὑπὸ δὲ περὶ τοῦ πῆ καὶ ἀνὰ τὴν ἔστι δὲ ἐν περὶ τὴν πῆ πελάγους ἔ Τυρολικῶν (ὑπὸ γὰρ τῆ ἀκτῆ ὁ Λόφος ἀπέχεται) ὡς καὶ αὐτὸν δὲ περὶ τὸν περὶ τὸν ῥοχθῆν πῆ καὶ κεκλαῶται τὸ ῥοθιον, αἰῶ δὲ ἔρουμα περὶ βέβληται, περὶ τὸν πῆ ἐπιλήξιοι καρπῶν πῆ ἐξείρησθαι ῥοθιον. Hoc est: Est Cuma opidum Italicum munitissimum, neque ex ruggedu facile. Sicut enim est in arduo difficilisque aditum habente colle. estque velut specula maris Etrusci. imminet quidam litori collis ita, uti ad eius radices fluctus maris illiſi frangantur. Editiore igitur loco situm, cinctum est vallo turribusque & propugnaculis validissima structura. Sed de origine conditoribusque vetustiores audiamus auctores. Livius lib. III: Eodem anno à Campanis Cuma, quam Graeci tum urbem tenebant, capiuntur. Et lib. VIII: Cumani ab Chalcide Eubœicâ originem tradunt. Thucydides lib. VI Ζάγκλη ἢ τὴν ἐθρὸν δὲ χλῶ δὲ τὸν Κύμης, τῆς ἐν ὀπικίᾳ Χαλκιδικῆς πέλειος, ληστῶν ἀφροδῶν ἀκίδη. Id est: Zancle ab initio praedones à Cumis, Chalcidicâ in Opicis urbe, praefecti considerunt. Plinius lib. III cap. V: Litternum; Cuma Chalcidensium; Mithenum. Solinus cap. VIII: Ab Eubœensibus constituta Cuma. Scilicet Eubœæ insulæ opidum fuit Chalcis. Dionysius Halicarnassensis lib. VII: Κύμω, τὴν ἐν ὀπικίᾳ Ἰταλίας πῆ, Ἐρετριῆς πῆ καὶ Χαλκιδεῖς ἐκλήσαν. Id est: Cumam, Graecam in Opicis urbem, Eretrienſes Chalcidensesque condiderunt. In eadem insulâ fuit & Eretria urbs, Chalcidi vicina. Velleius Patereculus lib. I: Athenienses in Eubœâ Chalcidâ [&] Eretriam colonias occupavere. nec multo post Chalcidenses, Hippocle & Megasthene ducibus, Cumas in Italiâ condiderunt. Strabo lib. V: Κύμη Χαλκιδέων καὶ Κυμαίων πελαγοῦσιν κῆσιμα πῆσων γὰρ ἐστὶ περὶ εὐτῶν τῶν πῆ Σικελικῶν καὶ τῶν Ἰταλικῶν. Οἱ δὲ τὸν ἐθλον ἀγόντες, Ἰππικλῆς ὁ Κυμαῖος, καὶ Μεγαθένης ὁ Χαλκιδεῖς, διαμολοχῆσαν περὶ σφῶν αὐτῶν, τῶν ἐθρὸν ἀποικίας εἶναι, τῶν ἢ τὴν ἐπῶνυμῶν. ὅθεν νῦν μὲν περὶ ἀγορῶν τῶν Κύμης, κῆσιμα δὲ αὐτῶν Χαλκιδεῖς δοκῶσι. Ὀνομασθῆναι δὲ ἐποικίον τὸν τῶν κυμαίων φασὶ. βασιλῆος γὰρ καὶ περὶ τῶν ὀπικίων ἐργασίας. Id est: Cuma Chalcidensium Cumanorumque opus est vetustissimum. omnium quidam Sicularum pariter atque Italicarum urbium est antiquissima. Ductores classis Hippocles Cumanus & Megasthenes Chalcidensis inter se pepigerant, uti alterius colonia esset, alterius adpellatio coloniae. unde urbs nunc adpellatur Cuma; condita autem putatur ab Chalcidensibus. Quidam tamen dictam existimant τὸν τῶν κυμαίων, id est, à fluctibus. contiguum quidam litus scopulosi instar dorsi mari est obiectum. In Eubœâ insulâ unâ cum praedictis Chalcidâ & Eretriâ erat & Cuma opidum; si Stephani

10

phani credimus epitomatori; apud quem leguntur ista: Κύμη, πόλις Αἰολίδων, ἀπὸ τῆς Λέσβου. τὸ ἔθνη δὲ Κυμῶν. ἔστι δὲ καὶ ἐπίσημα Φρυγονίτις λεγομένη· ἔστι δὲ καὶ ἐπίσημα Ἰταλίας· πρῶτης τὸ ἔθνη δὲ Κυμῶν. πρῶτη Ἡλείας· πέμπτη τῆς Εὐβοίας καὶ Παμφυλίας· ἔστι καὶ ἡ πόλις Σικελίας. Id est: Cuma, urbs Aeolidis, ante Lesbum. gentilitium inde Cumaeus. Est & alia, cognomine Phriconitis. & item alia in Italia: cuius gentilitium Cumensis. quarta in Elea: quinta in Eubœa & Pamphylia. Est item insula prope Siciliam. Aut vitiosum est heic vocabulum τῆς Παμφυλίας, aut scripserat ipse Stephanus, καὶ ἔκπι τῆς Παμφυλίας, & sexta Pamphylia. Sed ut omnium ferè antiquissimarum urbium, sic Cumarum etiam in Italia incerta fuit apud posteros

origo, incerti conditores, incerta nominis ἔτυμολογία. Virgilius Aeneid. lib. vi ita canit de Aeneâ:

Et tandem Euboicis Cumarum adlabitur oris.

Ad hæc verba ita commentatur Servius: *A coloniâ Cumas appellavit. nam Eubœa insula est in qua Chalcis civitas est; de qua venerunt, qui condiderunt civitatem in Campania, quam Cumas vocarunt ἀπὸ τῶν κυμάτων, vel à gravida mulieris angurio; qua Græcis ἐγκύουσι dicitur.* Ad Aeneidis autem lib. iii ita commentatur: *Eubœa insula est; de cuius civitate Chalcide profecti sunt ad novas sedes querendas; & non longè à Bais invenerunt vacuum litus; ubi visâ muliere gravidâ, civitatem condiderunt; qua res fecundam ostendebat fore republicam: & eam Cumas vocaverunt; sive ab ἐγκύουσι, id est, pregnantibus; sive ἀπὸ τῶν κυμάτων, id est, ab undis.* Pindari præterea hi sunt versus in Pythior. odâ primâ:

Ὅστι' ἐν αἰνῶι Τάρταρον καὶ
 πηγεῶν πολέμιον
 Τυφῶος ἑκατόντα κέραν, τὸν ποταμὸν
 Κιλικίον τρέψει πολυώ-
 νυμον αἰτῆρον· νύμφη μὲν
 πῆδ' ὑπὲρ Κύμας ἀλιερκέες ὄχθαι
 Σικελία τ' αἰτῆ πύξι
 σέρνα λαχναίνουσα· κίον
 δὲ ἔρανα συνέχουσα,
 υφῶος Αἴτνα.

*Quique in horrendo Tartaroga-
 cet deorum hostis,
 centiceps; quem olim
 Cilicium educavit multi
 nominis antrum. at
 nunc & litora super Cumam mare coërcentia
 Siciliaque eius premit
 Pectora hispida: columna
 vero caelestis cohibet,
 niveosa Aetna.*

Ad hæc ita in antiquis est Scholliis: Κύμη, ἡ πόλις, ἀπὸ τῆς ἀναδιδῶσαι τῆς Σικελίας. ἔστι δὲ καὶ ἐπίσημα Διολέων. φαίνεται δὲ καὶ ἡ Κύμη πρὸ ἀναδιδῶσαι, ἀλλ' ἡ καλεῖσθαι Πρεσβύλη, ἢ καὶ Πιθηκίας ὀνομάζουσι. συμβαίνει σφόδρα ἀπὸ τῶν κυμάτων ἐξαισιων κινήσεως, καὶ ἀνέμων σφοδρότατων Ἰππικῶν, καὶ πενήτων ὀπτιφάντων, καὶ πρὸς κατὰ φλέξιν, μυθολογίαν ὑποκείουσαν τὸν Τυφῶνα. Id est: Cuma, insula juxta Siciliam. Est & alia Aeolum. Constat autem, non ipsam Cumam ignem emittere; sed qua Proxyla vocatur: quam etiam Pitheciusas appellant. sunt quidæ heic immantium fluctuum motus, ventorumque impetuosissimorum flatus, & flammarum adparitiones, atque ignis combustiones: quibus Typhonem subiectum esse fabulantur. Locus iste poeta imprudente posterioris sæculi grammaticos in errorem foedissimum præcipites dedit, uti crederent, Cumam, cuius meminit heic poeta, esse insulam juxta Siciliam: nempe, quia ille & Siciliam cum Aetnâ monte & Cumam Typhonem premere ait. At ex aliis tamen auctoribus iste Scholiastes intellexerat, Cumam hanc esse eam, ante cuius litora Pythecusæ insula, quæ nunc vulgò dicitur Ischia, ignem eiecitaret; ut infra suo loco videbimus. Inter hanc autem insulam & Milenum promontorium, quod post Cumam urbem sequitur, minor erat insula προχύτη, Prochya; vulgò nunc Procita dicta; quam Scholiastes iste putavit esse ipsam insulam Pitheciusas: exscriptor vero

postea vocabulum eius corruptit in *περσύλη*. Cæterum Marcianus Heracleensis in *Περσέσι* sic habet:

Μετὰ δ' ὄντι Λατίνος ἰσὶν ἐν Ὀπικῆς πόλει
τῆς λεγομένης λίμνης Ἀόρου πηλοῖον,
Κύμη· πρῶτον ἡ δὲ Χαλκιδεὺς ἀπὸ Κούμης,
ἔστι Διολεὺς· μάλιστα δὲ Δαυδρυμένη
καὶ τῶν Ἀσίων Κύμη τὴν κρημνὴν πόλιν.

Hoc est:

Vltra Latinos est in Opicis urbs.

Prope lacum Avernium.

Cuma: quam primum Chalcidenses deductâ coloniâ condiderunt;

Dein Aeoles: quorum fortibus viris plena admodum

In Asia est Cuma urbs.

Ab hac igitur Aeolicâ Cumâ fuit supra dictus Hippocles; non, ut vult Stephanus grammaticus, ab aliquâ Cumâ Euboicâ; quæ planè nulla umquam fuit. Neque tamen Marciano temerè credendum, duas diversas huc deductas fuisse diversis temporibus colonias; primam ex Eubœâ insulâ, alteram deinde ex Aeolide: nisi simul credere libeat, aliud ab initio habuisse hanc urbem nomen; postea verò ab Aeolibus colonis dictam fuisse Cumam. Cæterum ex Eubœâ insulâ profecti *Chalcidensium* coloni quum *Cumam* in Italiâ condiderint; Latini hinc poetæ *Euboicam* eam sæpè adpellavêre sine proprio nomine urbem regionemque, & item interdum *Chalcidicam*: & quum *Sibyllam* heic celebrent *Cumanam*; de qua infra plura dicemus; hanc quoque dixêre Euboicam. Virgilius *Aeneid.* lib. VI, de Sibyllæ antro apud *Cumas*:

Excisum Euboica latus ingens rupis in antrum.

Et lib. VIIII, de Augusti novo portu in Lucrino lacu facto:

*Qualis in Euboico Batarum litore quondam
Saxea pila cadit.*

Ovidius *Metamorphos.* lib. XIII:

*Talia convexum per iter memorante Sibyllâ,
Sedibus Euboicam Stygis emerfit in urbem
Troius Aeneas.*

Fastor. lib. III:

*Carminis Euboici fatalia verba sacerdos
Inspicit.*

Lucanus lib. V:

Talis in Euboico vates Cumana recessu

Paullo post:

*— Solusque quietem
Euboici vastâ lateris convalle tenebis.*

Martialis lib. VIIII epigr. XXX:

*Euboica nondum numerabas longa Sibylla
Tempora.*

Statius *Silvar.* lib. I carm. II:

— Euboica carmen legit ille Sibylla

Lib. IIII carm. III:

*Gaudens Euboica domum Sibylla
Gauranosque sinus & estuanteis
Septem montibus admoveat Baias.*

Et eodem carmine postea:

*Sed quam sine recentis imo,
Quâ monstrat veteres Apollo Cumas,
Albam criminibus insulisque cerno?
Visu fallimur? an sacris ab antris
Profert Chalcidicas Sibylla laurus?*

At quia alij, ut paullo antè intellectum, ab *Aeolibus* conditam urbem *Cumas* tradiderant; hinc Gratius in *Cynegetico* ita canit:

Optima

Optima Cynysia (nequid cunctere) paludes
Lina dabunt: bonus Aeolia de valle Sibylla
Fatus.

Verum de origine conditoribusque ac nomine urbis haecenus satis dictum. Addit Livius supra dicto lib. VIII, *Primo in insulas Aenariam & Pishecusas egressi; deinde in continentem ausi sedes transferre.* Tempus, quo primum ad Italiam adpulerint, nusquam adnotatum reperio. antiquissimo tamen tempore id factum, cum ex aliis tum maximè à Strabone intelleximus. Idem auctor haec etiam ibidem addit: *Ἡρόδοτος οὐδ' ἠτύχη ἢ Κύμη ὕστερον δὲ οἱ Καμπανοὶ κύριοι κατέσταντες τὴ πόλιν, ὕβριτος εἰς ἑαυτὸν ἀνδραγαθίας πολλὰ καὶ δὴ τῆς γυναιξὶν ἀπὸν σωφρονισμὸν ἀποτί. ὅπως δὲ ἐν ἐπιπέδῳ πόλιν ἔχον ἔδεικται ἡ σφοδρὰ καὶ τὴ νεμίμων.* Hoc est: *Ab initio quidem urbs ea fortunata fuit. postea verò Campani eam in suam redacti à potestate, cum alias multas consumeliosas injurias civibus intulerunt, tum cum uxoribus eorum ipsi habitaverunt. Nihilominus tamen multa etiam nunc Graeci ornatus exstant vestigia; simulque sacrorum & institutorum.* Livius lib. IIT, sub tribunis militum, L. Quintio Cincinnato tertium, Sex. Furio Medullino iterum, & A. Sempronio Atriatino: *Eodem anno à Campanis Cume, quam Graeci tum urbem tenebant, capiuntur.* Annus is erat post Romam conditam cccxxxv, ante natum Iesum ccccxviii; tertius postquam Campanorum nomen exortum fuerat; ut superiori capite ostensum. At Diodorus, qui Romanorum fastos mirifice ubique conturbat, ita habet lib. XII: *Ἐπὶ ἀρχῆσι τοῦ Ἀθλησίου Ἀριστοῦ, ῥωμαῖοὶ κατέσταντες ὑπὸ τῆς Τύχης Κοίλιον καὶ Αὐλὸν Κορήλιον Κόσον. * — *. Περὶ δὲ τούτων αὐτὰς χρόνους καὶ πῶς Ἰταλίαν Καμπανοὶ μετὰ τὴν διωκτικὴν ἐστρατευσάντες ἐπὶ Κύμῳ ἐνίκησαν μάχῃ τὸν Κυμῶνα, ὃς πολλὰς τὴν ἀπὸ τῶν ἑλλήνων κατεκράτησε. πρὸς αὐτὸν ἦν τῆς πολιουρίας, καὶ πλείους πρὸς Βολοῦ ποιησάμενοι, καὶ κρατῶν εἶλον τὴν πόλιν. Διερρησάμενος ἡ ἀπὸ τῶν, ἔδωκεν ἀλλήλοισιν ἐξ αὐτοῦ δρομοδισαίμενοι, τὰς ἰκανὰς οἰκήτους ἐξελύτων ἀπέδρασαν.* Id est: *Athenis summum gerente magistratum Aristone, Romani consulare imperium tradiderunt T. Quintio & A. Cornelio Cossis.* Postea: *Per idem tempus in Italia Campani magno adversus Cumanam exercitu ducto, opidanos praelio fundunt; & maximam eorum, quos acies obtulerat, partem concidunt. Hinc ad obsidionem conversi, post crebras tandem oppugnationes, urbem ceperunt: eaque direpta, & incolis, quotquot inibi deprehenderant, servituti addictis, ex suo genere, quantum satis esset colonorum, in illam transcripserunt.* Patum adcuratè igitur hoc adnotavit Velleius lib. I; *Cumanos Osci mutavit vicinia.* Non, quia vicini erant Osci, id est, Campani, sed, quia ipsam urbem occupaverant, mores atque instituta eius Graeca immutata fuerunt. Caeterum Excerpta legationum hanc Tarentinorum ad Neapolitanos referunt orationem ex Dionysio Halicarnassensi: *Ἀπὸ οὐρανῶν τι τὸ ῥωμαῖόν ἐστρατεύμα, Κύμῳ τι ἀσπίδων, ἢ δὲ τῶν ἡμεῶν περὶ τὸν ἐξελασάντες τὰς Κυμῶνας, Καμπανοὶ κατέσταν. καὶ συγκαταξάντες ἐπὶ τὸ σφίτερον τὰς ἀπὸ τῶν ἐπιπέδων, ἔς οἱ Νεαπολίτην τὸ πατρίδων ἐκπέσαντες ὑπεδέξαντο, καὶ πάντων ἐπιπέδων κρινάμενοι τὸ ἴδιον ἀγαθόν.* Hoc est: *Romanorum exercitu profugato, Cumanas se recuperaturos; quam urbem Campani duabus atatibus ante, pulsus inde Cumanis, occupaverant; sedibusque suis restitutos Cumanorum exsulum reliquias, quos Neapolitani ex patria exactos receperant, omniumque suorum bonorum fecerant participes. Scilicet, quia Neapolitani Cumanorum erant colonia; ut infra ostendetur. Caeterum felicitas Cumanæ civitatis atque potentia, antequam Campani occuparent, ingens fuit. Dionysius lib. VII: Ἐπὶ τῇ ἐξήμισσι καὶ τελευτῇ τῆς Ὀλυμπιάδος, ἀρχόντων Ἀθλησίου Μιλησίου, Κύμῳ τὴν ἐν Ὀπικίῳ πόλιν Τυρρηνῶν οἱ ἀπὸ τῶν Ἰονίων κέλευσαν κατοικεῖν, ὅκα δὲ τὸν Κελτῶν ἐξελασάντες αὐτὸν χρόνον, καὶ αὐτὸν ἀπὸ τῶν Ὀμβρῶν τε καὶ Δαυῶν, ἔσχυον τὴν ἀπὸ τῶν βαρβάρων, ἐπεχρήσαντο ἀελεῖν, ἔδειξαν ἔχουσις εἶπαι δικαίαν ἀντιφάσιν ἔμεινας, ὅτι μὴ πῶς εὐδαιμονίας τὴν πόλιν. ἢ γὰρ ἡ Κύμη κατ' ἐκείνας τὰς χρόνους ἀπὸ τῶν ἀπὸ τῶν ἀλλῶν Ἰταλίας, πλείους τε καὶ διωκτικῶς ἐνεκα, ἔδειξαν ἀγαθόν, γὰρ τε κατέσταν τὸν Καμπανῶν πεδία τὴν πολυκαρπότητην, καὶ λιμῶν κρατῶν τὴν ἀπὸ τῶν Μισσηνῶν ἐπιγεροῦσάντων.* Hoc est: *Olympiade LXIII, summum gerente Athenis magistratum Miltiade, Cumanas, Græcam urbem in Opicis, Etruscæ, qui Ionium sinum adcoluerunt, atque inde postmodo à Gallis pulsus fuerunt, cumque Etruscis Umbri ac Daunii, aliique complures barbari, conati sunt excindere; non ob justam aliquam odii causam; sed tantum ob felicitatem. erant quidam Cume eo tempore per omnem Italiam divitiarum, potentia, caeterorumque bonorum nomine celebres: quod agrum haberent Campania feracissimum, & portus circa Misenum opportunissimos.* Auctor ad-

Tom. 2.

D d 4

1105

συμῶν Olympiadum: Ὀλυμπιάδων ἑξήκοντα ἔτη αἰεὶ ἔτι ἰταλίας Κυμαίοι πολλὰς Τυρρηνῶν ἔ-
 οπικῶν μυριάδας ἐπέκεισαν. Id est: Olympiadis LXIII anno primo Cumanis in Italiā per-
 milia Etruscorum Opicorumque millia vicerunt. Et: Ὀλυμπιάδων ὅς' ἔτι γ' οἱ Τυρρηνῶν
 ὑπὸ Κυμαίων ἠπείθηεντες δὴνὸς ἐπαπλώθησαν. Id est: Olympiadis LXXVI anno 111 Etrusco-
 rum, quum à Cumanis superarentur, vires valde fracta sunt. Primus annus Olympia-
 dis LXIII incidit in annum post Romam conditam CCXXVIII, ante Iesum natum
 IOXXIII. Livius lib. VIII: Cumanis ab Chalcide Euboicā originem trahunt. Classe,
 qua adveῖti ab domo fuerant, multum in orā maris eius, quod adcolunt, potuere. Hinc
 Diodorus lib. XI posteriore illam Etruscorum cladem navalem fuisse tradit,
 quamquā Cumanā classi Syracusana quoque classem conjuncta fuerit. Εἴ' ἀρ- 10
 χοντι, inquit, Ἀθλοῦσι Ἀκεσσοίδη, Ἰέρων μὲν, ὁ βασιλεὺς τῆς Συρακυσίων, ἀποφροδίων
 παρὸς αὐτὸν πρεσβέων ἐκ Κύμης τῆς ἰταλίας, καὶ δευτέρων βοηθῶν πολέμων ἰταλίας ὑπὸ Τυρρηνῶν
 θαλασσοκρατῶντων, ἐξέπεμψεν αὐτοῖς συμμαχίαν τελέρεις ἰκαυαί. οἱ δὲ τῶν νεῶν τάτων ἠγαρόνες
 ἐπέδη καππλώσαν εἰς τὴν Κύμην, καὶ μὲν τῶν ἰταλικῶν μὲν ἐναυμάχουσαν παρὸς τὴν Τυρρηνίαν,
 πολλὰς δὲ ταῦς αὐτῶν διαφθόρας, καὶ μεγάλη ναυμαχία νικησάντες, τὰς μὲν Τυρρηνίας ἐπαπέ-
 νωσαν, τὰς δὲ Κυμαίας ἠλώθησαν τῆς Φοβων, καὶ ἀπέπλωσαν ἐπὶ Συρακυσίας. Hoc est: Sum-
 mum Athenis magistratum gerente Aeschoride, Hiero, Syracusanorum rex, quum Cumanis
 in Italiā per legationem auxilia contra Etruscos, maris dominos, à quibus bello premeban-
 tur, petitum venissent, haud parvam triremium classem subsidio illis misit. Huius classis
 duces Cumanos adveῖti, Cumanorumque classi sese conjungentes, conferto cum Etruscis navali 20
 praelio, multas eorum naveis depresserunt: victoriāque illustri partā; qua fracta Etrusco-
 rum sunt vires, Cumanis verò periculo exempti, Syracusas redierunt. Neapolim fuisse
 Cumanorum coloniam, paullo antè dixi. portus eos habuisse commodissimos cir-
 ca Misenum promontorium, auctorem etiam audivimus Dionysium. Puteolos,
 (quæ urbs tunc vocabatur Dicæarchia) ipsorum fuisse navale, auctor est Strabo,
 quem infrā audiemus, in huius urbis expositione. Hinc igitur totus hic sinus, qui
 nunc Neapolitanus cognominatur, vulgò Il Golfo di Napoli, CUMANVS, dictus
 fuit SINVS; ut ex antiquissimo scriptore Eratosthene testatur idem Strabo lib. I,
 hinc item Diodorus lib. IIII, ubi fabulas de Herculis expeditione narrat, omnem
 Campanum agrum appellavit Cumanum. Ὁ δὲ οὐκ ἠεὶ καλῆς, inquit, ἀπὸ τῆς Τιβέ- 30
 ρως αἰαλομένης, καὶ διεξιῶν τὴν ἀρδίον τῆς νῦν ἰταλίας ὀνομαζομένης, κατέπλεον εἰς τὸν Κυμαίων
 πεδίον, ἐν ᾧ μυθολογῶσιν ἀνδρας τῆς τε ῥωμαίας περιχορῆας καὶ ἐπὶ τῶν ῥωμαίων διανομασίδας ὀνο-
 μάζεον Τίτωνας. ἀνομάδων δὲ καὶ τὸ πεδίον τῆς φλεγραίων, ἀπὸ τῆς λοφῆς τῆς παλαιῶν ἀπλετοῦ
 πῆρ ἐκφυσῶντος, ἀπλησῆος τῆς καὶ τῆς Σικελίαν λίτην. καλῶν δὲ νῦν ὁ πῆρ Οὐεσ-
 βί. Id est: Hercules, motis à Tiberi castris, eius qua nunc Italia dicitur, maritimam
 oram percurrens, in Cumanum descendit campum: ubi homines, roboris immanitate & fa-
 cinorum violentiā infames, egisse fabulantur, nomine Gigantes. Phlegraum quoque ad-
 pellatum eum campum à monte, qui Aetna Sicula instar magnam vim ignis olim eructabat.
 nunc is Vesuvius vocatur. Sed quā latis tandem finibus circumscriptus fuerit ager
 Cumanus, incertum est. Romani postquā Campaniam sub imperium suum re- 40
 degerunt, urbs Cumana eorum municipium facta est. Livius lib. VIII: Lanuviniis
 civitas data, sacraque sua reddita cum eo, ut aedes lucusque Sospita Iunonis communis La-
 nuvinis municipibus cum populo Romano esset. Aricini Nomentanique & Pedani eodem
 jure, quo Lanuvini, in civitatem accepti. Aliquanto post: Campanis equitibus hono-
 ris causa, qui cum Latinis rebellare nolissent, Fundanisque & Formianis, quod per sineis
 eorum tuta pacataque semper fuisset via, civitas sine suffragio data. Cumanos Suesullanos-
 que eiusdem juris condicionisque, cuius Capuam, esse placuit. Factum hoc anno post
 Romam conditam cccxvi, ante natum Iesum cccxxvii, L. Furio Camillo ite-
 rum & C. Menio Nepote consulibus. At postmodò suffragium etiam in civitate
 Romanā adepti videntur Cumanis. sic quidpe idem Livius lib. XXIII: Circumactō 50
 tertio anno Punici belli, de trecentis equitibus Campanis, qui, in Sicilia cum fide stipendiis
 emeritis, Romam venerant, delatum ad populum, ut cives Romani essent: item, ut mu-
 nicipes Cumanis essent. Tandem etiam colonia deducta est. Frontinus in libro de
 Coloniais: Cumae muro ducta colonia ab Augusto deducta. Ager eius in iugeribus pro me-
 rito est adsignatus iussu Claudii Caesaris. PORTVS quamdam speciem hęc olim fuisse,
 ex Livio maxime colligo. is quidpe prædicto lib. XXI sic tradit: Auctores erant
 quidam, ut protinus inde Cumas duceret; urbemque oppugnaret. Id haud modicè Hannibal
 cupiebat;

cupiebat: ut, quia Neapolim non potuerat, Cumas saltem maritimam urbem haberet. Et eodem libro postea: *Naves Cumas adpulsa*. Hinc Silius lib. XII, de eodem Hannibale ab Neapoli, quam obsederat, recedente:

*Tandem ab vicinis Cumarum vertere portus
Defessus subigit.*

At postquam amenissimam hanc circa Cumas atque vicinas Baias Campaniae oram locupletissimi Romanorum praetoribus, villis, atque hortis occuparunt, ipsae Cumae ab opidanis suis frequentari desierunt. Indicat hoc laud obscure Iuvenalis initio Satyrae III, his verbis:

10 *Quamvis digressu veteris confusus amici:
Laudo tamen, vacuis quod sedem figere Cumis
Destinet, atque unum civem donare Sibyllae.
Ianua Baiarum est, & gratum litus amoeni
Secessus.*

Civem haec adpellat Sibylla amicum suum Iuvenalis, quia Cumae urbs domicilium olim erat Sibyllae, quae inde cognominabatur Cumana. Ea responsa reddebat consulentibus, spiritu quodam adflata, ex antro, quod in ipsa erat urbe; ut ex veterum clarè patet auctorum monumentis: quorum testimonia in medium producere consilium est, quando super eo antro varium hodiè est doctorum etiam virorum certamen. Virgilius Aeneid. lib. III ita canit:

———— *Sic denique victor
Trinacriam sineis Italos mittere relictam.
Huc ubi delatus Cumarum accesseris urbem,
Divinosque lacus, & Averna sonantia silvis;
Insanam vatem adspicies, qua rupe sub imâ
Fata canit.*

Propertius lib. IIII eleg. 1:

*Si modo Avernalis tremula cortina Sibylla
Dixit Aventino rura pianda remo.*

30 Statius Silvar. lib. V carm. III:

*Sic ad Avernales scopulos, & opaca Sibylla
Antra, rogaturae veniebant undique gentes.*

Haec quia omnes tres isti poetae Avernum nominant lacum, qui vulgò hodièque vocatur *Lago d' Averno*, plerique hoc saeculo existimarunt, ipsum ANTRVM SYBYLLAE, ex quo illa reddebat oracula, fuisse eum specum, qui ad dictum lacum vulgò nunc incolis adpellatur *La Grotta della Sibilla*: abest autem à Cumarum ruinis circiter IIII millia passuum. Et quum lacus Avernus montium convalle cinctus sit, confirmare insuper videbatur isthanc sententiam Lucanus lib. V his verbis:

40 *Talis in Euboico vates Cumana recessu,
Indignata suum multis servire furorem
Gentibus, ex tantâ fatorum strage superbâ
Excerptis Romana manu: sic plena laborat
Phaenonoe Phaebo, dum te consultor operis
Castalia tellure dei vix invenit, Appi
Inter fata diu quarens tam magna latentem.
Spumica tunc primùm rabies vesana per ora
Effluit, & gemitus & anhelus clara meatu
Murmura: tunc maestus vastis ululatus in antris
50 *Extremaeque sonant, domitâ jam virgine, voces.
Effugis ingenteis, tantâ discriminis expertis
Bellorum, Romane, minas: solusque quietem
Euboici vastâ lateris convalle tenebis.
Cetera suppressit: faucibusque obstruxit Apollo.**

Verùm istud Avernus lacus antrum longe aliud esse ab eo, ex quo Sibylla responsa reddebat, cum ex ipso Virgilio, tum ex aliis item auctoribus patet. Ipse Virgilius sine libri V in haec verba canit:

Carris

Currit iter intum non secius aquora classis:
 Promissisque patris Neptuni interrita fertur.
 Iamque adeo scopulos Sirenum advecta subibat:
 Difficileis quondam, multorumque ossibus albos:
 Quum pater, amisso, fluitantem errare, magistro,
 Sensit, & ipse ratem nocturnis rexit in undis:
 Multa gemens, casuque animum concussus amici.
 O nimum caelo & pelago confisse sereno,
 Nudus & ignota, Palinuro, jacebis arenâ.

Finito in hæc verba libro v, sic pergit lib. vi:

Sic fatur lacrumans; classique immittit habenas:
 Et tandem Euboicis Cumarum adlabitur oris.
 Obvertant pelago proras. tum dente tenaci
 Anchora fundabat naveis; & litora curva
 Pratexunt puppes, juvenum manus emicat audens
 Litus in Hesperium. quarit pars samina flamma
 Abstrusa in venis silicis: pars densa ferarum
 Tecta rapit, silvas; inventaque flumina monstrat.
 At pius Aeneas arceis, quibus altus Apollo
 Præsudet, horrendaque procul secreta Sibyllæ,
 Delius inspirat vates, aperitque futura.
 Iam subeunt Trivia lucos atque aurea tecta.
 Dedalus, ut fama est, fugiens Minoiâ regna,
 Præpetibus pennis ausus se credere caelo,
 Insuetum per iter gelidas enavit ad arctos:
 Chalcidicâque leviss tandem super adstitit arce
 Redditus his primum terris, tibi, Phæbe, sacravit
 Remigium alarum; posuitque immania templi.
 In foribus: lethum Androgeo: tum pendere panes
 Cecropidae jussi, (miserum) septena quotannis
 Corpora natorum: stat ductis fortibus urna.
 Contra, elata mari, respondet Cnosia tellus.
 Hæc crudelis amor tauri, suppositaque furto
 Pasiphææ, mistumque genus, prolesque biformis,
 Minotaurus inest; Veneris monumenta nefanda
 Hæc labor ille domus & inextricabilis error.
 Magnum regina sed enim miseratus amorem
 Dedalus, ipse dolos recti ambagesque resolvit,
 Cæca regens filo vestigia. Tu quoque magnam
 Partem opere in tanto, sineret dolor, Icare haberes.
 Bis conatus erat casus effingere in auro:
 Bis patria cecidère manus. Quin protinus omnia
 Perlegerat oculis, ni jam præmissus Achates
 Adforet; atque unâ Phæbi Triviaque sacerdos,
 Deiphobe Glauci: fatur quæ talia regi:
 Non hoc ista sibi tempus spectacula poscit.
 Nunc grege de intacto septem mactare juvencos
 Præstiterit; totidem lectas de more bidentis.
 Talibus adfata Aeneam, (nec sacra morantur
 Iussa viri) Tencros vocat alta in templi sacerdos
 Excisum Euboicæ latus ingens rupis in antrum;
 Quod lati ducunt aditus centum, ostia centum;
 Unde ruunt totidem voces, responsa Sibyllæ.
 Ventum erat ad limen; quum virgo, Poscere fata
 Tempus, ait: deus ecce, deus. cui talia santi
 Ante fores, subitò non vultus, non color unus,

Non compta mansere coma: sed pectus anhelum,
Et rabie fera corda tument: maiorque videri,
Nec mortale sonans, adflata est numine quando
Iam propiore deo. Cessas in vota precesque
Tros, ait, Aenea! cessas? Nec enim ante dehiscunt
Attonita magna ora domus. Et talia fata,
Conticuit. Gelidus Teucris per dura cucurrit
Ossa tremor: fuditque preces rex pectore ab imo.

10 Post preces Aeneae: ————— Finem dedit ore loquendi.

At Phæbi nondum patiens immanis in antro
Bacchatur vates, magnum si pectore possit
Excussisse deum, tanto magis ille fatigat
Os rabidum, fera corda domans; fingitque premendo.
Ostia jamque domus patuere ingentia centum
Sponte sua; variisque ferunt responsa per auras.

Post responsa Aeneae reddita:

Talibus ex adyto dictis Cumæa Sibylla
Horrendas capit ambages, antroque remugit;
Obscuris vera involvens, ea frena furenti
Concutit & stimulos sub pectore verit Apollo.
20 Vt primum cessit furor, & rabida ora quierunt;
Incipit Aeneas heros: Non ulla laborum,
O virgo, nova mi facies inopinave surgit.
Omnia praecepi, atque animo mecum ante peregi.
Unum oro: quando heic inferni janua regis
Dicitur, & tenebrosa palus Acheronte refuso;
Ire ad conspectum cari genitoris & ora
Contingat, doceas iter; & sacra ostia pandas.

30

Alma, precor, miserere. potes namque omnia. nec te
Nequidquam lucis Hecate praefecit Avernis.

Talibus orabat dictis; arasque tenebat.

Tunc sic orsa loqui vates: Sate sanguine divum

Tros Anchisiade; facilis descensus Averni:

Noctes atque dies patet atri janua Ditis.

Sed revocare gradum, superasque evadere ad auras;

Hoc opus, hic labor est. pauci, quos aequus amavis

Jupiter aut ardens evexit ad aethera virtus,

Dis geniti, potuere. Tenent media omnia silva;

40 Cocytusque sinu labens circumfluit atro.

Quod si tantus amor menti, si tanta cupido est,

Bis Stygios innare lacus, bis nigra videre

Tartara; & insano juvat indulgere dolori:

Accipe, quae peragenda prius. Latet arbore opacâ

Aureus & foliis & lento vimine ramus,

Inوني inferna dictus sacer. hunc tegit omnis

Lucus, & obscuris claudunt convallibus umbra

Sed non ante datur telluris operata subire,

Auricomos quam quis decerpserit arbore factus.

50

Hoc sibi pulchra suum ferri Proserpina munus

Instituit

Ergo alid vestigia oculis: & ritè repertum

Carpe manu.

Praeterea jacet exanimus tibi corpus amici,

(Heu nescis) totamque inestlat funere classem,

Dum consulta petis; nostroque in limine pendes,

Sedibus hunc refer ante suis, & conde sepulcro.

Duo

Duc nigras pecudes. ea prima piacula sunt:
 Sic demum lucos Stygios, regna in via vivis,
 Adspicias. Dixit; pressoque obmutuit ore.
 Aeneas maesto defixus lumina vultu
 Ingreditur, linquens antrum; cecosque volutat
 Eventus animo secum. cui fidus Achates
 It comes, & paribus curis vestigia figit.
 Multa inter sese vario sermone ferebant,
 Quem socium exanimus vates, quod corpus humandum,
 Diceret. atque illi Misenum in litore secco,
 Vt venere, vident indignam morte peremptum.

Arbores hinc ad rogam Miseno fruendum cadunt è silva prope Avernum.

Nec non Aeneas opera inter talia primus
 Hortatur socios; paribusque adcingitur armis.
 Atque hac ipse suo tristi cum corde volutat,
 Adspectans silvam immensam; & sic ore precatur:
 Si nunc se nobis ille aureus arbore ramus
 Ostendat, nemore in tanto: quando omnia verè,
 Hec, nimium de te vates, Misene, loquuta est.
 Vix ea fatus erat, gemina quum fortè columba
 Ipsa sub ora viri caelo venere volantes,
 Et viridi sedere solo. Tum maximus heros
 Maternas agnoscit aves; latiusque precatur:
 Este duces, o si qua via est; cursumque per auras
 Dirigite in lucos, ubi pingvem dives opacat
 Ramus humum. tuque, o, dubiis ne desice rebus
 Alma parens. Sic effatus, vestigia pressit;
 Observans, quae signa ferant; quo tendere pergant.
 Pascens illa tantum prodire volando,
 Quantum acie possent oculi servare sequentum.
 Inde ubi venere ad fauceis graveolentis Averni,
 Tollunt se celeres; liquidumque per aëra lapsa,
 Sedibus optatis geminam super arbore sidunt;
 Discolor unde auri per ramos aura refluxit.
 Corripit extemplo Aeneas, avidusque refringit
 Cunctantem; & vas portat sub tecta Sibylla.
 Nec minus interea Misenum in litore Tencri
 Flebant; & cineri ingrato suprema ferebant.

Struitur hinc rogos, quo Misenus crematur: Aeneasque sacris classem lustrat:

At pius Aeneas ingenti mole sepulcrum
 Imponit, suaque arma viro, remumque tubamque,
 Monte sub aërio, qui nunc Misenus ab illo
 Dicitur; aeternumque tenet per saecula nomen.
 His actis, properè exsequitur praecepta Sibylla.
 Spelunca alta fuit, vastoque immanis hiatu,
 Scrupea, tuta lacu nigro nemorumque tenebris:
 Quam super haud ulla poterant impune volantes
 Tendere iter pennis. talis sese halitus atris
 Faucibus effundens supera ad convexa ferebat.
 Vnde locum Graii dixerunt nomine Aoron.

Hostias hinc diis inferis immolat.

Ecce autem, primi sub lumina Solis & ortus
 Sub pedibus mugire solum & juga caepa moveri
 Silvarum; visaque canes ululare per umbram,
 Adventante dea. Procul, o procul este profani.
 Conclamat vates; totoque abstulite luco.
 Tuque invade viam; vaginamque eripe ferrum.

*Nunc animis opus, Aenea, nunc pectore firmo.
Tantum effata furens, antro se immisit aperto.
Ille duce[m] haud timidis vadentem passibus aequat.
Vestibulum ante ipsum, primisque in faucibus Orci,
Luctus & ultrices posuere cubilia Curae.*

Patet ex haecenus citatis fatis & abundè, duo diversa intelligere poetam *antra*: alterum, quod ad ipsam erat urbem Cumas; ex quo de rebus futuris vaticinabatur Aeneae Sibylla: alterum, ad lacum Avernum; quae *Ianua* credebatur esse Orci. Hinc etiam Servius, ad illud: Spelunca alta fuit: *Qua ad inferos descendebatur: non, ubi fuerat Sibylla vaticinata.* Sed alios etiam audiamus auctores. Silius, perpetuus atque fidus Virgilii imitator, lib. XIII primo loco Averni memorat introitum, antrum, atque fauceis, postea verò Cumæum antrum. disertèque inter utrumque distinguit. Verba eius haec sunt:

*Interea geminos terra crudelis Ibera
Fortuna abstulerat.
Fortè Dicarchaâ juvenis consedit in urbe
Scipio; post belli repetens extrema penates.
Huc tristis lacrimas & funera acerba suorum
Fama tulit. duris, quamquam non cedere sœtus,
Pulsato, lacerat violenter, pectore, amictus.
Ergo excire parat manes animasque suorum,
Adloquioque virum tantos mulcere dolores.
Hortatur vicina palus, ubi signat Averni
Squalentem introitum stagnans Acherusius humor.
Noscere venturos agitat mens protinus annos.
Sic & Grynaam, que tum sub nomine Phœbi
Autonoë tripodas sacros antrumque tenebat,
Fert gressus juvenis; consultaque pectoris agri
Pandit; & ad spectus orat contingere patrum.
Nec cunctata diu vates; Maestare repostis
Mox umbris, inquit; consœta piacula, nigras
Sub lucem pecudes, reclusæque abdere terra
Manantem jugulis spirantum cade cruorem:
Tunc populos tibi regna suos pallentia mittent.
Cætera, que postis, maiori vate canentur.
Namque tibi Elysio repetita oracula campo
Eliciam; veterisque dabo inter sacra Sibyllæ
Cernere fatidicam Phœbei pectoris umbram.
Vade age; & à medio quum se nox humida cursu
Flexerit: ad fauceis vicini castus Averni
Duc prædicta sacris duro placamina Diti:
Mella simul tecum & puri fer dona Lyæi.
Hoc alacer monitu, & promissa nomine vatis,
Adparat occulto monstrata piacula cæpto.
Inde, ubi nox iussam procedens contigit horam,
Et spacio æquarunt tenebras transacta futuras,
Consurgit stratis; pergitque ad turbida porta
Ostia Tartaræ; penitus queis abdita vates,
Promissa implet; Stygioque sedebat in antro.
Tum, quæ se primum, ruptâ tellure recludit
Invisum caelo specus, atque eructat acerbam
Coccyi laxo suspirans ore paludem,
Inducit juvenem.*

Et aliquanto post:

*Talia dum memorant, umbrâ veniente Sibylla;
Autonoë, Finem heic, inquit, sermonibus adde
Aternis: hac, hac veri sacunda sacerdos:*

Cui tantum pasuit rerum, quantum ipse negavit
 Plus novisse deos. me jam comitante tuorum
 Tempus abire globo, & pecudes imponere flammis.
 At gravida arcanis Cumae anus, attigit ore
 Postquam sacrificum delibavitque cruorem,
 In decus egregium vultus intenta juventa;
 Aetherea fruere quum luce, haud segniter, inquit,
 Cumae populis vox nostra sonabat in antro.
 Tunc te, permixtum sacris rebusque futuris
 Aeneadam, cecini.

En, ut non dicit, in hoc antro; sed, In Cumaeo antro. qua adpellatione disertè id discernit ab antro Averni. quod & ipsum ostium vocat seu portam Tartari; ut Virgilius vestibulum & fauceis Orci. Claudianus in Panegyrico de quarto Honorii consulatu:

Chaldaei stupere senes; Cumanaque rursus
 Intonuit rupes, rabida delubra Sibylla.

Hic quoque testatur, in eâ rupe vaticinatam fuisse Sibyllam, in qua condita erat urbs Cumana, & in qua templum erat Apollinis. Huc jam item adde Procopii testimonium, quod Gothicar. rer. lib. 1 tale est: Ἐν τῇ κῆρῃ οἱ Πηχῶμοι τὸ Σιβύλλης δένδρον ἀπὸ τῆς ἀρχαίας ἐνθα δὴ αὐτῆς τὸ μαντεῖον χρησθησάτω φασι. Id est: Cumis incola Sibylla antrum ostendunt; in eaque ferunt illam vaticinatam fuisse. **TEMPLUM APOLLINIS**, ex quo Sibylla, teste Virgilio, Claudiano, & Silio, cuius hac de re verba mox infra citabo, ita describit Iustinus Martyr in oratione Paræneticâ . . . Ἐσμι δὲ ὑμῖν ραδίως τῶν ὀρθῶν εὐσεβείαν ἐκ μέρους τῶν παλαιῶν Σιβύλλης, ἐκ ἡμετέρας διανοίας διὰ χρησμῶν ὑμῶν διδασκαλίας, μανθάνειν ταῦτ', ἀπεργάζεσθαι εἶναι δοκεῖ τῆς τῶν περὶ διδασκαλίας. Ταῦτ' ἢ ἐκ τῆς βασιλικῆς ἀρχαίας φασι, ἢ τῶν Χαλδαίων ἰσορῶν χρησθησάτω, ἢ τῶν ἰσορῶν, εἰς τὴν μέρους τῆς Καμπανίας οὐκ οἶδα ὅπως διαβάσειν, οὐκ εἰς τὸν χρησμῶν ἐξαγορεύειν ἐν τῇ Κεμαίᾳ ἔτι καλεσθῆναι πόλιν, ἐξ σημείων διεσώθη Βαίων. Ἐπειδὴ μὲν ἢ, ἐν τῇ πόλιν ἡμετέροι, καὶ ἕνα τίπον; ἐν τῇ βασιλικῇ μεγίστῃ ἐξ ἐνὸς ἐξεσώθη λίθος ἐγγυῶν, περὶ μέρους, καὶ παντὸς ἡμετέρας ἀξίων. ἐνθα οὖν χρησμῶν αὐτῶν ἀπαγγέλλειν, οἱ ὡς πᾶσι πατέρα παρεληφότες τῶν τῶν παλαιῶν ἐφασκον. Ἐν μέρους δὲ τῆς βασιλικῆς ἐπιδείκνυται ἡμῖν τρεῖς δεξιάρας, ἐκ τῆς αὐτῆς ἐξεσώθη λίθος. ὡν πληρωμένοι ὕδατος, λέεσθαι αὐτῶν ἐν αὐτῆς, ἔλεγον. καὶ πολλὰ ἀσάλαμβάσσου, εἰς τὴν ἐνδοτάτην τῆς βασιλικῆς βαδίζον οἶκον, ἐκ τῶν αὐτῶν ἐξεσώθη λίθος. καὶ ἐν μέρους τῆς οὐκ ἀσάλαμβάσσου τῆς ὑψηλῆς βήματος ἐξ ἐνὸς τῶν χρησμῶν ἐξαγορεύειν. Hoc est: Verum Dei cultum facile ex parte ab antiquâ Sibyllâ, ex inspiratione quadam per oracula vos docente, perdiscere poteritis ea, qua ad prophetarum doctrinam quàm proximè accedere videntur. Hanc ex Babylone profectam aiunt, Berosi, Chaldaica historia scriptoris, filiam. qua quum in Campaniam, nescio quo fato, concessisset; oracula edidit in urbe Cumâ, VI millia passuum à Baiis disitâ. Vidimus ipsi, quum in eâ urbe essemus, locum quemdam, in quo basilica constructa erat ingens, ex uno saxo perpolita: opus sanè vastum, & omni admiratione dignum. heic eam oracula cecinisse adfirmabant ii, qui hac à maioribus suis veluti patria acceperant. in medio verò basilicæ vasa tria nobis ostendebant, ex eodem lapide fabricata. quibus aquâ repletis, vates lavaretur: & acceptâ stolâ, in penitissimam basilicâ eadem, eodem perpolito lapide adificatam, progressa, & in medio eius collocata in edito suggestu seu throno, oracula inde redderet. Obiit Virgilius xx circiter annis ante natum Christum. circa annum post natum Christum cl Iustinus sub imperatore Antonino Pio ista scripsit. quum igitur clxx tantum anni inter utrumque interfint; certum est, templum illud altum & immane Apollinis idem esse, quam βασιλικῇ vocat μεγίστῃ, id est, basilicam maximam sive ingentem, Iustinus. cui non centum aditus, non centum magna ora, seu centum ingentia ostia, sed complura fuere. Servius. Ostia centum. finitus numerus pro infinito. Certum item est, immane: istud antrum sive adytum, ex quo fata canebat Sibylla, idem esse, quem ἐνδοτάτην τῆς βασιλικῆς οἶκον adpellat Iustinus, id est, penitissimam basilicâ eadem. Quin hanc quoque Iustini descriptionem, τὸ πᾶν, ἐν τῇ βασιλικῇ μεγίστῃ, ἐξ ἐνὸς ἐξεσώθη λίθος, περὶ μέρους, καὶ παντὸς ἡμετέρας ἀξίων, id est, locus, in quo basilica constructa est ingens ex uno lapide perpolita; opus vastum & omni admiratione dignum: haud obscure Virgilius expressit his verbis:

Tentros vocat alta in templa sacerdos,

Excisum Euboica latus ingens in antrum:

Quò lati ducunt aditus centum, ostia centum.

Vnde ruunt totidem voces, responsa Sibylla.

De eodem Sibylla antro, sive basilicâ Apollinis, ita scriptum est apud Agathiam Historiar. lib. 1: Ναρκῆς γουὺ ὁ στρατηγὸς ἠγαλέ τι ἀγαν καὶ ἰκαλίπαριν, ὁ χροὶ πῆς Ῥωμαίοις πολὺς ἐν ἰλαρίῳ πολυχρῖν πτερίῃ). Ἀλύοντι δὲ οἱ ἑκάστῳ γυναικῶντι, ἐδόξε διαπύρασθαι ἀμνηστῆ Φρυγίᾳ τρέπω τοῖαδε· Ἐν τῷ περὶ ἡλίου ἀναγόντα ἔλωφα τετραμύμια ἀγκῶνι ἀγῶνι ὑπέστιν ἀμφηρεφίς τι καὶ γλαφυράπειον· ὡς ἀδύτα τι ἔχον ἀντόματα ἔκῃτ' εὐρύ
 10 ἔβαρεθ' ἰάδες. ἐν τῷ δὲ παλαιῷ Φασὶ τὸ Σίβυλλαν, τῷ πᾶν τὸ Ἰπελλῷ ἐνδιαταγῶντι, φοιβόλητοι τι εἶναι καὶ ἐθῆν, καὶ ποταμοῦ δὲ τὰ ἰσίδρα τοῖς πυθνομοῦσι. Λέγεται ἦ, καὶ αἰτεῖαν πατὴρ, καὶ Ἀγρία, αἰτὴ ἀφικεμένη ἀπαντα οἱ τῷ Σίβυλλαν φάσαι τὰ ὑστερον ξυμνεχθῆτα. Ἰπὲρ τῶν τῶν δὲ τῷ ἀνήλυσον μέρ' ἔχει βόλα ἐρηρῶν καὶ ἐφῆσηκ. Ναρκῆς ἦ τὰρ Ἰπιφρασίμ' ὅ, περὶ αἰτὴ εἶναι ἀήθη. καὶ ἐν αὐτῷ ἀνδρας ὡς πλείους ἔσθ' τα κῆλα ἐμβαλῶν πῶ ἀπῆλαια, ὄρασινα φέροντας λιθοτόμα καὶ πῆχωρῦχα, ἐξεκλάπην ἠρέμα, καὶ διέπνευ πῶ ἀντρε καὶ ἔροφον, ἐθῆ τὸ ἔρμα ἠδρασο. καὶ ἐς ποσῶν ἐξέκοπιε καὶ διακάταρε τῷ βάλῃν τὸ οἰκοδομίας, ἐς ὅσον ἦδη τῷ δαχρῶν πῶ θημιλία διασημιῶσται. πῶ δὲ ζύλα ὄρθη ἐν κῶσῳ ὑπερῆρξε, ταῦτη τι αἰεῖται ἀπαν τὸ ἀχθ' ὅ τὸ τεύχος, ὡς μὴ ὑπορροῖν ἔβραχῦ καὶ διαλύοιτ ἢ ἀρμονία, σωκίδησις τι ἔδραμῶν ταχῆα γίγνοιτ τοῖς Ῥόθῳσι. Ἐπὶ δὲ ἀπαν ἦδη, ἔσθ' ὅ τῷ ὑπὲρ
 20 πρῶ παρῆται, ἐκρῶμῆς τι λῶν καὶ μετώρον, καὶ μόνους ἐπιβιβήκ' τοῖς ζύλοις, ἀ δὲ ὄροσῶντι ἐν τῷ γῆματι ὄρῳσι ἀθερακῆμα καθεθεραῦστο, καὶ περὶ τῷ ἀπῆσει ἐνοσῶν. ἔ ἰρύματ' ἔποσον ἐπ' αὐτοῖς ἠωρεῖται, ὑφίκαται ἀθρόον, καὶ κασιλιόταται τῇ κενότητι, πύροσι τε οἱ ἐσθῆνδε καὶ περμακῶντες ἐξαιτιαῖος διαφραγῶντες τῶν ἄλλων, ἐς τὸ περῶν ἐξεκλιόσθαι ἢ τε πύλη, ἢ τῶδε τῷ μέρ' περσαρῆα, αὐτοῖς μοχλοῖς τε καὶ βαλανόχρησι ἐκίναχθῆται, ἐς τῷ ἠῶνα καὶ πῶσ ἀπλάδῳσι ἐπῆρῆται, ἅμα τε ἀπαντα ὑμπτῆσῶσι ἐπ' ἐκλύσῳ. Hoc est: Narses indignè se-
 tebat, quòd Romanis longius tempus in perquam exigui opidi expugnatione esset terendum. proinde fluctuanti singulaque perpendenti, tandem visum est munimenti expugnationem
 30 hoc pacto tentare. Antrum quoddam opido subest ad orientalem collis flexum, omni ex parte tectum valdeque carum; adeò, ut adyta quaedam natura habeat, & sium ingentem profundumque, instar barathri. In hoc antro ferunt habitasse magnam illam Italicam Sibyllam; qua Apollinis numine correpta, consulentibus futura prädixit. & Aeneae quoque, Anchise filio, quum huc venisset, eam cuncta, quae postmodum evenerunt, prädixisse. Super hanc itaque speluncam pars quaedam manium incumbebat. Quòd quum animadvertisset Narses, è re sua fore censuit protinusque immisis in eas antri concavitates viris quam plurimis, instrumenta excindendo saxo muroque suffodiendo ferentibus; excavavit paulatim exciditque antri convexum, quò propugnaculum ei innitebatur: eoque tandem excindendo abradendoque ad basim adificii pervenit, uti jam ini-
 40 tium fundamenti nudaretur, tum erecta in ordinem tigna substituit, quae totum muri pondus sustentarent; ne brevi resoluta compages corrueret, & Gothi, quid gereretur, statim cognoscerent. Quum verò jam murus, quò erat in antri longitudinem porrectus, totus suffossus & superne pendulus esset, ac tantum tignis in altum erectis sustentaretur; tum strue aridorum foliorum & quidquid sicca ignique concipiendo facilis materiae ad manum erat, tignis subjecit, ignique immisso, antro excesserunt. neque multo post, flammà excitatà, fulcimina conflagrarunt, ponderique cesserunt. propugnaculi verò quidquid sublimè ac pendulum tignis sustentatum fuerat, id omne in vacuum subsedit: turres item & minora propugnacula, quae eo loci erant, repente ab aliis avulsa, in praecipit ruebant. porta ipsa, in hac parte murorum sita, unà cum vectibus atque repagulis excussa, in litus &
 50 scopulos maritimos conlapsa est: simulque omnia, quae ei adhaerebant, abrepta sunt. Disertè οἰκοδομίας, id est, adificium, quum adpeller hoc antrum cum compluribus adytis Agathias; dubitari haud licet, quin idem intelligat, quòd altum & immane Apollinis templum vocat Virgilius, Iustinus verò basilicam ingentem. tum situs etiam convenit. nempe in laterè, ut ait Virgilius, Euboica rupis, id est collis, cui Euboica urbs Cumae imposita: quòd Agathias ἐν τῷ περὶ ἡλίου ἀναγόντα ἔλωφα τετραμύμια ἀγκῶνι ἀγῶνι, id est, in orientali collis flexu subesse, dixit. quòd ipsum Virgilius Aeneid. lib. 111 ita expressit:

Tom. 2.

Ec 2

Hinc

Huc ubi delatus Cumarum accesserit urbem,
Insanam vatem adspicies, qua rupe sub imâ
Fata canit.

Nempe in penitissimo illo adyto, sive, ut Agathias vocat, *Ἐν κρύφῳ Ὀπί τῆς Βαγαθῆς*.
Id, in ingenti & barathri instar cavo profundoque sinu. In arce urbis situm fuisse tem-
plum Apollinis, plures testantur auctores. Virgilius suprâ dicto *Aeneid. lib. vi:*

At pius Aeneas arceis, quibus altus Apollo
Præsides, horrendaeque procul secreta Sibylla,
Antrum immane petit.

Ad quem Iodum ita Servius: *Quum ubique arx Iovi detur, apud Cumas in arce Apolli-
nis templum est.* Et mox: Caelius de Cumano Apolline ait: *Est in fano signum Apollinis
Hgneum, altum non minus pedes xv. cuius meminisse putatur Virgilius.* Livius lib. XLIII:
Cumis in arce Apollo triduum ac treis nocteis lacrumavit. Hinc illud etiam Statii Sil-
var. lib. IIII carm. III:

Sed quam sine via recentis imo
Quâ monstrat veteres Apollo Cumas,
Albam crinibus infulisque cerno?
Visu fallimur? an sacris ab antris
Profert Chalcidicas Sibylla laurus?

Apollo monstrabat Cumas; quia templum eius eminentissimum erat in ipsâ arce.
Ne autem suspiceris, prædicto antro superimpositum fuisse istud altum Apollinis
templum; en ita ait Virgilius, dicto lib. vi:

Talibus adfata Aeneam (nec sacra morantur
Iussa viri) Teucros vocat alta in templa sacerdos,
Excisum Euboica latus ingens rupis in antrum;
Quo lati ducunt aditus centum, ostia centum.

Cæterò conditorem huius templi prodit Virgilius ibidem continuò antè *Dada-
lum*, his verbis:

Dadalus, ut fama est, fugiens Minoia regna,
Præpetibus pennis ausus se credere caelo,
Insuetum per iter gelidas enavit ad Arctos;
Chalcidicæque levis tandem super adstis arce.
Redditus his primùm terris, tibi Phæbe sacravit
Remigium alarum; posuitque immania templa.

Et Virgilius imitator Silius, lib. XII ita tradit de Hannibale:

Tandem ad vicinos Cumarum vertere portus
Defessos subigit.
Sed custos urbi Gracchus, tutela vel ipsis
Certior arcebat muris: iterumque sedere
Portis atque aditus iterum sperare vetabat.
Lustrat inops animi, rimatur & omnia circum,
Alite vectus equo.

Atque heic perlustrans aditus, fulgentia cernit
Arcis templa iugo. quorum tunc Virtus, alta
Immitis ductor Capua, primordia pandit.
Non est hoc, inquit, nostri, quod suspicis, avi.
Maiores fecere manus. Quum regna teneret
Dictæ regis (sic fama est) linquere terras
Dadalus invenit.

Heic pro nubivago gratus pia templa meatu
Instituit Phæbo, atque audaces exiit alas.

Juvenalis Satyrâ III:

Quamvis digressu veteris confusus amici,
Laudo tamen, vacuis quod sedem figere Cumis
Destinet, atque unum civem donare Sibylla.
Exiguo post:

Ecce tunc Umbricinus; Quando artibus, inquit, honestis

*Nullus in Vrbe locus, nulla emolumenta laborum;
Res hodiè minor est, herè quàm fuit, atque eadem cras.
Deteret exiguis aliquid: proponimus illuc
Ire, fatigatas ubi Dadalus exiit alas.*

Huc etiam pertinere arbitror illud Statii Silvar. lib. III carm. 1:

Spectat & Icario nemorosus palmitè Gaurus.

Gaurum montem esse inter Cumas atque Puteolos, infra docebo. Verùm meram hanc ego de Dædali in Italiam adventu existimo esse fabulam: utique, quum è dædalus Diodorus lib. IIII, & Pausanias in Arcadicis Bœoticisque, in Sciliam è Cretâ eum pervenisse, ibique multa ac miranda opera struxisse testentur; nihil profus de Italiâ addentes. Scilicet tam magno mirandoque ad Cumas operi maximum celebratissimumque artificem adfinxisse auctorem, splendidum videbatur atque magnificum. Cæterùm, postquàm jam Iuvenalis tempestate *vacua* cultoribus essent *Cumæ*, ita paullatim porro defecerunt, uti tandem Iustiniani imperatoris tempore *ἰλιχίων*, ut testatur suprâ scripto loco Agathias, forent *ἰλιχίων*, *per exiguum opidulum*. unde etiam *Φρέρον* adpellatur, id est, *castellum*, Procopio Gothicarum rerum lib. III, & Diacono postea Langobard. rer. lib. VI cap. XI, *Cumanum castrum*. Sed de urbe Cumis temploque Apollinis & antro Sibyllæ fati hæctenus dissertum.

10 Porro Cumas sequitur *MISENUM PROMONTORIUM*, vulgò nunc etiam Monte Miseno & Capo Miseno dictum. Memoratur compluribus auctoribus antiquis, quos citatum imus. Strabo lib. V: *Πλησίον ἢ τῆς Κύμης τὸ Μισίων ἀκρωτήριον*. Id est: *Cumis vicinum est Misenum promontorium*. Plinius lib. III cap. V: *Liternum, Cumæ, Misenum, portus Baiarum, Bauli, lacus Lucrinus & Avernus, Puteoli*. Mela Pomponius lib. II cap. IIII, adverso incedens litore: *Puteoli, lacus Lucrinus & Avernus, Baia, Misenum, Cumæ, Liternum*. Nomen id poëtæ, & qui poëtæ sequuti sunt geographi, ab Aeneæ socio nomine mansisse finxerunt. Virgilius lib. VI:

30 *Atque illi Misenum in litore sicco,
Vt venere, vident indignâ morte peremptum:
Misenum Acoliden; quo non præstantior alter
Aere ciere viros, Martemque accendere cantu.
Hectoris hic magni fuerat comes: Hectora circum
Et lituo pugnas insignis obibat & hastâ.
Postquàm illum victor vitâ spoliavit Achilles;
Dardanio Aeneæ sese fortissimus heros
Addiderat socium; non inferiora sequutus.
Sed tum fortè cavâ dum personat aquora concha
Demens, & cantu vocat in certamina divos,
40 *Aemulus exceptum Triton (sic credere dignum est)
Inter saxa virum spumosa immerberat undâ.**

Et aliquanto post:

*Nec minùs intereâ Misenum in litore Teucrî
Flebant; & cineri ingrato suprema ferebant.*

Paullo post:

*At pius Aeneas ingenti mole sepulcrum
Imponit, suaque arma viro, remumque tubamque;
Monte sub aërio; qui nunc Misenus ab illo
Dicitur; aeternumque tenet per secula nomen.*

50 Propertius lib. III eleg. XVII:

Quâ jacet & Troia tubicen Misenus arenâ.

Silius lib. XII:

*Nec non Misenum, servantem Idaea sepulchro
Nomina.*

Statius Silvar. lib. III carm. 1:

*Et Lucrina Venus, Phrygioque è vertice Graiae
Addiscis Misene tubas.*

Silvar. lib. III carm. v:

Sive vaporiferas, blandissima litora Baias,
Enthea fatidica seu visere tecta Sibylla,
Dulce sit, Iliacoque jugum memorabile remo.

Silvar. lib. III carm. VII:

Ecce me natum propiore terrâ,
Non tamen portu retinent amæna
Desides Baia, liticenne notus
Hæctoris armis.

Silvar. lib. v carm. III:

Quos propiore sinu lituo remoque notatus
Collis & Ausonii pridem laris hospita Cyme,
Quos Dicharchæ portus Baianaque mittunt
Litora.

Propertius lib. III eleg. XVII:

Quò jacet & Troia tubicen Misenus arenâ.

Servius ad præscriptum locum Virgilio: Bene Misenum dicit tubicinem. ipse est enim, qui filius fuisse Æoli dicitur. unde ait, Misenum Æolidem: quia constat sonum omnem ex vento creari. Sed jam & geographi producantur. Mela dicto lib. II cap. IIII: Misenum: id nunc loci, aliquando Phrygii militis nomen. Solinus cap. VIII: 20 Par sententia est inter auctores, à gubernatore Ænea adpellatum Palæurum, à tubicini Misenum. Non quidem omnium par ea fuit auctorum sententia: nam alii Vlyssis locium fecere. qua de re corruptus locus legitur apud Strabonem lib. V in hæc verba: τὰς δὲ Βαίας ἐπωνύμια εἶναι λέγουσι Βαίαι, τῶν Ὀδυσσεὺς ἐπαύρων Ἰνῶς, καὶ τῆ Μισσηῶν. Locus sanè postremâ sui parte omni sensu carens. qui tamen facilè restitui poterat ex ipsius Strabonis lib. I; ubi ita scriptum de Vlyssis circa Siciliam & hæc Campania litora oberratione: Ἐπειὲς ἕως ἐπιπέσει πηγῆς ἢ συλχεφύς, Νεαπολίτις μὲν λέγουσιν μνημα Παρθενίης & Σφραγίδος, Ἐπειὲς δὲ ἐν κύμῃ καὶ Δικηγαρχία καὶ Βουαλίον Πυρροφλέγοντα καὶ Ἀχερσαίαν λίμνην καὶ νεκρομαστῆιον τὸ ἐν τῷ Ἀόρειῳ, ἔ Βαίον καὶ Μισσηῶν, τῶν Ὀδυσσεὺς ἐπαύρων Ἰνῶς; Id est: Quis enim alioqui poeta aut rerum scriptor persuasisset Neapolitanis, ut Parthenopa Sirenes monumentum jactarent; Cumanis, Puteolanis, & Vesuvium adcolentibus, ut Pyriphlegethontem lacumque Acherusium & oraculum mortuorum apud Avernum, tum Batum ac Misenum, quosdam de Vlyssis sociis, memorarent? Ex hoc igitur loco ille sic corrigendus est: τὰς δὲ Βαίας ἐπωνύμια εἶναι λέγουσι Βαίαι, καὶ τὸ Μισσηῶν Μισσηῶν, τῆ Ὀδυσσεὺς ἐπαύρων Ἰνῶν. Hoc est: Baias à Baio; Misenum à Miseno, quibusdam Vlyssis sociorum, cognomina accepisse tradunt. Ergo ab aliquo mortali promontorium nomen habere quum vulgò crederetur; Livius atque Tacitus & Lycophron MISENI id dixere PROMONTORIUM. Livius lib. XXIII: Hannibal, pervasato agro Cumanò usque ad Miseni promontorium, Puteolos repente agmen convertit. Tacitus Annal. lib. XV: Nec multo post clades rei navalis accipitur, non bello, sed certum ad diem in Campaniam redire classem Nero jusserrat, non exceptis maris casibus. Ergo gubernatores, quamvis serviente pelago, à Formis movere: & gravi Africo, dum promontorium Miseni superare contendunt: Cumanis litoribus impaeti, trivemiumque plerasque & minora navigia passim amiserunt. Lycophron:

Ὅν ποτ' ἀνέστη λέως
Νεαπολιτῶν, οἱ παρ' ἀκλόστον σκέπτες
Ὀρμων μισσηῶν ἐφ' ἄλα νάστον) κλίτη.
Hoc est: — Quem angebit populus
Neapolitanus; qui juxta tranquillum tegmen
Miseni portuum saxosa habitat promontoria.

PORTVS MISENVS aliis quoque memoratur auctoribus. Florus lib. I cap. XVI, de Campaniâ loquens: Hæc illi nobiles portus, Caieta, Misenus. Dionysius Halicarnassensis lib. I: οἱ ἢ σὺ τῷ Αἰνεῖα πλέοντις διὰ Σικελίας καὶ τῆ Τυρρηνικῆς πελάγους, πρῶτον μὲν ἀρμίσιον & Ἰταλία, καὶ τὴν λιμένα Παλίνορον, ὡς ἀφ' ἑνὸς τῆ Αἰνεῖα κυβερνήσαν, πλοῦτος αὐτῆς, πρῶτος τοῦτον λέγεται & ὀνομασίας. ἐπειτὴ νῆσῳ παρῆσαν, ἢ τὸνομα ἔχοντο ἡδονατικῶν, διὰ γυναικῶν, αἰνεῖα Αἰνεῖα, πρὸ πάντων τῶν ὀνομασιῶν. ἐκείθεν ἢ κατὰρσιες εἰς λιμένα καλὸν καὶ βαθυὸν ὀπικίς, πλοῦτος αὐτῆς Μισσηῶν, τῆ ἀπὸ Φωκαίων Ἰνῶν ἀπὸ ἐκείνη τὴν ἀπὸ δὲ

Ἀρρῆ ἀνωμασσω. Hoc est: Aeneas, cum suis ex Sicilia per Tuscum mare navigans, in
 Italiā primum adpulit ad portum Palinurum; qui ab uno gubernatorum Aenea, ibi defun-
 cto, nomen id sortitus est. deinde ad insulam adplicuerunt, cui nomen indiderunt Leucasia,
 ab Aenea consobrinā, circa haec loca defunctā. hinc deVecti ad pulchrum atque profundum
 in Opicis portum; exstincto ibi quoque Miseno, viro nobili, ab eo portum cognominarunt.
 Apud Strabonem dicto lib. v haec leguntur verba: καμψαυλὸς δὲ τὸ μισυῶν λιμὴν ἔχει
 ὑπὸ τῆ ἀκρᾶ· καὶ μὲν τὰ πρὸ ἐγκολπίου ἢ ἠϊῶν εἰς βάθον ἔνναον, ἐν ἧ αἰ Βαίαι. Ἐν ἧ Βαίαις οὐκ
 ἔστι τὸ Λακεῖον· καὶ λῆτον, καὶ ἐν τῷ τῆς Ὀρνί. Hoc est: Misenum postquam circumstexeris,
 sub ipso protinus promontorio est lacus: atque post hoc litus profunditate immensā in si-
 num reducitur, in quo sunt Baia. his conterminus est Lucrinus sinus; & intra hunc Aver-
 num. Id miror, scripsisse eum, λιμὴν, καὶ μὲν τὰ πρὸ ἐγκολπίου ἢ ἠϊῶν εἰς βάθον ἔνναον. Id est: Misenum postquam circumstexeris,
 sub ipso protinus promontorio est portus. atque post hunc litus profunditate immensā in sinum re-
 ducitur. Portus hic Misenus falso nomine hodiē incolis vocatur vulgō Il Porto Giu-
 lio: quum Iulius portus fuerit ad Lucrinum Avernūque lacus; ut infra ostende-
 tur. Ceterum Misenus quum adeo fuerit καλὸς καὶ βάθρος, ut ait Dionysius, id est,
 pulcher atque profundus; Augustus Cæsar classē in eo collocavit ad tutelam inferi
 maris. Suetonius in vitā eius, cap. XLVIII: Ex militaribus copiis legiones & auxilia
 provinciarum distribuit. classē Miseni & alteram Ravennae, ad tutelam superi & inferi
 maris, collocavit. Hinc Tacitus Annal. lib. IIII: Italiam utroque mari duae classes, Mi-
 senum apud & Ravennam, praesidebant. Et Historiar. lib. II: Data è classe Misenensi duae
 triremes ad proficendum. Item Histor. lib. IIII: Postremo cædio castrorum, & audita
 defectione Misenensis classis, Romam revertit. Dio lib. LXXIII: καὶ οἱ ἐκ τῶν ναυλοχῶν, ἔ-
 ἐν τῷ μισυῶν ναυλοχῶν, μετὰ περὶ φέντις, ἐδ', ὅπως γυμνάσιον, ἤδεσαν. Id est: Nec mi-
 lites classis, qua apud Misenum stationem agebat, accersiti, quemadmodum sese exercerent,
 fiebat. Sed ad portum fuit & opidum celebre MISENUM. unde praescriptum
 istud Suetonii: Classē Miseni & alteram Ravennae collocavit. Cicero ad Atticum lib.
 x epist. VII: Antonius ad Misenum VI Non. venturus dicebatur. Lib. XIII epist. XXII:
 Quum in Pompeiano essem, Misenum venit Antonius. inde ante discessit, quam illum ve-
 nisse audissem. Lib. xv epist. I: De Antonio jam antea tibi scripsi, non esse eum a me con-
 ventum. venit enim Misenum, quum ego essem in Pompeiano. inde ante profectus est,
 quam ego eum venisse cognovi. Plinius Iunior lib. VI epist. XV I; quam de interitu
 avunculi sui ad Tacitum scripsit: Erat Miseni, classēque imperio praesens regebat. Et
 sub finem epistolæ: Interim Miseni ego & mater. Auctor ἀνατομῶν Olympiadum:
 Τίβεριος ἐν μισυῶν τῆς Καμπανίας νότιο μετρίδαζεν. Id est: Tiberius Miseni in Campania
 morbo exstinctus est. Suetonius in Tiberio cap. LXXII: Rediens ergo properè in Campa-
 niam Astura in langvorem incidit. quo paulum levatus, Circeios pertendit. Mox: sus-
 tentavit tamen aliquamdiu; quamvis, Misenum usque deVectus nihil ex ordine quotidiano
 praetermitteret. Et cap. LXXIII: Et Miseni civis è favilla & carbonibus, ad calefacien-
 dum triclinium illatus, exstinctus est. Dio lib. LVII: Ἐφθασεν γὰρ ἐν μισυῶν μετρίδαζας,
 περὶ τὴν ἀπὸν μαθῶν. Id est: Miseni mortuus est, antequam quidquam de iis resciret. Iose-
 phus Iudaicar. antiquitat. lib. XV cap. I; de Caligula loquens: Ἀπὸ Δικαρχίας τῆς
 πόλεως, ἐν Καμπανίᾳ κηδύνης, εἰς μισυῶν, ἐπεὶ πλὴν διατάλαστων, ἢ κωνίων διατήρησε φῦρα τὸ
 ἄγμα. Id est: A Puteolis, opido Campania, ad Misenos, itidem opidum maritimum, per
 pontem curru deVectus est. Hodiē rudera adhuc quaedam opidi exstant, cum conspicuis
 theatri reliquiis. Ab Saracenis eversum fuisse opidum, testis est scriptor Martyrii
 sanctorum Sofii & Ianuarii cap. xv. Ceterum opidanos dictos fuisse MISENENSES,
 supra ex Tacito intelleximus. hinc in Misenensi Plinius quoque dixit lib. XVIII cap.
 50 VI. At posteriori ævo dicti sunt MISENATES; ut est apud Vegetium lib. V cap. I
 & II Misenatum classis, atque ita apud omnes inferiores scriptores.

Ceterum VILLA fuit prope Misenum C. MARI. Plinius lib. XVI cap. VI:
 Novissimus villam in Misenensi posuit C. Marius, septies consul; sed peritiam castrā inveniendi:
 sic, ut comparatos et ceteros etiam Sylla Felix cacos esse diceret. Plutarchus in Mario: καὶ
 γὰρ ἐν τῇ αἰῶνι μισυῶν τῷ Μαρτῶ πολυπλήθης οἰκία, ἡρώδης ἐχθρῶν καὶ Διόσκου θηλοῦρας, ἢ
 κατ' ἀνδρα πολέμων ποσῶν καὶ στρατῶν αὐτεργῶν. πῶς τινος λογοῦται μετὰ τῶν ἐπιτημάτων κορ-
 νηλια κρημάτων. ἡρώδης δὲ ἂν πῶς πάλαι οὐκ ἔμελλεν ἀδικεῖν ὡς ἴσται μετὰ τῶν πενή-
 των.

καὶ τὰς ἀγαθῶν. Id est: Villam enim ibi circa Misenum Marius amenam & mollius habebat instructam, quam conveniret viro, qui tot bella & expeditiones perpetraverat. Eam ferunt LXXV millibus denariorum Corneliam emisse. nec multo interlapso spacio L. Lucullus quingentis millibus & ducentis est licitatus. Situm eius ferè indicat Seneca epist. LI. Illi quoque, ad quos primos fortuna Romani populi publicas opes transtulit, C. Marius & Cn. Pompeius & Caesar exstruxerunt quidem villas in regione Bainà; sed illas imposuerunt summis jugis montium. videbatur hoc magis militare, ex edito speculari latè longèque subjecta. Certè in ipso Miseno monte non fuit Marii villa, si regione fuit Baianà. ac mons heic in Misinensi agro nullus alius est, quàm qui è regione Baiarum versùs occidentem vulgò nunc vocatur Monte di Procita, ab insulâ Prochyta, quæ ei ob- 10
jacet. In hoc igitur haud dubiè fuit villa C. Marii.

In ipso promontorio Miseno, ubi nunc specula visitur, videtur L. LVCVLLI fuisse VILLA. Tacitus Annal. lib. VI, de Tiberio scribens: Mutatis sæpius locis, tandem ad promontorium Miseni confedit, in villâ, cui L. Lucullus quondam dominus. Difertius Phœdrus lib. II fab. xxxvi:

Caesar Tiberius, quum petens Neapolim,
In Misenensem villam venisset suam,
Quæ, monte summo posita Luculli manu,
Prospicit Siculum & prospicit Tuscum mare.

Tuscum heic adpellat mare, quod à Miseno versùs Tyrreniam sive Etruriam 20
protenditur: Siculum verò, quod ab alterâ eiusdem Miseni parte ad Siciliam usque
pertinet. Hinc igitur Svetonius, Dio, auctor ἀνώνυμο Olympiadum, quos omneis
suprà ad Miseni opidi descriptionem citavi, Miseni Tiberium extinctum tradunt:
scilicet, quia tam propinqua villa fuit opido; non ultra iactum teli.

Cæterum à Miseno opido ad lacum usque Avernum, per v ferè millia passuum
PISCINAM instituerat NERO. Svetonius in vicâ eius, cap. xxxi: Piscinam inchoabat
à Miseno ad Avernum lacum, contactam, porticibus conclusam: quò quidquid totis Bais
calidarum esset, converteretur. Destitutum hoc fuisse opus, difertè ex hac oratione
adparet.

ACHERUSIUS
LACUS.

At inter Misenum promontorium & Cumas, propius tamen hanc urbem ACHERUSIUS 30
LACUS, sive ACHERUSIA PALUS. Strabo lib. V: Πλησίον ἢ τῆς Κύμης τὸ Μι-
σιωνὸν ἀκρωτήριον, καὶ ἐν τῷ μετὰ τὸ Ἀχέρουσια λίμνη, τῆς θαλάσσης ἀνάχουσις ἕως πρυγῶδης. Id
est: Cumis propinquum est Misenum promontorium; in medio verò Acherusius lacus, canosa
quadam maris effusio. Lycophron:

Βαίς δ' ἀμείψας τὴν κυβερνήτην τῶν
καὶ Κιμίωνων ἐπὶ τῶν Ἀχέρουσιας
Ἰὸν ἵσταντο κινεῖσθαι οἰδματὶ χύειν.

Hoc est:

Tum Baii transiens gubernatoris sepulcrum
Et Cimmericorum domicilia, Acherusiamque
Procellis fluctuantem unda effusionem. 40

In Tabulâ itinerariâ lacus in hoc litore, licet non rectè inter Liternum & Cumas,
depingitur, cum hac inscriptione: Lacus Acherusius: haud dubiè adspiratione per
librarii incuriam omisâ. Plinius lib. III cap. V ita situm eius indicat: Liternum,
Cumæ, Misenum, pontus Baiarum, Bauli, lacus Lucrinus & Avernus: juxta quem Cim-
merium opidum quondam. dein Puteoli colonia, Dicearchia dicti: postque Phlegræicam
pi; Acherusia palus, Cumis vicina litore autem, Neapolis, Herculanium, Pompeii. Quia
heic Acherusiam paludem Cumis facit vicinam Plinius; Strabo verò Acherusium
lacum maris ait esse effusionem inter Cumas & Misenum; nullus is alius esse potest,
quàm qui hodiè incolis vulgari adpellatione dicitur Il lago di Colluccia. Sed Lucri- 50
num lacum nonnullos, quosdam verò Avernum vocasse Acherusium, pòst ex eodem
Strabone aliisque ostendam auctoribus.

Prope Acherusium lacum fuit SERVILII VATTIAE VILLA. Seneca epist. LV:
Ideò diutius vehi perseveravi; invitante ipso litore, quod inter Cumas & Servilii Vattia
villam curvatur, & hinc mari illinc lacu, velut angustum iter clauditur. Paulo pòst: De
ipsâ villâ nihil possum tibi certi scribere. frontem eius tantum novi, & exposita: qua
ostendit etiam transeuntibus. Spelunca sunt dua magni operis, laxo atrio pares, manu facta.

quarum

quarum altera Solem non recipit; altera usque in occidentem torretur. Platanona medius rivus, & à mari & ab Acherusio lacu receptus, Euripi modo dividit; alendis piscibus sufficiens. Hoc est commodissimum in villâ quod Baias trans parietem habet. incommodis illarum caret; voluptatibus fruitur. Ocurrit Favonio: & illum adeo excipit, ut Baiis neget. Ergo villa hæc *Vasia* posita fuit à tergo Baiarum, apud Acherusium lacum, haud procul à litore; ita, uti frons eius ab iter facientibus in litore inter Cumas & Misenum, conspici potuerit.

Post Misenum igitur sequebantur ipsæ BAIÆ; ob delicias suas, seu veriùs ob populi Romani corruptelam, totâ Italiâ celebratissimum opidum. Castellum nunc eo situ vulgò incolis vocatur *Il Castel di Baia*. In ipso litore fuisse Baias, disertè testatur Strabo lib. v his verbis: *Κάμψαλη ἢ τὸ Μισλῶν, λιμὴν ὄψις ὑπὸ τῆ ἀκροῦ: καὶ ἐν τῆ πν ἐν ἀλμύρας ἢ ἡσάν εἰς Βαίῶν ἀνασῶν, ἐν ἢ αἱ Βαίαι.* Id est: Misenum ubi circumflexeris, sub ipso statim promontorio portus est: & post hunc litus profunditate immensâ in sinum reducitur: in quo litore Baiæ sunt. Nomen Baiis unde quæsitum sit, ostendit ibidem Strabo. *Ταῖς ἢ Βαίαις, inquit, ἐπωνύμιος εἶναι λέγουσι Βαίαις, καὶ τὸ Μισλῶν Μισλωδ, τῶν Ὀδυσσῆος ἐπιπέων ἡσίων.* Id est: Baias à Baio & Misenum à Miseno, quibusdam Vlyssis sociorum, cognomina accepisse ferunt. Straboni adstipulantur complures alii auctores. Lycophron:

Βαίαι δὲ ἀμείψους ἔκρυβον ἤτα Ἐταφον.

20 Tum Baii transiens gubernatoris sepulcrum.

Silius lib. viii:

*Sarracenis etiam populos totasque videres
Sarni mitis opes. illic, quos sulfure pinguis
Phlegrai legere sinus, Misenus, & ardens
Ore giganteo sedes Ithacæstia Baii.*

Ithacæstiam adpellat Baii sedem; quia is ex *Ithacâ* erat insulâ unâ cum Vlyssæ. Idem auctor lib. xii:

Ille, repentes

Vade ferant nomen Baia, comitemque dedisse

Dulichia puppis stagno sua nomina, monstrat.

30 Dulichium quoque insula, proximè Ithacam sita, sub ditione Vlyssis. Servius ad Virgili Aeneid. lib. iii: *Haud longè à Baïis. qui locus à socio Vlyssis Baio, illic sepulto, nomen accepit.* Et ad Aeneid. lib. vi: *A Baio, socio Vlyssis, illic mortuo, Baias constat esse nominatas.* Item in lib. viii: *Ex Eubæâ insulâ Chalcidenses venerunt, qui condiderunt Cumas; qua sunt Baiis vicina.* Postinus de Adventu Aeneæ, & Lutatius Communium historiarum, Boiami Euximi comitis Aeneæ nutrice, & ab eius nomine Baias vocatas dicunt. veteres tamen portum Baias dixisse. Varro à Baio Vlyssis comite; qui illic sepultus est, Baias dictas tradit. Locus est admodum corruptus. Illic fortè scriptum erat: *Baiam, Euximi, comitis Aeneæ, nutricem, & ab eius nomine Baias.* Ergo secundum Silium & veteres istos, quos Servius citat, ab initio non opidum heic aliquod, sed PORTVS dictus fuit BAIÆ à Baio, Vlyssis socio. Memoratur is Plinio quoque lib. iii cap. v: *Liternum, inquit, Cuma, portus Baiarum, Bauli, lacus Lucrinus & Avernus.* Item Statio Silvar. lib. iii carm. vii:

Ecce, mo natum propiore terrâ,

Non tamen portu retinent amæno

Desides Baie.

Item Floro lib. i cap. xvi, in his verbis: *Heic illi nobiles portus, Caieta, Misenus, & repentes fontibus Baie.* Portus heic equidem hodièque exstat; sed tritremium tantum capax. magna quidpe litoris pars maris fluctibus absumpta est: ita, uti & veterum Baiarum reliquæ & via latissima hinc versùs Misenum silice strata sub undis nunc conspiciantur. Cæterum nullâ res Baias æquè celebres olim clarasque reddidit, ac FONTES CALIDI; qui magno numero heic etiam nunc, at olim multo plures scaturiebant: unde summarum Romanis deliciarum factus est locus. Ovidius de Arte amandi lib. i:

Quid referam Baias prætextaque litora velis,

Et, quæ de calido sulfure fumat, aquam?

Et Μεταμορφωσεων lib. xv:

Inde legit Capreas promontoriumque Minerva,
Et Surrentino generosos palmitis colleis,
Herculeamque urbem, Stabiasque, & in oria natam
Parthenopen; & ab hac Cumæa templa Sibylla.
Hinc calidi fontes lentisciferumque tenetur
Liternum.

Metro adstrictus ordinem chorographicum observare haud potuit. malè enim calidos fonteis inter Cumas & Linternum, malè item Herculanium inter Stabias & Surrentum locavit. Porrò Statius Silvar. lib. IIII carm. II:

Vos quoque cœruleum divæ Nereides agmen,
Surgite de vitreis spumosa Dorides antris;
Baianosque sinus & fœta tepentibus undis
Litora tranquillo certatim ambite natatu.

10

Eodem Silvar. lib. IIII carm. V:

Nec desunt varia circum oblectamina vitæ:
Sive vaporiferas, blandissima litora, Baias,
Enthea fatidica seu visere tœta Sibylla,
Dulce sit.

Silvar. lib. V carm. IIII:

Quosque Dicarchæi portus Baianaque mittunt
Litora; quæ mediis altè permixtus anhelat
Ignis aquis; & operta domos incendia servant.

20

Plinius lib. xxxi cap. II; quod est de aquis: Augent numerum deorum nominibus variis: urbesque condunt: sicut Puteolos in Campaniâ, Statiellas in Liguriâ, Sextias in Narbonensi provinciâ. nusquam tamen largius, quam in Baiano sinu, nec pluribus auxiliandi generibus: alia sulfuris, alia aluminis, alia salis, alia nitri, alia bituminis; nonnullæ etiam acidâ salisve mixturâ. Ob hanc igitur tam multiplicem aquarum salubritatem, ob tam variam circumjecti soli amenitatem, nulla pars Italiæ pluribus cum ipsorum imperatorum, tum aliorum illustrium Romanorum virorum villis prætorisque frequentata fuit, quam ipsæ Baie. unde illud Iosephi Antiquitat. Judaicar. lib. XVIII cap. 30

XIIII: Προσέπλωσαν ἀμφότροι Δικαρχία, ἡ τῶν Γαίων ἐν Βαίαις λαμβανέσθιν. πολὺν δὲ ἐστὶ καὶ τὸ τῆς Καμπανίας, ὅσων δὲ τῶν περὶ τῆς Δικαρχίας κείμενον. βασιλεῖς τὴν εἰς οἰκισθεῖσιν αὐτῶν πολὺν ἐστὶν κεραιώμα καὶ σιδηρῶν, Φιλοδημητῆρ τῶν ἀντικρατῶν ἐκάστῃ περιγενοῦσιν ἀπὸ τῶν ἀλλοδαπῶν. λυγρὰ τὴν περὶ χερσὶν τῶν ἀντικρατῶν αἰώνια, ἀρατῆς δὲ τὴν ἰατρῆς χρωμῶν, ἡ ἀλλὰ τῶν ἀντικρατῶν τῶν ἀντικρατῶν. Hoc est: Vterque Puteolos adpulit: Caiumque apud Baias reperierunt. id opidulum est Campaniæ, v. ferme stadia à Puteolis distans. ubi prætoria sunt splendidissima: dum imperatorum quisque superiorem vincere contendit magnificentiâ: invitantibus eò lavacri calidis, sponte è terrâ scaturientibus, tam ad reficiendam corporum valetudinem, quam ad animos otio relaxandos commodis. Strabo dicto lib. V: Κάμψαντι ἡ τὸ Μισένον, λιμὴν ὄντος ἀπὸ τῆς ἀκρῆς. καὶ τῆς ἐγγύς τῆς ἀκρῆς εἰς Βαίαις ἀίναον, ἐν ἧ αἱ Βαίαι καὶ τὸν χερμαῖ ὕδατα, πρὸς τὸν περὶ τῆς ἀκρῆς περὶ τῆς ἀκρῆς ὕδατα. Id est: Misenum ubi circumflexeris, protinus sub ipso promontorio est portus: & post hunc immensâ profunditate in sinum reductum litus; in quo sunt Baie, cum aquis calidis, ad delicias pariter & morborum medelam aptis. Verum omnem hanc amenitatem salubritatemque Baiarum copiosissimè omnium descripsit Athalaricus rex, in epistolâ ad Primiscrinium; quæ apud Cassiodorum est Variar. lib. VIII epist. VI. Postulas, inquit, ut, argentis corporis necessitate constrictus, Baiani lavacri siccitate laxeris. Perge igitur ad amœnos secessus: perge ad Solem, ut ita dixerim, clariorem. ubi, salubritate aëris temperatâ, terris blandior est natura. Illic, miraculis altâ cogitatione perpensis, cum arcanis Mundi mens humana colloquitur: nec admirari desinit, quæ ibi agi posse cognoscit. primum, Nerei fluentia marinis deliciis esse completa; tot portus natura prudentiâ terrenis finibus intermissos; tot insulas nobiles, amplexu pelagi dotatas. deinde, immixtum Averno stagnæum mare: ubi ad voluptatem hominum vita gignitur ostreorum. industriâque mortalium fieri, ut res, alibi fortuita, ibi semper adpareat copiosa. Quantis ibi molibus marini termini decenter invasi sunt? quantis in visceribus aquoris terra promotâ est? Dextrâ levâque greges piscium ludunt. Claudantur alibi industriosis parietibus copiosa delicia: captivi teneantur aquatiles greges. heic ubique

ubique sub libertate vivaria sunt. Adde, quod tam amœna est piscatio, ut ante epulo-
sum convivium intuentium pascat adspœctum. magnum est gaudium desiderata cepisse.
Sed ne longius evagemur; inter Neptunias gazas habitare creditur, cui otia Baiana pra-
stantur. His igitur rebus deliciosâ exercitatione saginati, ad pulcherrima lavacra contem-
ditis, quae sunt & miraculis plena & salutis qualitate pretiosa. nam etsi hominum curâ fa-
bricata noscuntur; naturalibus certè ministeriis exhibentur. Fornaces illic non robora con-
vecta succendunt. cessante flammâ, ibi perpetuus calor operatur. illic globi fumiferi ne-
sciuntur. aura est purissima, quae ministrat vapores, sudores provocat dulciter anhelos; &
10 tanto à communibus balneis salubrior invenitur, quantum ab humanâ industriâ cessior est
natura. Videas illic undas perpetuis fumare gurgitibus. quae ita videntur lavantium im-
plere desideria, ut humano credas studio temperatas. Baianis litoribus nihil potest esse pra-
stantius. ubi contingit, & dulcissimis deliciis vesci, & impretriabili munere sanitatis ex-
pleri. Hinc illi versus Martialis lib. XI epigram. LXXXI:

Litus beatae Veneris aureum Baias,
Baias superba blanda dona naturae,
Et mille laudem, Flaccæ, versibus Baias;
Laudabo dignè non satis tamen Baias.

Verùm tantam loci amœnitatem & rerum omnium copiam sequutus est luxus,
& ex luxu orta bonorum morum depravatio, unde illud Statii Silvar. lib. IIII
20 carm. VII:

Ecce me natum propiore terrâ,
Non tamen portu retinent amœno
Desides Baia.

Sed apertius Seneca Epist. LI: Nos utcumque possumus, contenti sumus Baiis. quas
postero die, quam attigeram, reliqui locum ob hoc devitandum, (quum habeat quaedam na-
turaleis doteis) quia sibi illum celebrandum luxuria desumpsit. Quid ergo? ulli loco indi-
cendum est odium? Minimè. sed, quemadmodum aliqua vestis sapienti ac probo viro ma-
gis convenit, quam alia: nec ullum colorem ille odit; sed aliquem putat parum aptum esse
30 declinet, tamquam alienam bonis moribus. Itaque de secessu cogitans, numquam Canopum
eligeret: quamvis neminem Canopus esse frugi vetat. ne Baias quidem. diversorium vitio-
rum esse ceperunt. illic sibi plurimum luxuria permittit: illic tamquam aliqua licentia
debeatur loco, magis solvitur. Non tantum corpori, sed etiam moribus salubrem locum eli-
gere debemus. Quemadmodum inter tortores habitare nolim, sic ne inter popinas quidem.
Videre ebrios per litora errantes, & commestationes navigantium, & symphonicarum can-
tibus perstreptentis lacus, & alia, quae velut soluta legibus luxuria, non tantum peccat,
sed publicat, quid necesse est? Cæterum notandum heic, antiquioribus temporibus
aquas Baianas dictas fuisse CUMANAS AQUAS. Lucretius lib. VI:

Qualis apud Cumas locus est montemque Veserum;
Oppleti calidis ubi fumant fontibus auctus.

40 Livius lib. XLI: Accesserat ad religionem, quod Gn. Cornelius consul ex monte Albano
rediens concidit: & parte membrorum captus, ad aquas Cumanas profectus ingravescente
morbo Cumis decessit.

Porro Baias continuo sequebantur LUCRINVS AVERNVSQUE LACVS, Plinius LUCRINVS
lib. III cap. V: Linternum, Cuma, Misenum, portus Baitarum, Bauli, lacus Lucrinus & lacus.
Avernus; juxta quem Cimmerium opidum quondam. dein Puteoli. Et Mela lib. II
cap. IIII, adverso litore incedens: Puteoli, lacus Lucrinus & Avernus, Baia, Mi-
senum, Linternum. Sed omnium curatissimè Strabo lib. V: Τὰς ἢ Βαϊαῖς συνεχῆς ὁ πε-
λοκεῖν & ἰσθμὸς, καὶ ἐπὶ τὰς δ' Ἀορίων, χερρόνησον πικρὴν τῶν ἀπολαμβατοῦν μέχερ
50 Μισσηνὸν γινώσκον τῆς παραλίας τῆς μετὰ τὴν Κύμη καὶ αὐτῶν. λοιπὸς γὰρ ἐστὶν ὀλίγων ἐσθίων ἀπέ-
ρ δ' ἰσθμὸν ἰσθμὸς ἐπ' αὐτῶν κύμη καὶ τῶν πρὸς αὐτῶν θαλάσσιαι. Hoc est: Baia contiguus est
Lucrinus sinus, & intra hunc Avernus: qui id terra, quod ad Misenum usque inter Cu-
mas & ipsum intercipitur, in peninsulae formam redigit. interest quidam isthmus paucorum
stadiorum, juxta cuniculum ad Cumas & mare eis conterminum porrectus. Et haud mul-
to post de Lucrino: ὁ δὲ λοκεῖν & ἰσθμὸς παραλίωται μέχερ Βαϊαν, χωματὶ ἀργυρῶν
ἀπὸ τῆς θαλάσσης ὄκτωστέδιον τὸ μήκος, πλάτος δὲ ἀποστεινὸν παραλίας ὁ Φαλίη Ηρακλῆα
ἀγχιώσται, πρὸς Βαῖς ἰσθμὸν τῆς Πηλοῦνης. Id est: Lucrinus sinus, in latum extenditur ad
Baia

Baias usque; interclusus ab externo mari aggere longo stadia VIII, latitudine tantâ, quantum lati curvus orbitam capit. Avernus lacus totus hodièque existat. de quo mox plura dicam. At Lucrinus ferè omnis interit. quidpe, quum ferè biennio totus hic tractus crebris terræ motibus fuisset concussus; tandem anno à nato Iesu C M D XXXVI, die III ante Kalendas Octobris ex repentino altissimoque hiatu, ignem evomente, tanta cinerum pumicibus permixtorum vis eructata est, uti inde mons altissimus, latèque proxima occupans litora, exstiterit; in cuius vertice prædictus hiatus etiam nunc conspicitur. Nomen ei adcolæ imposuere Mons novus; & item Mons cinereus. Eius igitur cineres Lucrinum lacum ita tunc oppleverunt, uti nunc tenuis tantum ac cænoza exstet palus cum exiguo arundinero. Longitudinem eius olim fuisse VIII stadiorum, id est, mille passus, juxta mare porrectam, disertè suprâ testatur Strabo. Latitudinem inter mare & fauceis Averni quingentum passuum fuisse colligo. quidpe hodiè à litore ad Avernum 1000 haud amplius passus. prædictos autem cineres nonnihil ex mari occupasse, maximè credibile est. fauceis verò inter Lucrinum & Avernum quantum intervalli tenuerint incertum est. Cæterum altitudo Lucrino fuit navium capax. Strabo eodem lib. V: Ἐστὶ δὲ ὁ ἰσθμὸς Ἄρον ἐκ τῆς ἀγροβαθῆς, καὶ δεξιόθεν λιμνὴ καὶ μέγιστος καὶ φύσιν ἔχων, χρεῖαν δὲ ἔχει παρεχόμενος λιμνὴ, ἀλλὰ τὴν περικεῖσθαι τὸν Λουκρινὸν ἰσθμὸν, περικεῖσθαι καὶ πηλῷ. Id est: Avernus sinus est undis profundissimis, faucibusque commodè ad recipiendas naveis instructus. neque ei, uti pro portu usurpetur, vel à naturâ loci vel à magnitudine quidquam deest. sed usum tamen portus non præstat; quòd ante eum situs est Lucrinus sinus, prælongus atque altus. De aggere, quo Lucrinus à mari arcebatur alii etiam meminerunt auctores; quibus vocatur V I A HERCVLEA sive HERCVLANEA. Lycophron:

Βαίης δὲ ἀμείνας ἔκ κυβερνήτης ἑσφον
καὶ Κιμμέρων ἐπιπλάσσει Ἀχερυσίαν
Ῥόχρησι κυκλίνουσι οἰδμαὶ χύσιν.
Ὅσαστε καὶ λέοντι ἄτρεπὸς βοῶν
Χωστὸς, ὀβελμῶς τ' ἄλλοι ἑδάϊας κόρης,
Πυρροφλεγῆος πείθρον.
Λιπῶν δὲ Ληθαίων ὑψηλὸν κλέτεος
Λίμνῳ τ' Ἄρον.

Hoc est:

Baii verò transiens gubernatoris sepulcrum
Et Cimmericorum domicilia, Acherusiamque
Procellis fluctuantem unda effusionem,
Ossamque, & leonis vias boum
Adgestas, Proserpinaque nemus inferna puelle,
Et Pyriphlegethontem fluvium.
Relinquensque Lethæonis montem altum
Lacumque Avernum.

Ad hæc scholiastes poetæ Ifacius Tzetzes: λέοντι ἑσφον. Ἡ ἑρικλῆς ἢ διὰ τὴν λεοντίαν, ἢ διὰ τὴν ἀλλῶν. Id est: Leonis. Hercules intelligitur; aut ob leoninam pellem, aut propter robur. Diodorus lib. III: Ὁ δὲ Ἡρικλῆς ἐκ τῆς φλεγῆος πεδῆς κατελάθων τῶν διὰ τὴν ἑρικλῆαν, καὶ ἐκβάλλει ἐργα πρὸς τὸ Ἄρον ὀνομαζομένην λίμνῳ. ἀναπεπλάμῃς γὰρ τὴν λίμνης εἰς τὴν ἑρικλῆαν, τὴν Ἡρικλῆαν λέγουσι τὸν ἰσθμὸν ἐκρούων ἐγκύσσει τὸ δ' ὑδρὸν, τὸ νῦν ἔστιν ἑρικλῆαν κατεκλύσσει, τὸ νῦν καλεῖται ἑρικλῆαν. Id est: Hercules, relicto Phlegre campis, ad mare digressus, opera quadam circa Avernum lacum struxit. quidpe quum lacus in mare sese expanderet, ducto aggere eum coërcuit; viamque juxta mare hac ratione effecit, que Herculeæ nunc vocatur. Propertius lib. III eleg. XVII:

Qua jacet & Troia tubicen Misenus arenâ,
Et sonat Herculeo structa labore via.

Silius lib. XII:

Ast hic, Lucrino mansisse vocabula quondam
Cocytis, memorat; medioque in gurgite ponti
Herculeum commendat iter; qua dispulit æquor
Amphitryoniades, armenti rector Iberi.

Cicero de Lege agrariâ contra Rullum ad populum oratione primâ: Hac lege tribunitiâ

bunitiâ decem viri vendens. Accedet eò mons Gaurus: accedent salicta ad Minturnas: ad-
 jungetur etiam illa via vendibilis Herculeana; multarum deliciarum & magna pecunia
 permulta alia. Eandem hanc viam intellexit & Athalaricus rex in supra scriptâ epist.
 VI Variar. lib. VIII; ubi sic ait: Immissum Averno stagnum mare. ubi ad volupta-
 tem hominum vita gignitur ostreorum. industriâque mortalium fieri, ut res, alibi for-
 tuita, ibi semper adpareat copiosa. Quantis ibi molibus marini termini decenter invasi
 sunt? quantis in visceribus equoris terra promotâ est? Dextrâ levâque greges piscium lu-
 dunt. Claudantur alibi industriosis parietibus copiose delicia: captivi teneantur aquatiles
 greges, heic ubique sub libertate vivaria sunt. De piscibus atque ostreis vetustiores etiam
 10 adnotarunt auctores. Petronius in Satyrico:

— Inque Lucrinis

Eruta litoribus vendunt conchylia cœnas.

Horatius E'πρωτῶν odâ II:

Non me Lucrina juverint conchylia.

Ad hæc vetus Scholiastes: Lucrinus & Avernus duo lacus sunt ad mare Baianum. in Lu-
 crino autem abundant conchylia & alii pisces delicatissimi. Servius ad Virgiliti ῥεωπηκῶν lib.
 II: In Baiano sinu Campaniæ, contra Puteolanam civitatem, lacus sunt duo, Avernus & Lu-
 crinus: qui olim propter copiam piscium vectigalia magna præstabant. Hinc & illud Cice-
 ronis ad Atticum lib. III, epist. VIII: Puteolis magnus est rumor, Ptolemaum esse in regno.
 20 Ego heic pascor bibliothecâ Fausti. fortasse tu putabas his rebus Puteolanis & Lucrinensibus.
 De cætero TEMPLUM VENERIS fuisse ad Lucrinum lacum, ex antiquo epigram-
 mate incerti auctoris & Martiale ac Statio disco. Antiquum epigramma; cuius
 principium interiiit:

Ante bonam Venerem gelida per litora Baia.
 Illa natare lacus cum lampade jussit Amorem.
 Dum natat, argenteis cecidit scintilla per undas.
 Hinc vapor ussit aquas. quicumque natavit, amavit.

Martialis lib. XI epigram. LXXXI:

30 Litus beata Veneris aureum Baias;
 Baias superba blanda dona natura;
 Vt mille laudem, Flacce, versibus Baias;
 Laudabo dignè non satis tamen Baias.

Stadius Silvar. lib. III carm. I:

Spectat & Icario nemorosus palmitè Gaurus,
 Silvaque, qua fixam pelago Nesida coronat:
 Et placidus Limon numenque Eupleia carinis:
 Et Lucrina Venus: Phrygioque è vertice Graias
 Addiscis Misene tubas.

Eâ parte lacus fuisse hoc templum, quæ spectabat Baias, ex Martiale & antiquo isto
 40 epigrammate clarè perspicitur. Eâdem parte fuisse censeo & AGRIPPINÆ, ma-
 tris Neronis, VILLAM, quam Tacitus memorat Annal. lib. IIII; ubi de insidiis à
 Nerone struendis & cæde eius narrat. Nando, inquit, deinde occursum lembuncolorum
 Lucrinum in lacum vectam, villa sue inferunt.

Cæterum Martialis lib. IIII epigram. xxx ita scribit:

50 Baiano procul à lacu, manemus,
 Piscator fuge; ne nocens recedas.
 Sacris piscibus hæc natantur undæ;
 Qui norunt dominum; manumque lambunt
 Illam, qua nihil est in Orbe maius.
 Quid, quod nomen habent; & ad magistrî
 Vocem quisque sui venit citatus?
 Hoc quondam Libys impius profundo
 Dum prædam calamo fremente ducit,
 Raptis luminibus repente cæcus
 Captum non potuit videre piscem:
 Et nunc sacrilegos perosus hamos,
 Baianos sedet ad lacus rogator.

An igitur Lucrinus etiam BAIANVS dictus est LACVS? Documentum equidem de piscibus convenit. & Strabo prædicto lib. v ait, τὰς δὲ Βαίας αὐτοῦ οὐκ ἔστιν ἄλλοθεν ἢ ἀπὸ τοῦ Λυκρινίου. id est: *Baiis contiguus est Lucrinus sinus.* & paullo post: ὁ Λοκρινίου ἕως τῆς Βαίας. *Lucrinus sinus in latum extenditur usque Baias.* At alii contra sentire videntur auctores; & his maximè Tacitus. Plinius lib. XIII cap. vi: *Fossa Neronis: quam à Baiano lacu Ostiam usque navigabilem inchoaverat.* Sed hoc quoque fortasse aliquis ad Lucrinum trahere voluerit ex Statii auctoritate: qui Silvar. lib. IIII carm. III, quo Domitiani novam concelebrat viam, ita canit:

*Gaudens Euboica domum Sibylla,
Gauranosque sinus & astuantibus
Septem montibus admoovere Baias.*

10

Et postea:

*Nil obstat cupidis, nihil moratur.
Qui primo Tiberim reliquit ortu,
Primo vespere navigat Lucrinum.*

Nempe postrema huius itineris pars navigabatur per Avernum Lucrinumque lacum. Sed quid opus fuit fossam ab Lucrino inchoare per excelsos colleis? & si hanc difficultatem neglexit Nero, ab Averno longè rectius & commodius initium eius duxisset versus Cumas, haud ita longè inde distantes. Certè aliam voluit fossam Plinius, aliam longè cum ipso Baianum lacum Tacitus Siliusque. quorum ille Annal. XI interitum Agrippinae narrans ita tradit: *Placuit solertia, tempore etiam iuta; quando Quinquatruum festos dies apud Baias frequentabat. illuc matrem elicit.* Statim: *Dehinc obvius in litora, (nam Antio adventabat) excipit manu & complexu; ducitque Baulos. id villa nomen est, quæ promontorium Misenum inter & Baianum lacum flexo mari adluitur.* Et mox: *Statis constitit exstitisse proditorem: & Agrippinam, auditis insidiis, an crederet, ambiguam, gestamine sella Baias pervertam.* En; si Lucrinus lacus idem fuit & Baianus; cur non dixit, promontorium Misenum inter & Baias? Sanè ex hoc documento quàm clarissimè adparet, lacum istum Baianum longè alienum fuisse ab Lucrino, & Baulis Misenoque propinquiorem, quàm ipsæ Baia. Quin paullo post, ubi naufragium passa erat ex insidiis Agrippina, disertè *Lucrinum ut longè alium memorat lacum, his verbis: Nando, deinde occursum lembuculorum Lucrinum in lacum vectam, villa sua inferunt.* Sic & Silius apertè inter stagnum Baianum & Lucrinum lacum distingvit. Verba eius hæc sunt lib. XII:

— Ille, repentes

*Vnde ferant nomen Baia, comitemque dedisse
Dulichia puppis stagno sua nomina, monstrat:
Ast hic, Lucrino mansisse vocabula quondam
Cocyt memorat.*

40

Fuit igitur Baianus lacus inter Baulos atque Baias. hodiè eius ne vestigium quidem exstat: ut nec tot stagnorum, quæ postea Alexander Severus circa easdem Baias fecit. Aelius Lampridius in vitâ eius: *In Baiano palatium fecit cum stagno, quòd Mammaa nomine censetur. fecit & alia in Baiano opera magnifica, in honorem adfinium suorum, & stagna stupenda, admissis mari.*

Ceterum BAVLOS VILLAM perperam Plinius lib. III cap. v inter Baias atque Lucrinum lacum. *Misenum, inquit, portus Baiarum, Bauli, lacus Lucrinus & Avernus.* Hoc si verum: tota Taciti, gravissimi scriptoris, narratio falsa erit. cui tamen adstipulatur Symmachus lib. I epist. I. *Baulos, inquit, Lucrinâ sede mutavimus. non, quòd eius diversorii satias cæperit nos. quòd quàm diutius visitur, plus amatur. sed, quòd metus fuit, ne, si Baulorum mihi inolevissent adfectio, cetera, quæ sunt visenda, displicerent.* En, ut manifestè Baulos à Lucrino lacu removet. Proprius Baias quàm Misenum fuisse Baulos, testatur haud obscure Plinius lib. VIII cap. IV, his verbis: *Apud Baulos, in parte Baianâ piscinam habuit Hortensius orator, in qua muranæ adeò dilexit, ut exanimatam flessè credatur. In eadem villâ Antonia Drusi muranæ, quàm diligebat, in aureis addidit. cuius propter famam nonnulli Baulos videre*

videre concupirunt. In ipso fuisse, litore, Iuculeneum supra testem audivimus Tacitum. cui adfentiens Silius lib. XI, sic canit:

*Necnon Misenum, servantem Idae sepulcro
Nomina, & Herculeos videt ipso in litore Baulos.*

Hinc etiam Martialis ita lib. IIII epigram. LXIII:

*Dum petit à Baulis mater Carelia Baias,
Occidit insani crimine mersa freti
Gloria quanta perit vobis; hæc monstra Neroni
Nec quondam jussu præstiteratis aquæ.*

20 Nempe à Baiis, quò Nero ad epulas invitaverat matrem, per easdem hasce aquas, in quibus interiit Cærelia, repetebat Agrippina Baulos. Svetonius in Nerone, cap. xxxiiii: *Atque ita reconciliatione simulatâ, jucundissimis literis Baias evocavit ad solennia Quinquatruum simul celebranda: datoque negotio trierarchis, qui Liburnicam, qua advectâ erat, velut fortuito concursu confringerent, protraxit convivium. repetentique Baulos, in locum corrupti navigii, machinosum illud obtulit. Erravit igitur heic, si fides Tacito, Svetonio, Martialique habenda est, Dio; qui lib. LXI apud Baulos convivia per multos dies acta; atque inde mediâ nocte dimissa, id est, domum, (villam haud dubiè Agrippinæ intellexit ad Lucrinum lacum; cuius supra meminit Tacitus) ab Aniceto deductam tradit. Cæterum VILLAM heic fuisse HORTENSII, præter prædictum Plinium alii etiam testantur auctores. Varro Rusticar. rer. lib. III cap. xvii: *Q. Hortensius, familiaris noster, quum piscinas haberet magnâ pecuniâ adificatas ad Baulos, ita sæpe cum eo ad villam fui, ut illam sciam semper in cœnam piscis Puteolos mittere emptum solitum. neque satis erat, eum non pisci piscinis, nisi eos ipse pasceret ultrò: ac maiorem curam sibi haberet, ne eius esurirent multi, quàm ego habeo, ne mei in Rosâ esuriant asini.* Cicero Academicar. quæst. lib. I: *Quibus de rebus & aliis sæpe nobis multa quæstia & disputata sunt; & quondam in Hortensii villa, quæ est ad Baulos. At Tacitus loco supra scripto ipsos Baulos ait fuisse villam. eamque possedisse Hortensium, testis est Symmachus supra dictâ epist. I libri I, hoc carmine:**

30 *Huc deus Alcides stabulanda armenta coëgit,
Eruta Geryonis de lare tergemini.
Inde recens atas corrupta Boaulia Baulos
Nuncupat; occulto nominis indicio
Ab divo ad proceres dominos fortuna cucurrit;
Fama loci obscuros ne pateretur heros.
Hanc celebravit opum felix Hortensius aulam;
Contra Arpinatem qui stetit eloquio.
Heic consularum produxit Acindynus ævum;
Quique dedit leges Orfitus Aeneadis.*

40 Eandem hanc de Hercule fabulam alii quoque retulerunt. Silium paullo ante audivimus. Apud Servium ad Virgilii Aeneid. lib. VI in vulgatis exemplaribus ita scriptum est: *A Baio, socio eius illic mortuo, Baias constat esse nominatas. Dicit etiam vidisse Herculem: ideo, quia illic Baulia, locus Herculis, dictus quasi Boaulia; quòd illic habuit animalia, quæ, Geryoni detracta, ex Hispania aduxerat. Omnino restituo corruptum locum ita: Dicitur etiam ibi fuisse Hercules; ideo quia illic Bauli, locus Herculis, dictus quasi Boaulia. Et ad Aeneid. lib. VII ita legitur: Veniens autem Hercules in quadam Campanie civitate, pompam triumphi sui exhibuit: unde Pompeii dicitur civitas. Postea juxta Baias caulas bibus fecit, & eas sepit; qui locus Boaulia dictus nam hodie Baulæ vocantur. Ne illud quidem Servium scripsisse censeo, veniens in quadam Campanie civitate, quòd à barbari sæculi monacho exscriptore haud dubiè ita corruptum est: nam posteriori ævo ea loquutio usitatissima fuisse reperitur. Ergo istud etiam Baulæ corrigo in Bauli. Scholiastes autem Apollonii, in Ἐρπονῶν lib. III, βοῦλα, inquit, ἢ Βαυλαί. id est: Boaula, boum stabulum.*

De cæterò fuit & C. CALPURNII PISONIS VILLA apud Baias. Tacitus Annalib. lib. XV: *Conjuratis tamen metu proditiōis placitam maturare eadem apud Baias, in villâ Pisonis. cuius amicitia captus Casar, crebrò eò ventitabat; balneasque & epulas inibat, omissi excubiis, & fortuna sua mole.* Proximè

Baias fuisse hanc villam; ita, uti calidæ aquæ balneas implerent, maximè credibile est.

POMPEII &
CAESARIS
VILLAE.

AGRIPPINAE
MUMMIUS.

LUCULLI
VILLA.

Paullo remotiores à Baiis fuere CN. POMPEII MAGNI & C. IVLII CAESARIS VILLAE. Seneca epist. LI: Illi quoque, ad quos primos fortuna Romani populi publicas opes transtulit, C. Marius & Cn. Pompeius & Caesar, exstruxerunt quidem villas in regione Baianâ; sed illas imposuerunt summis jugis montium. videbatur hoc magis militare, ex edito speculâri latè longèque subiecta. Tacitus Annal. lib. XIII, de Agrippinâ, Neronis matre: Cremata est noctu eadem, conviviali lecto, & exsequiis vilibus; neque, dum Nero verum potiebatur, congestâ aut clausâ humo: mox domesticorum curâ levem tumulum accepit, viam Miseni propter & villam Caesaris dictatoris; qua subiectos sinus editissima prospicit. Sed & L. LUCULLVS VILLAM heic habuit in Baiano, prope mare. M. Varro Rusticar. rer. lib. III cap. XVII: In Baiano autem tantâ ardebat curâ L. Lucullus, ut architecto permiserit, ut suam pecuniam consumeret, dummodo perduceret specus è piscinis in mare, objectaculo, quo æstus bis quotidie ab exortâ lunâ ad proximam novam introire ac redire rursus in mare posset, ac refrigerare piscinas. Haud dubiè villa adposita fuit piscinis. At quum variorum dominorum tam multæ heic fuerint villæ; singularum certum ostendere velle situm, dementiæ magis quàm diligentie existimo.

Porro Strabo supra dicto lib. V ita scribit: Καμψαλιή τε μισωίων, λιμὴν Διδεῖς ἐπὶ τῆ ἀκρῆ, καὶ μὲν τῶν ἐγκλωπιζοσά η ἡίων εἰς Βαῖα & αἰνῶον, ἐν ἡ αἰ Βαῖαι. Id est: Misenum ubi circumflexeris, protinus sub ipso statim promontorio est portus: & post hunc immensâ profunditate in sinum reductum litus; in quo sunt Baia. Is ab ipso vocabatur BAIANVS SINVS. Plinius lib. II cap. CIII: Sed & fontium plurimorum natura mirata est fervore: idque etiam in jugis Alpium; ipsoque in mari, inter Italiam & Aenariam; in Baiano sinu; & in Liri fluvio, multisque aliis. Suetonius in Nerone, cap. XXVI: Quoties Ostiam Tiberi deflueret, aut Baianum sinum prater navigaret, disposita per litora & ripas diversoria taberna parabantur, insignes ganea & matronarum institutio copas imitantium, atque hinc inde hortantium, ut adpelleret. Servius ad Virgillii Γεωργικῶν lib. II: In Baiano sinu Campanie, contra Puteolanam civitatem lacus sunt duo Avernus & Lucrinus. Statius Silvar. lib. III carm. II:

Vos quoque cæruleum divæ Nereides agmen,
Surgite de vitreis spumosa Dorides antris;
Baianosque sinus & facta repentibus undis
Litora tranquillo certatim ambite natatu.
Di arentes ubi celsa ratis, qua scandere gaudet
Nobilis Ausonia Celer armipotens alumnus.
Nec querendus diu, modò nam trans aquora terris
Prima Dicarchais Pharium gravis intulit annum.

Puteoli antea Dicæarchia vocabantur; ut infra videbimus. ergo totus ille sinus, inter Miseni portum & Puteolos Baianus dicebatur sinus. Eundem Tyrrhenum vocat, non satis propriè, Dio lib. XLVIII. Ἐν κύμῃ, inquit, τῆ καμπανίδι χωρεῖν ἔστι μὲν καὶ μισωίων καὶ Πυπύλων μισωίδες ἐστὶν ἕρεσι π γὰρ σμικροῖς καὶ ψιλοῖς πάλω βαρῶν περιληπταί, καὶ μάλα σπαν τριπλῶν κολπῶδῃ ἐχθ. ἡ μὲν γὰρ ἔξω π καὶ πρὸς τῆς πόλεως ἐστὶν, ἡ δὲ ὀλίγη ἀσφυῆ ἀπ' αὐτῆς διέρχεται· ἀλλ' ἡ ἐν αὐτῷ τῷ μυχῷ λιμνώδης ἕρεσι. καὶ καλεῖται, αὐτῇ μὲν Ἀκρονίς, ἡ δὲ μείση Λυκρινίς· ἡ γὰρ ἔξω τῶ Τυρρηνικῶ ἐσσι, ἐς ἐκείνο καὶ πλὴν ἐπ' αὐνομίαι πλεῖ. Hoc est: In Cumano Campanie agro locus quidam inter Misenum Puteolosque in Luna figuram curvatus est. quippe totus ferè montibus parvis ac nudis circumdatur habetque tres sinus maris: quorum unus exterior ipsas contingit urbeis; alter exiguâ intercapedine à priore dirimitur; tertium in ipso recessu interiori lacus in modum conficitur. huic vocabulum est Averno; medio Lucrino; tertium, quia ad mare Tyrrhenum pertinet, eodem adpellatur nomine. Duos igitur ex his tribus hæctenus descripsimus, Tyrrhenum sive Baianum sinum, & lacum Lucrinum: à cuius descriptione non tam longè separanda erat Averni enarratio, nisi dubium illud de Baiano lacu explanandum fuisset. sine cuius explanatione ne loca quidem circum sita commodè indicari poterant. Nunc ergo de Averno agemus.

AVERNVS
LACVS.

Lucrino igitur per angustas fauces iungebatur AVERNVS LACVS; vulgò hodieque Il Lago d'Averno, & nonnumquam Il lago di Trepergole. Describitur sic ab antiquo

antiquo in primis auctore Aristotele in Admirandis : περι τῶν Κύμων , τῶν ἐν Ἰταλία , λίμνῃ ἐστὶν ἡ περὶ τὸν Ἄορον ἢ Ἄορον . αὐτὴ μὲν ὡς εἰκεν , οὐκ ἔχειαι ἢ γαυμάσιον . περιπέδου γὰρ λέγεται περὶ αὐτῶν λόφος κυκλῶν , τὸ ὑψὸν οὐκ ἐλαττον τῶν πεδίων . καὶ αὐτῶν εἶναι τὰ σχήματα κυκλοπῆν , τὸ βᾶθρον ἔχειαι ἀντισβλήτων . Id est : Apud Cumam Italia lacus est , cui nomen Avernus . is quidem nihil admiratu dignum habere videtur . Circumdatur collibus altissimis trium stadiorum altitudine , circulari formâ . Figura eius rotunda est : profunditatemque immensam habet . Eandem rotunditatem Lycophron quoque innuit hoc versu :

λίμνῳ τ' Ἄορον , ἀμφιπεριτῶν βόρῳ .

Lacumque Avernum , laqueo circumdactum .

10

Strabo lib. v : ἐστὶ δὲ τὸ ἄνω Ἄορον ἢ Ἄορον ἀγχιβαθῆς ἢ ὀφλισσῶν , λίμνῳ καὶ μέγαν καὶ φύσιν ἔχων . περιπέδου ἢ ὀφλισσῶν ἐσθίας ὑπερκεκλιμένης περιπέδου , πᾶσι δὲ εἰς πλεῖ . Id est : Avernus sinus est admodum profundus , faucibusque ad recipiendus naveis commodè instructus . Includitur superciliis rectâ sursum enatis , & undique , praterquam in aditu , imminentibus . Vibijs Sequelster in catalogo Lacuum : Avernus , Campania , immensa altitudinis : cuius ima pars deprehendi non potest . Diodorus lib. iiii : ὁ δὲ Ἡρακλῆς ἐκ τῆς Φλεγραιῆς πεδία κατέβη τῶν περὶ τὸν Ἄορον , κατέσκαψεν ἔργον περὶ τῶν Ἄορον ὀνομαζομένην λίμνῶν . κατὰ μὲν αὐτῶν ἡ λίμνη μετὰ τὴν Μισσην καὶ Διγαρχεῖαν , πλησίον τῶν Ἰερῶν ὀδῶν . ἐκ δὲ τῶν περὶ μέσσην ὡς περὶ τῶν πεδίων , τὸ βᾶθρον ἄπυστον ἔχειαι γὰρ ὕδαρ καθυρῶσταιον ,

20

φαίνεται τῇ γῆρᾳ κούσσειον , καὶ τῶν περὶ τὸν Ἄορον ἢ βᾶθρον . Id est : Hercules , relicto campo Phlegraeo , ad mare digressus , opera quedam circa Avernum lacum struxit . Situs autem est Avernus inter Misenum & Puteolos ; prope calidas aquas , v stadiorum circuitu & profunditate incredibili . nam quum aqua sit limpidissima ; ingens voraginis altitudo caeruleum reddit eius colorem . Manet hodieque eadem profunditas , eademque rotunditas . Profunditatem etiam Lucanus voluit innuere lib. ii , his versibus :

Vt maris Aegaei medias si celsus in undas
Depellatur Eryx ; nulla tamen aquore rupes
Emineant . vel , si convulso vertice Gaurus
Decidat in fundum penitus stagnantis Averni .

30

Pergit Aristoteles post supra scripta in hæc verba : ἐκείνῳ δὲ γαυμάσιον φαίνεται . ὑπερκεκλιμένη γὰρ αὐτῇ πυκνῶν δένδρων , καὶ λίαν ἐν αὐτῇ κατὰ κεκλιμένων , ὅθεν ἐστὶν ἰδὲν ἵππῳ ὕδατος . φύλλον ἐστὶν αἰχῆς ἀλλ' ἄτως καθυρῶσταιον ἐστὶ τὸ ὕδαρ , ὡς πρὸς τὴν Ἰωνίαν γαυμάσιον . Hoc est : Cetero id mirabile videtur : quod circumpositis undiquaque & superne incumbētibus densissimis arboribus , nullum tamen cernens natans in lacu folium . qua puritate sua admirationem merito ciet . Silvas heic Virgilius etiam adnotavit Aeneid. lib. iii , his verbis :

Huc ubi delatus Cumarum accesseris urbem ,
Divinosque lacus & Averna sonantia silvis .

40

Et Strabo lib. v : περιπέδου δὲ Ἄορον ἢ Ἄορον ὑπερκεκλιμένης περιπέδου , πᾶσι δὲ εἰς πλεῖ . νῦν δὲ ἡμεῖρας ἐκπεποιημένης , περὶ τὸν δὲ σωρηφῆσιν ἀγχιβαθῆς ἢ περὶ τὸν Ἄορον ἢ Ἄορον ἀγχιβαθῆς ἢ ὀφλισσῶν . Προσεμυθῶσταιον δὲ οἱ ἵππῳ φαίνεται , καὶ οὐδ' ὄρνεις , οὐδ' ὑπερπέδου γνομένης , κατὰ μὲν εἰς τὸ ὕδαρ , φηρομένης δὲ τῶν ἀναφερομένων αἰθρῶν , κατὰ μὲν ἐν τῆς Πλατωνίης . Hoc est : Includitur Avernus superciliis rectâ sursum adsurgentibus , & undique , praterquam in aditu , imminentibus : nunc quidem culturâ elaboratis : at olim silva circumdabat inaccessâ , & magnarum arborum ; qua ad superstitionem usque ipsum sinum obumbrabat . Addita est ab incolis fabula . nempe aveis , quæ supervolarent , in aquam decidere ; exanimatas aëris exhalatione ; quemadmodum in locis fieri solet Plutonis . Agrippam excidisse silvam , paullo post memorat . Factum id esse eodem tempore , quo Italiam portum Augusti jussu Agrippa heic fecit , mari in Lucrinum Avernumque immisso , infra patebit . De pestifera Averni ex-

50

halatione alii etiam complures adnotarunt auctores . Antigonus in Variis narrationibus : τῶν δὲ ἐν τῆς Σαρματίας λίμνῳ Ἡρακλῆδῳ γράφει , ὅτι ὅθεν τὸ ὄρνιθων ὑπερκεκλιμένη τὸ δὲ περὶ τὸν Ἄορον ἢ Ἄορον τελεσθῆν . ὁ δὲ ἐστὶν περὶ τῶν Ἄορον δὲ καὶ γίνεσται , καὶ κατὰ μὲν ἢ φησὶν ὅτι τῆς πλείους . Id est : Heraclides tradit esse in Sarmatiâ lacum , quem nulla supervolet avis : & , quæ accedat , eam fetore necari . Idem & apud Avernum lacum contingere creditur . fama que ea apud plerosque obtinuit . Servius ad Virgillii Aeneid. lib. vi : Sane lacus Avernus ante silvarum densitate sic ambiebatur , ut exhalans inde per angustias aquæ sulfurea odor gravissimus supervolanteis aveis necaret .

Tom. 2.

Ff 3

unde

unde & *Avernus* dictus est, quasi *Αβρῶν*. Quam rem Augustus Caesar intelligens, de-
jectis silvis, ex pestilentibus amena reddidit loca. Nonius Marcellus, cap. 1: *Aver-*
nus lacus idcirco appellatus est, quia est odor eius avibus infestissimus. Lucretius lib. vi:

*Nunc age, Averno, tibi, quæ sint loca cumque lacusque,
Expediam; quali naturâ prädita consistens.*

Principio, quod Averno vocantur, nomen id ab re

Impositum est; quia sunt avibus contraria cunctis:

E regione eâ quod loca quum advenire volantes,

Remigii oblita pennarum vela remittunt;

Præcipitesque cadunt molli cervice profusa

In terram; si forte ita fert natura locorum:

Aut in aquam; si forte lacus substratus Averno est.

Qualis apud Cumas locus est montemque Vesuvum:

Oppleri calidis ubi fumant fontibus auctus.

Plinius in præmio libri IIII: *Epirus Acroceraniis incipit montibus. In eâ primi Chao-*
nes; à quibus Chaonia. dein Thesprotii; Antigonenses: locus Aornos, & pestifera avibus
exhalatio. Sed fabulam omnino esse isthanc de Averno lacus pestilenti exhalatio-
ne, diferte adfirmat præscripto loco Strabo. Et Virgilius, prædicto *Aeneid.* lib.
VI, non ipsum lacum; quod sic interpretatus est Servius, & alii etiam ante eum ita
fenserunt; sed antrum sive speluncam Averno altam, vastoque hiatu immanem, 29
atris faucibus halitum letalem effudisse, tradit: ideoque hunc locum Græcis
dictum *Αβρῶν*, quod graveolentiâ suâ supervolitantis alites necaret. Verba eius
hæc sunt:

Spelunca atra fuit, vastoque immanis hiatu;

Scrupea; tuta lacu nigro nemorumque tenebris:

Quam super haud ulla poterant impunè volantes

Tendere iter pennis. talis sese habitus, atris

Faucibus effundens, supera ad convexa ferebas.

Vnde locum Graii dixerunt nomine Aornon

Hinc illud paullo antè de columbis, quorum ductu Aeneas aureum ramum in silva 30
Averno reperit:

Inde ubi venere ad fauceis graveolentis Averno,

Tollunt se celeres; liquidumque per aëra lapsa,

Sedibus optatis geminâ super arbore sidunt.

Hinc etiam Claudianus de raptu Proserpinæ lib. II:

Tunc & pestiferi pacatum limen Averno

Innocua transistis aves.

Ab huius igitur antri nomine lacus cognomen accepit Averno. nam haud semel
apud auctores *LACUS AVERNI* vocatur. Cicero *Tusculan.* quæst. lib. I: *Inde in*
viciniâ nostrâ Averno lacus. Livius lib. XXI III: *Hannibal, Nymidis Hispanisque ad*
præsidium simul castrorum simul Capua relicta, cum cætero exercitu ad lacum Averno per
speciem sacrificandi, re ipsâ, ut tentaret Puteolos, descendit. Et mox: *At Hanni-*
balom, quum ad lacum Averno esset, quinque nobiles juvenes ab Tarento venerunt.
Et de eisdem postea: *Qui ad lacum Averno adissent.* Marcellinus lib. XXVIII: *Sic à*
lacu Averno lenibus inveci sunt pietis Puteolos vel Caietam. Sed quæritur jam, qua
parte lacus hoc antrum Averno fuerit? Hodiè eam omneis interpretari video cry-
ptam, quæ mox post aditum ad lacum in sinistra eius parte versùs meridiem pro-
tensa, vulgò vocatur *La Grotta di Sibilla*, id est, *Antrum Sibyllæ*; his haud dubiè
inducti verbis Servii ad Virgilio *Aeneid.* lib. III: *Lucrinum & Avernum dicit: in-*
ter quos est spelunca, per quam ad inferos descendebatur. At Strabonis verba lib. V
hæc sunt: *Εμφανεισ δὲ διὰ τοῦ ἡμῶν ἐν τῷ Ἀβρῶν τὰ περὶ τὴν νεκρῶν τῶν ὀμηρικῶν. καὶ*
*δὴ καὶ νεκρομαντεῖον ἰσορῶν ἐν τῷ αὐτῷ ἡρώδου καὶ ὀδυσσία εἰς τὸν ἀφικέσθαι. * * **
καὶ τοῦτο χωρὶς Πλατωνίου ἢ ἀπελάμβανον, καὶ οὐδὲν κίμμερμα ἐλάττω λέγεσθαι καὶ εἰ-
πλέον γὰρ οἱ περὶ τοὺς αὐτοὺς, καὶ ἰλασομένοι οὐδὲν καταχρήσις δαίμονας, ὄντων τῶν ὑψηλῶν
καὶ πρὸς τὰς ἱερῶν, ἐργολαβηκῶν τῶν τόπων. Ἐστὶ δὲ πηγή τις αὐτῶν πρὸς τὴν ὄψιν
τῆς θαλάσσης. τὰς δὲ ἀπείχοντες πάντες, τὸ τῆς Στυγὸς ὕδατος νεμίσσονται. καὶ τὸ ματεῖον ἐν-
ταῦτά τε ἰδρυται. τὴν τε Πυρρὸν φλεγέσθαι ἵσα τῶν θερμῶν ὕδατων ἐτεκμήθησαν τῶν ἀλλήλων τῆς

A. ΧΕΡΜ.

Α' χερσίας. Ε' Φορσ' δι' π'ς Κιμμερίοις παρ' αὐτῶν τὸν πόντον, Φησὶν αὐτὸς ἐν καταγείοις οἰκίας εἶκέν, ἐξ' ἀλλήλων δ' ἐγγύθι καὶ διὰ Ἰνῶν ὄρυγματῶν παρ' ἀλλήλους τε Φοιτῶν, καὶ σὺν ἕντι εἰς τὸ μακρὸν δέχεσθαι, πολὺ ὑπὸ γῆς ἰδρυμένον. Ἐξ' ὁδοῦ μετὰ Βαλίας, καὶ τῶν μακροτέρων, καὶ τὴν Βαλίας ἀποδείξαι αὐτοῖς σὺν ἕντι. εἶναι δ' ἐπὶ τὸν χερσίων ἐστὶν ἰσὺς καὶ πότερον, μηδὲν τὸν ἥλιον ὄρεν· ἀλλὰ τῆς νυκτὸς ἐξ' ὁδοῦ τῶν χερσίων. καὶ διὰ τῶν τ' ποιητῶν ἐπὶ αὐτῶν εἰπεῖν, ὡς ἀρετῆ

οὐδὲ π' αὐτὸς

Ἡ ἑλίου Φαίδων Ἰπιδόκεται.

Τ' στρον τ' διὰ Φαρμάκων τὰς ἀνδρώπας ὑπὸ Βαλίας Ἰνῶν, οὗτοι δ' ἀποβαίνουσι αὐτῶν ἔρημοι. 20 τὸ τ' μακρὸν ἐπὶ συμμένον, μεθυστικὸς εἰς ἕτερον πόντον. Τοιαῦτα μὲν οἱ παρ' ἡμῶν ἐμυθολογοῦν. νῦν δ' ἐπὶ ἄλλοι ἄλλοι τ' αὐτῶν τ' Ἄρονον καὶ πείσας ὑπὸ Ἀγρίππα, τ' ἡ χερσίων κατακρηδορησέντων, δὸς δ' ἐπὶ Ἄρονος διὰ τῶν ὑπὸ τῶν τ' μακρῶν, ἀπαντ' ἐκείνη ἐφαίνετο. τ' Κοκκίης, τ' ποιητῶν τῶν διώρυγα, ἐπαυλοθήσαντες πως τῶν αὐτῶν Κιμμερίων δέξιν λέγοντες τὸν πόντον καὶ πότερον νομισθῆναι τῶν πόντων τῶν δι' ὄρυγματῶν εἶναι τὴν ὁδόν. Hoc est: Qui nos atate antecesserunt, necye Homericæ fabulam Averno adplicuerunt. atque adeo narrant, fuisse ibi oraculum, ubi vitæ defuncti responsa darent. eoque Phylsem pervenisse. Paullo post: Atque hunc locum Plutoni dicatum arbitrabantur: & Cimmericos heic habitare traditum fuisse. ac qui intrò navigabant, prius sacrificiis placabant genios subterraneos: quum essent sacerdotes qui conducto isto loco huiusmodi sacra docebant administrabantque. 20 Ibidem & fons est aquæ potabilis, ad ipsum mare. sed eâ omnes abstinent: Stygis aquam esse putantes. Ibidemque alicubi & oraculum erat. & Pyriphlegethontem ex aquis calidis, Acherusia vicinis, existimant heic esse. At Ephorus, Cimmericis locum hunc attribuens, hos habitare tradit in subterraneis ædificiis, quas argillas vocant: ac per cuniculos quosdam intrò se commeare: hospitesque eadem viâ ad oraculum perducere, aliè infra terram conditum. victum partim met' allis effodiendis quærere: partim ab iis accipere, qui oraculum consulunt. regemque iis constituisse eo nomine stipendiam. Caterùm qui apud oraculum istud degant, eos, more ab maioribus accepto, numquam videre Solem: sed noctu ex hiatis terra prodire. eoque Homerum ita de iis cecinisse: — Neque unquam eos Sol lucidus adspicit. Postea verò temporis Cimmericos fuisse deletos à rege quodam, cuius eventus 30 oraculum non comprobassent, sedem autem oraculi aliò translata, etiamnum durare. Atque talia quidem fabulati sunt, qui atatem nostram præcesserunt. Nostra verò tempestate, quum silvam, quæ circa Avernum fuit, excidisset Agrippa: & loca ædificiis occupata essent; actusque ab Averno Cumas usque cuniculus: omnia ista fabulas esse, liquidò adparuit: Cocceio, qui cuniculum egit, prædictam fabulam quodammodo de Cimmericis sequente: ac fortasse etiam arbitrante, loco huic antiquâ ex consuetudine convenire, ut per cuniculos via ducantur. En; quàm clarè, quàm disertè testatur, suâ ætate, quum hæc loca circa Avernum purgarentur, habitationibusque redderentur apta, nullum Antrum Averni repertum fuisse. Cocceium autem, famam de illo antro & incolis eius Cimmericis sequutum, cuniculum egisse ab Averno lacu Cumas usque. An 40 igitur vulgaris hominum opinio fuit, hac parte fuisse Averni antrum? Certè hoc sic intellexit Ovidius, eodem tempore, quo silvæ heic excisa fuere, ædificiaque cuncta, Romæ vivens. is quidē Sibyllam fingit Aeneam ab inferis & Anchise patre non per idem os antri, quo intraverant, reducentem; quod Virgilius facit: sed in ipsâ Cumanâ urbe sistentem. Verba eius μετὰ μνηστικῶν lib. XIII hæc sunt:

Talia convexam per iter memorante Sibyllâ,
Sedibus Euboicam Stygis emerfit in urbem
Troius Aeneas.

Verùm haud dissimulandum est, apud Strabonem præscripta verba de Cocceii cuniculo ita legi in vulgatis exemplaribus. τ' Κοκκίης, τ' ποιητῶν τῶν διώρυγα ἐκείνη 30 τ' ἐπὶ Νέας πόλιος ἐν Διωμαρχίας τῆς τ' Βαίας, ἐπαυλοθήσαντες πως τῶν αὐτῶν Κιμμερίων δέξιν λέγοντες τὸν πόντον καὶ πότερον νομισθῆναι τῶν πόντων τῶν δι' ὄρυγματῶν εἶναι τὴν ὁδόν. Quæ ita vertit interpres Latinus: Quum Cocceius, qui cuniculum istum duxit, & alium à Puteolis ad Neapolim supra Baias tendentem, ferè sequutus sit fabulam istam de Cimmericis modò relatam. Satis adparet, numquam hæc loca inspexisse interpretem. quidē, quum Baiæ citra Puteolos sint; qui heic cuniculus esse potuit à Puteolis versus Neapolim super Baias tendens. Ridiculum hoc sanè. Alia exemplaria, manu scripta habent; Ἀπὸ Νέας πόλιος ἐν Διωμαρχίας τῆς τ' Βαίας. id est: A Neapoli & Puteolis super Baias. Sed ne huic quidem lectiōni sensus ullus

fanus inest. Ipse Strabo haud multo post; ubi Neapolim describit: Ἐστὶ καὶ ἐστὶν ἀπὸ τοῦ Κούμω, ὅδε τε ἀνοικθῆναι ἐναλλοῖς ἑσθλῶσι ποταμῶσι, ὅτι πολλὰς ἐσθλὰς. Id est: Heic quoque est cuniculus occultus; monte, qui est inter Neapolim & Puteolos, eodem modo effosso, ut ille versus Cumas. En, ut disertè crypnam Neapolitanam describit, quæ hodièque extat sub Pausilypo monte apud ipsam urbem; de qua suo loco plura dicentur. At observandum; ita heic eam memorare Strabonem, uti suspicio nulla sit, jam antea eum meminisse eius. multo minus addit de auctore eius Cocceio. Quapropter omnino statuendum, locum illum priorem à sciolo exscriptore glossematio esse fœdatum. Ipse Strabo, in descriptione urbis Neapolis, ubique habet unicâ voce ἡ Νεάπολις, ἡ Νεαπόλεως, ἡ Νεαπόλις. at illic est, Πρὸ Νεάπολιν. & in aliis exemplaribus ἀπὸ Νεάπολεως. quæ res sanè suspecta est. Huc adde testimonium Epitomatoris Strabonis: qui simpliciter Cumanum prius narrat cuniculum. dein de Neapolitanum: sine ulla Baiarum mentione. Verba eius hæc sunt: Ὁ πρὸ τοῦ Κούμω σημεῖα ἴσα δεικνύει τὴν μυθολογίαν ἐν Ὀδυσσεῖ νεκρομαντείας. οἷον Στύξ καὶ Ἀχέρων, ἡ πρὸ ἐκείνων θερμὰ λυτὰ, ἀπὸ τοῦ Πυρροφλεγέθοντος. Ἐστὶ δὲ καὶ διόρυξ κρυπτή, διεξόδος ἔχουσα καὶ νεκρομαντείον. καὶ οἱ εἰσιόντες, ἀπὸ νοκτὸς εἰσίσσι καὶ ἐξέρχονται, ὥστε ἀναλογεῖν τὴν πρὸ Ὀμήρου Κιμμερίας. Τὸ δὲ αὐτὸ φαίνεται ἐξ ἑνός, ἔστι δὲ τὸ πρὸ Νεάπολιν. Id est: Circa Cumas signa quadam monstrantur mortuorum vaticinationis, que in Odyssæa fabulosè traditur; scilicet Styx, Acherusius lacus & Acheron, & que illic sunt calida balnea pro Pyriphlegethonte. Est etiam cuniculus occultus; transitus habens & oraculum mortuorum. Qui verò intrant, noctu ingrediuntur atque egrediuntur. unde Homeri Cimmerios colligere licet. Simile autem opus apud vicinam Neapolim quoque conspicitur. Quamvis parum tempora cum Strabone distingvat hic epitomator; sed omnia inter se confundat; tamen duos tantum ex Strabonis narratione intellexit cuniculos; alterum apud Cumas, apud Neapolim alterum. Cumanumque, unâ cum Ovidio, pro Averni antro habuit. Quo igitur tempore, quove auctore cuniculus iste, qui nunc vulgò adpellatur *La Grotta di Sibilla*, tendit verò versus Baias, actus sit, planè incertum est. Cæterum pro fabulis omnia ista habuit Diodorus quoque lib. 1111; ubi Avernum describit: μυθολογία δὲ τὸ πάλαιον γρηγορεῖ νεκρομαντείον πρὸς τὴν Ἄρην. ὃ τοῖς ὑστερον χρόνοις κατελελύθη Φασίν. Id est: Manium quondam oraculum apud lacum existisse fabulantur, quod posterior ætas aboleverit. Et quis adeò simplex reperiri potuerit, qui pro veris sibi imponi pateretur, quæ antiqui illi mortales heic de Inferis atque de Elysio campo finxerunt. Apud Virgilium Aeneid. lib. 7 ita Anchisus umbra filium adloquitur Aeneam:

Disis tamen ante

Infernas accede domos, & Averna per alta
Congressus pete nate meos.

Et Aeneid. lib. vi sic Aeneas Sibyllam, quæ futura in antro Cumano ei prædixerat, adfaturo:

Vnum oro, (quando heic inferni janua regis
Dicitur, & tenebrosa palus Acheronte refusa)
Ire ad conspectum cari genitoris & ora
Contingat. doceas iter, & sacra ostia pandas.

Natique patrisque

Alma, precor, miserere. potes namque omnia. nec te
Nequidquam lucis Hecate profecit Avernis.

Et paullo post; ubi ita Aeneæ respondet Sibylla:

Tros Anchisiade; facilis descensus Averni:
Noctes atque dies patet atri janua Disis.

Tenent media omnia silva;

Cocytusque sinu labens circumfluit atro.
Quid si tantus amor mentis, si tanta cupido est,
Bis Stygios innare lacus, bis nigra videre
Tartara;
Sic demum lucos Stygios, regna in via vivis,
Adspicies.

Hæc

Hæc omnia intra antrum Averni apud inferos esse fingebantur. Sequitur posthinc immanis illa fabula, qua poëta Aeneam ad inferos atque in Elyfium campum ad parentem descendisse fingit. De eâ inferorum condicione ita tradit Cicero Tusculanar. quæst. lib. 1: Permanere animos arbitramur consensu rationum omnium. qua in sede maneat, qualesque sint, ratione descendum est. cuius ignoratio finxit Inferos, casque formidines, quas tu contemnere non sine causa videberis. in terram enim cadentibus corporibus, hisque humo tectis: sub terrâ censebant reliquam vitam agi mortuorum, quam eorum opinionem magni errores consequuti sunt: quos auxerunt poëta. frequens enim consessus theatri, in quo sunt muliercula & pueri, movetur, audiens tam grande carmen:

10 Adsum, atque advenio Acheronte, vix, viâ altâ atque ardua
Per speluncas, saxis structas asperis, pendentibus,
Maximis: ubi rigida constat crassa caligo inferum.

Idem est, quod Virgilius Aeneid. lib. vi de Averno:

Spelunca alta fuit, vastoque immanis hiatu,
Scrupa.

Pergit Cicero: Tantumque valuit error, qui mihi quidem sublatus videtur, ut, corpora cremata quum scirent, tamen ea fieri apud inferos fingerent, qua sine corporibus nec fieri possent nec intelligi. animos enim per se ipsos viventes non poterant mente complecti, formam aliquam figuramque querebant. Inde Homeri tota vicinia. inde ea, quam meus
20 amicus Appius veteroμαυδαίως faciebat, inde in viciniam nostrâ Averni lacus.

Vnde anima excitantur obscurâ umbrâ, aperta ostio
Alti Acherontis, falso sanguine, imagines mortuorum.

Certè, quantum ego ex unanimo consensu omnium auctorum perspicio, Homerus cunctarum harum fabularum ad Arvernium lacum primus fuit auctor. Maximus Tyrius Dissertatione xxvi: ἢ ἂν δὲ πῶς τὸ Ἰταλίας καὶ τῶν Μεγαλλῶν ἐπιπέδα περὶ λίμνην Ἀόρον ἔτι καλεῖσθαι, μαλιεῖον ἀντρον. καὶ Ἰερραπολίτης ἔαντρον, ἀνδρες ψυχαραγοῖ, ἕως ὄνομαζομενοι ἐν Ἑλλάδι. ἐν τῷ τε ὀδυσσεῦ καὶ Φηροῦ, καὶ Ἰσχυροῦ, ἐπιπέδα σφαῖρα, χροῖον καὶ χρῆμα, ἀνεκαλιεῖ ψυχῶν ὅτι δὴ τὸ πατρῶον ἢ Φίλων. καὶ αὐτὸ ἀπὸ τῶν εἰδωλῶν, ἀμυδρὸν μὲν καὶ ἰδὸν ἀμφοισθητικῶν, Φηροῦ καὶ μανθῶν. Ἐ συγγράμματα ἑστὶ ἐν ἰδίῳ, ἀπὸ ἀλλοτρίων. Τὸ τῷ μοι δοκεῖ τὸ μανθῶν καὶ Ὀμηροῦ γένος, περὶ τοῦ τῷ Ὀδυσσεὺ τῶν ἐν αὐτῷ ἰδὸν, ἐπιπέδος τὸ χωρὶον πηληϊάως μάλα τὸ κατ' ἡμᾶς Ἰταλίας. Hoc est: Erat & in Italia Magnâ

30 Graciâ, non procul à lacu Averno, antrum fatidicum; cui homines praerant, qui ab animarum evocatione, qua illic fiebat, nomen habebant. Huc qui consulendi oraculi causâ venisset; precibus conceptis, casâ victimâ, libaminibusque ritè effusis: cuiuscumque vellet, sive parentum sive amicorum umbram ciebat. quo factò; prodibat tenuis anima, nec visû facilis nec cognitu: qua tamen & voce pradita esset & vaticinandi periticia. postquam autem responsa de iis, qua querebantur, reddidisset, disparebat. Hoc oraculum novisse mihi videtur Homerus; suumque eò deduxisse Ulysem: quamquam more poëtarum locum illi ad mare nostrum assignavit. Strabo lib. 1 ita scribit de Homero: οὗτω δὲ καὶ Κιμμερίας εἰ-

40 δως, εἰκνύεται τὸ Κιμμερικὸν βόσπορον περὶ Βοσπόρου Ἐξοφάδου, μεταξὺ οἰκίους εἰς σκοτεινὸν λιμῶνα πῶν, τὸ κατ' ἄδην, καὶ Κιμμερικῶν ἐπιπέδων, καὶ χερσῶν τῶν ἐν τῇ πελάγει. Id est: Atque ita etiam quum nosset Cimmericos versus septentriones incolere ad Bosphorum Cimmericum regionem caliginosam; apud eos transtulit in locum quemdam tenebrososum, ad inferos: qui commodus erat atque opportunus commento Phisica peregrinationis. Huc ad Avernium lacum eos transtulisse, multi testantur auctores. Lycophron:

50 Βασιδ' Ἀμειψίας Ἐκυβερνήτη τῶ Φοι
καὶ Κιμμερικῶν ἐπιπέδων, καὶ Ἀχερσῶν
Ἐχθροῖσι κυρτοῦ νεοῦ οἰδματὸς χύσιν,
Ὅσων τε καὶ Λεοντὸς ἀτρεπὲς βούων
Χωρῶς, Ὀβελμῶς τ' ἀλοῦ ἑδάμιας κέρως,
Πυρρὸς Φλεγῆς τε πείθων, *
λίμνην τ' Ἀόρον.

Hoc est:

Tum Bati transiens gubernatoris sepulcrum,
Et Cimmericorum domestia, Acherusiamque
Procellis fluctuantem unde effusionem;
Ossamque, & Leonis boum vias

Adgestias;

*Adgestas; Proserpinæque nemus infernae puellæ,
Et Pyriphlegethontem fluvium,
Lacumque Avernum.*

Marcianus Heracleensis in Πελοποννήσῳ: ubi de Neapoli loquitur:

— Οὐ Κερβέρου τὸ δαίμων
Τ' πὸ χθονὶ μαρτυρεῖ. Ἐλθεῖν Φασι δὲ
Δεῦρο ὅττι Κίρκης ἐπιτάζοντι Ὀδυσσεῖα.
Hoc est: — Vbi Cerberium quoddam monstratur
Sub terrâ oraculum. Atque advenisse aiunt
Huc ab Circe redeuntem Vlyssem.

Silius lib. XI:

*Ille olim populis dictum Styga, nomine verso,
Stagna inter celebrem nunc mitia monstrat Avernum.*

Et mox:

*Ac juxta, caligante situ, longumque per avum
Infernis pressas nebulis, pallente sub umbrâ,
Cimmerias jacuisse domos, noctemque profundam
Tartaria narrant urbis.*

Pompeius Festus: Cimmerii dicuntur homines, qui frigidibus occupatas terras incolunt, quales fuerunt inter Baias & Cumas, in eâ regione, in qua convallis satis eminenti jago circumdata est; que neque matutino neque vespertino tempore Sole contingitur. Plinius lib. III cap. V: Cume, Misenum, portus Baiarum, Bauli, lacus Lucrinus & Avernus; juxta quem Cimmerium opidum quondam. Sed ipsum etiam videamus Homerum. Is sub finem Odysseæ libri X, ubi Circe in domicilium, in Circeæ monte, copiam facit Vlyssi ab sese discedendi, sic canit:

Ὡς ἐφάρμεν. ἢ δὲ αὐτὴν ἀμείβετο δῖα θεάων·
Διοσκῆες Λαερτιάδῃ, πολυμήχαν' Ὀδυσσεύ,
Μὴ τι τοι ἠγασμένον γε πηρὶ ὅττι νηὶ μελέεσθω·
Ἴσον δὲ στήθεσσι, αἰὰ δὲ ἴσια λάβου καὶ πηπίσασαι,
Ἢ ἄρ' ἔτι καὶ τοι πνοιή βορέας Φέρησιν.
Ἄλλ' ὅππῃ αἰὲς δὴ νηὶ δὲ ὠκεανοῖο περησῆς,
Ἐν δ' ἀκτὴν πλάγῃ καὶ ἄλσασα Περσέφονεως,
Μακρὰ τ' αἰγῆροι, εἰπέαι ὠλεσίκαρποι·
Νῆα μὲν αὐτὸς κέλευσεν ἐπ' ὠκεανῷ βαθυδίνῃ·
Αὐτὸς δὲ εἰς Ἄϊδαο ἵεναι δόμον Ἄραωντα.
Ἐἶθε μὲν εἰς Ἄχαιροντα Πυρρὸν Φλεγέθων πρὶν εἶς
Κοκυτὸς δ', ὅς δὴ Στυγὸς ὕδατος ἐστὶν ὑπερρώζης,
Πέτρῃ π, ξυώσις π δὴ πλάτων ἐρδύπων.

Hoc est:

*Sic dixi. illa continuo respondit diva dearum:
Generose Laertiade, prudens Vlysses;
Minime tibi ducis desiderium pro nave cura sit.
Malum verò erigens, velisque ab eâ albis extensis,
Sede. illam autem tibi flatus borea ferat.
At ubi jam navi Oceanum transmisseris;
Vbi litus tenue & nemora sunt Proserpinae,
Longe alui & salices frugiperda;
Navem illi siste in Oceano profundorum vorticum;
Ipse autem in Ditis eas domum obscuram:
Vbi in Acherontem Pyriphlegethon confluent
Cocytusque: qui utique Stygis aquæ est fluxus.
Petraque, & concursus duum fluviorum valde sonantium.*

At initio libri sequentis ita Vlyssem introducit loquentem:

Αὐτὰρ ἐπεὶ δὲ δῖα νῆα κατήλθοιμι ἠδὲ θαλάσσαν,
Νῆα μὲν ἄρ' ἀμπερωτων ἐρούσασθαι εἰς ἄλα δῖαν·
Ἐν δὲ ἴσον ἠγασμένα καὶ ἴσια νηὶ μελαίνῃ.
Ἐν δὲ πᾶσι μήλα λαβόντες ἐθροισαμένοισι, ἐν δὲ καὶ αὐτῶν

Βαίνομεν ἀχνύμενοι, θαλερόν κ' δάκρυ χέοντες.

Ἡμῖν δ' αὖ κατόπιθε νεώς κυανοπέρωροιο

Ἴκμενον ἔρον ἴει σπλησίσσιον, ἐσθλὸν ἐπῆρον,

Κίρμη κ' ὑπὸ κάμῳ, δέη θεὸς εὐδήςεσσα.

Ἡμεῖς δ' ὄππᾳ ἕκαστα πηλοσίδμοι κ' νῆα,

Ἡμεθευ. πλὴ δ' αἰετός τε κυβερνήτης τ' ἴθωεν.

Τῆς ἧ πανημερίας τέταθ' ἰστία πνευτοπράσης.

Δύσπε τ' ἠέλιος, σκίοωντό τε πᾶσαι ἀγκυαί.

Ἡ δ' ἐς πείραθ' ἵκανε βαθυρροὺς ὠκεανόιο.

Ἐνθα ἧ Κιμμερίων ἀνδρῶν δῆμις τε πόλις τε,

Ἡέρη κ' νεφέλη κεκαλυμμένοι· εἰδὲ ποτ' αὐτῆς

Ἡέλιος Φαίθων Ἰπιδέρεκ' ἀκλίνεοσιν,

οὐδ' ὅππ' αὖ εἰρήνη πρὸς ἕραν ἀστρόεσσιν,

οὐδ' ὅππ' αὖ Ἰπιδέρεκ' ἀπ' ἕραν ὄθεν πρὸς ἕραν,

Ἄλλ' Ἰπιδέρεκ' ὄλοη τίτῃ δόλοισι βροτοῖσι.

Id est:

Ceterum, postquam ad naveis vénimus atque mare,

Navem quidem omnium primùm deduximus in mare divinum:

Malumque posuimus & vela navì nigra.

Intro autem pecora accepta duximus: introque & ipsi

Consedimus tristes, uberes lacrimas profundentes.

Nobis autem rursus à posteriori parte navis nigra prora

Secundum ventum immittit, implentem velum, bonam sociam

Circe pulchricoma, horrenda dea, altiloqua.

Nos igitur, armis singulis ordinatis per navem,

Sedimus. hanc ventus gubernatorque dirigebant.

Eius autem totà die extendebantur vela, per pontum iter facientis.

Occidit autem Sol: obscurabanturque omnes vici.

Illa ad fines pervenit profundì Oceani.

Heic verò Cimmeriorum erat virorum populus atque epidam:

Qui caligine ac nubibus tecti sunt: neque umquam eos

Sol lucidus adspicit radiis:

Neque quum convertitur ad cælum stelliferum,

Neque quum in terram ab cælo defertur:

Sed nox perniciofa supervolat miseris mortalibus.

Ex hæcenus citatis facillè adparebat, quos heic intellexerit Homerus Cimmerios, & qua sede. nam unius diei navigationem facit eò usque ab Circæo monte. tum boreâ vento Vlystem vectum tradit. quæ duo nullis aliis Cimmeriis neque ad Bosphorum Cimmerium incolentibus, neque in Cimbricâ peninsulâ, ut quidam detorquent, neque ad extrema Galliæ litora convenire possunt. in lacum verò Avernum quàm maximè quadrant. ubi etiam Proserpine erat nemus, & Disis domus obscura, id est, Avernum antrum. ibidemque & Acheron & Pyriphlegethon & Cocytus & Stryx, amnes infernales; ab omnibus ferè poëtis finguntur. Sed & αὐτῇ illa λέξις quam Homerus memorat, id est, litus breve sive tenue, nullum aliud est, quàm qui Herculis agger, sive Herculis via, inter Tyrrhenum mare Lucrinumque lacum vocabatur; ut supra expositum est. Adde jam & ea, quæ initio lib. xii ita canit poëta:

Ἀντὲρ ἐπεὶ ποταμοῖο λίπεν ῥόον ὠκεανόιο

Νῆος, δὸπὸ δ' ἵκερ κῦμα θαλάσσης ὄρυπτοιο,

Νῆσον εἰς Αἰαίω.

Hoc est:

Ceterum postquam fluvii reliquit fluentum Oceani

Navis, abiit ad fluctus maris latiflui,

Insulam ad Aeam.

Circæum montem intelligit; quam insulam antè creditam fuisse, nomine Aeam, supra ostensum est. ῥόον autem ποταμοῖο ὠκεανόιο adpellavit Lucrinum Avernumque lacus; quia θαλάσσης ὄρυπτοιο, id est, Tyrrheno mari miscebantur per fauceis angustas, fluminum instar. Verùm ad hunc poëtæ locum ita commentatur Strabo lib. 1: οὗ ἧ ἕρπυλλον λόγῳ διδάσκει τὸ πηλουώτερον. βαθυρροὺν γὰρ & αἰψόρροον λέγει, ὁμοίως δὲ & ποταμῶν

ποταμόν τ' ὄλον ὠκεανόν. λίγδ' ἢ κ' μέρ' ἔσ' ὠκεανῶ τ' ἢ ποταμόν κ' ποταμοῖο ῥόον, ε' ἔσ' ὄλα, ἀλλ' ἔσ' μέρες, ὅπως ἔτω Φησίον.

Αὐτὰρ εἰπεὶ ποταμοῖο λίπεν ῥόον ὠκεανοῖο

Νηῦς, δὴ δ' ἴκετ' κῦμα θαλάσσης εὐρυπόροιο.

Οὐ γὰρ τ' ὄλον, ἀλλὰ τ' ἐν τῷ ὠκεανῷ ἔσ' ποταμῶ ῥόον, μέρ' ἔσ' ὠκεανῶ. ὅν Φησίον ὁ Κράτης αἰάχυσιν ἴνα κ' ἰσέλων Ἰππὶ τ' νότιον πόλον λατὸ ἔχμερονδ' ἔροπιε δῆκοντα. Hoc est: Crates sermo aliquid habet probabilius. namque & toti Oceano vocabula profunde & retro fluentis tribuit Homerus, & item fluvii adpellationem: & quamdam Oceani partem fluvium fluviique fluxum nuncupat; non de toto, sed parte Oceani loquens his verbis:

Ceterum, postquam fluvii reliquit fluxum Oceani

Navis, abiit ad fluctus maris latiflui.

significans non totum Oceanum; sed decursum fluminis in Oceanum: qui defluxus pars est Oceani. Hunc Crates ait refusam quamdam paludem ac sinum esse, qui ab hibernico ad polium austrinum pertinet. Verum quidquid de præscriptis Homeri verbis senserit Crates; palus certè ista sive sinus nullus alius est, quam Lucrinus Avernumque lacus. Oceani vocabulum quòd poeta mari Interno tribuit, id multos postmodum fecerit, uti de mari Externo sive Oceano Atlantico eum loquutum crediderint. unde hoc Maximi Tyrii supra scriptum: τῶ μοι δοκεῖ τὸ μαντεῖον κ' Ὀμηρῶ γνῆς, περὶ τοῦ τῷ Ὀδυσσεῖ τῶ ἐπ' αἰπῶ ὁδόν, ἐκποπίσας τὸ χωρίον ποιητικῶς μάλα τ' κατ' ἡμῶς θαλάσσης. Id est: Hoc oraculum novisse mihi videtur Homerus; suumque eò deduxisse Vlysses: quamvis poetica licentià locum illi extra mare nostrum adsignavit. Item istud Isacii Tzetze ad supra scriptum Lycophronis locum: οἱ Κιμμέριοι ἢ κ' Ὀμηρον περὶ τὸ δουκὸν ὠκεανὸν κῆνται. Id est: Cimmerii, juxta Homeri sententiam, circa occidentalem Oceanum siti sunt. Hinc denique & illud Claudiani, in Rufinum lib. 1:

Est locus, extremum pandit quà Gallia litus,

Oceani pratentus aquis; quo fertur Vlysses

Sanguine libato populum movisse Siletum.

Illic Vmbrarum tenui stridore volantum

Flebilis auditur questus. simulacra coloni

Pallida defunctasque vident migrare figuras.

Hinc dea prosluit; Phæbique egressa serenos

Infecit radios; ululatuque ethera rupit

Terrifico. Sensit ferale Britannia murmur;

Et Senonum quatit arva fragor; revolutaque Tethys

Substitit; & Rhenus projecta torpuit unda.

Respondet ad talia sic Servius, in Virgilio Aeneid. lib. vi commentans: Quamquam fingatur in extremà Oceani parte Vlysses fuisse. quod ipse Homerus falsum esse ostendit ex qualitate locorum, quæ commemorat, & tempore navigationis. dicit enim, eum citra unam noctem navigasse; & ad locum venisse, ubi sacra perfecit. quod de Oceano non procedit: de Campaniâ manifestum est. Vetustissimos quosque scriptores in Interno mari circa Siciliam Italianamque intellexisse Vlyssis factos errores, patet ex Hesiodi, Euripidis, Thucydidis, Theocriti, Apollonii, Lycophronis, Dionysii Halicarnassensis, Diodori, Hygini, Melæ, Plinii, Dionis, Apollodori, aliorumque, scriptis: item ex Homeri prædictorumque nonnullorum auctorum interpretibus sive commentatoribus. Atque ex istis Hesiodus centum tantum circiter annis Homero fuit posterior. Ego ex his omnibus in Sicilia opere, lib. ii cap. xvii, singulas eius navigationis parteis adpulsusque exposui. Ostendi ibidem, ad nulla Vlysses ab Homero deductum fuisse loca, quin ad eadem postea & antiquissimi auctores Græci & ex his Virgilius adpulsus memoraverit Aeneam: nisi, quòd hic paullo alio itineris ordine. scilicet, quia non reducendus erat ad Ilium, quemadmodum post longum errorem in Ithacam suam. Cæterum inferos heic fingendi apud Lucrinum Avernumque lacus, fluviosque infernaleis, Pyriphlegethontem, Stygem, Acherontem, Cocytum, præcipuam occasionem ansamque habuit Homerus, quem postea omnes alii poetæ imitati sunt, ingentem illum numerum calidorum fontium circa hæc loca. qua de re ita habet Dio supra citato lib. xlviij; ubi Lucrinum Avernumque describit: τὰ δ' ἄλλα, ὅσα ἐν τῷ τόπῳ ἐκείνῳ ἀξιαφῆγητα ἐθασιμῶ, Φερίσω. τὰ ὄρη ταῦτα, περὶ τὸ ἕνδοξον θαλάσσης ὄντα, πηγὰς πυρὸς τε ἀμα πολλὰ κ' ἕδατ' ὁσὶν συμμιγῆς ἔχη. ἢ αὐτῶν

μὲν καὶ ἑαυτὸν ἐκείνου ἕδαμῶς ἐρροισίται* (ἄτε γὰρ πῦρ αὐτὸ ἔσ' ὕδωρ ψυχρὸν αὐτὸ φαίνεται)
 ἐκ τῆς ὁμίλιας σφῶν τὴν τε ὕδωρ θερμαίνεται καὶ τὸ πῦρ ὑγρῶνεται. καὶ ἐκείνο μὲν πρὸς τὴν
 θαλάσσαν ἀπὸ τῆς περὶ τὴν δεξιὰν ἰσθμὸν χωρῆν τῶν δὲ ἀμείνων αὐτὸ ἐς τὴν οὐκὴματὰ μετῴρηται
 ἀπὸ τῶν ἀλλῶν ἀνάγκη, καὶ αὐτῶν αὐτῆς πνευμάτων. ὅσα γὰρ ἐπὶ τῶν ἀπείρων δασὶν τε τῆς γῆς καὶ δασὶν τῆς
 ὕδατος αἰαδρῶν, ξηρῶν γίνονται. καὶ ἀποδοῦναι τε ἐν αὐτῷ ἀμφοτέρων πολυελεῖς ἡσυχίαται.
 καὶ ἐστὶν ἐς τὴν βίαν ἀναγωγῆν καὶ ἐς ἀκρίβειαν ἐπιτηδεύματα. Ταῦτα τε οὖν τὸ ὄρα ἐκείνο, ἔπειτα
 καὶ τῆς φύσιν τοιαύτη παρέχεται. Hoc est: Reliqua, que eo in loco commemoratione digna
 vidi, exponam. Montes isti, qui ad interiores sinus exstant, fonteis habent ignis multum
 cum aqua commixti. verum ex eorum inter se coitu & aqua calefcit & ignis humidus fit.

10 Atque ea quidem aqua per montium percurrente usque extremitates ad lacum in cisternas de-
 fertur. vaporem autem in adeis sublimiores canalibus subducunt: & illic eo calefcunt, nam
 quae longius à terra & aqua sursum se attollunt, ea sicciora redduntur. Itaque uterque locus
 sumptuosus habet aedificia: estque cum ad delectationem vitae tum ad medelam aptissimus.
 Hac igitur is mons habet. Addit post hæc & alia quaedam; ad quorum finem ita con-
 cludit: τοιαύτη μὲν αἱ Βαίαι (ἔτω γὰρ ὁ χῶρος καλεῖται) τογχανεῖν. Id est: Talis igitur
 Baiarum (id quidpe loco nomen est) natura est. Sed relictis tandem fabulis, ad res ipsas
 pergamus.

Livius lib. xxiiii ita tradit: Hannibal, Numidis Hispanisque ad presidium simul ca-
 strorum simul Capua relictis, cum caetero exercitu ad lacum Averni per speciem sacrifican-
 di, re ipsa, ut tentaret Puteolos; descendit. Ergo heic numen aliquod cultum fuit eo
 tempore. Ego nullum aliud reperio, quam quod jam inde Homero memoratum
 fuit supra dicto Odysseæ lib. x his verbis:

Ἄλλ' ὅππ' αὖ δὴ νῆϊ δι' οἰκεανοῖο περήσῃς,
 Ἐνδ' αὐτῆϊ λαχθεῖα καὶ ἄλστα Περσεφονείης,
 Νῆα μὲν αὐτὴ κέλευσεν οἰκεαῖφ βαθυδίνῃ.

Hoc est:

Ast quando jam nave per Oceanum transmiseris;
 Vbi litus tenue & nemora Proserpine;
 Navem illic siste in Oceano profundorum vorticum.

30 Hinc & Virgilius Aeneid. lib. vi; ubi ita Aeneas adloquitur Sibyllam:

———— Natiq̄ue patrisque

Alma, precor, miserere. potes namque omnia. nec te
 Nequidquam lucis Hecate profecit Avernis.

Et paullo post; ubi Sibylla respondet:

———— Latet arbore opacâ

Aureus & foliis & lento vimine ramus,
 Iunoni inferna dictus sacer. hunc tegit omnis
 Lucus, & obscuris claudunt convallibus umbra.

Et Ovidius μεταμορφ. lib. xiii; eandem de Aeneâ fabulam enarrans:

40 ————— Dixit: & auro

Fulgentem raram silvâ Iunonis Averna
 Monstravit.

Festus: Hecate, Diana: eadem putabatur & Luna & Proserpina. Hac de re lege cap.
 xxvii libri primi Germaniæ nostræ. Porro Lycophron:

βαίαι δ' ἀμείβας ἔκ κυβερνήτα τῶφορ
 καὶ κίμμερων ἐπιπλοκαὶ ἁ χερσίσια
 ῥ' ὄχθισι κυρσίνεσσιν οἰδματὶ χύλιν.
 Ὅσσοι τε κη λέοντ' ἀτροπῆς βοῶν
 Χαιρῶς, ὄβελμῶς τ' ἀλκῆ ἕδαιας κέρης.

50 Hoc est:

Tum Baii transientis gubernatoris sepulcrum,
 Et Cimmericorum domicilia, Acherusiamque
 Procellis fluctuantem unda effusionem;
 Ossamque: & Leonis boum vias
 Adgestas; Proserpineaque nemus, inferna puella.

Diodorus lib. iii: ὁ δὲ Ἡρακλῆς ἐκ τοῦ φλεγαιῆς ποδῆς καλεῖσθαι τῶν τῶν θαλάσσης
 καὶ ἀποδοῦναι ἐργα πρὸς τὸ Ἄργον οἰομαζομένῳ λίμνῳ, ἱερῶν δὲ Περσεφονείης. Id est: Hercules,
 Tom. 2. Gg relict

relicto Phlegrao campa ad mare digressus, opera quadam circa Avernum lacum, qui Proserpina sacer habetur, struxit. Huic igitur Proserpinæ sacrificare se velle simulabat Hannibal. Qua verò lacus parte cum NEMVS tum TEMPLVM PROSERPINÆ fuerit, incertum est. nec constat, an ad Augusti usque tempestatem, quam iussu eius Agrippa silvas excideret, exstiterit: nisi quòd simulacrum quoddam heic tum fuerit, de quo mox plura intelligemus.

PORTVS
IVLIVS.

Cæterum occasionem excidendi silvas Agrippa habuit, quòd, quum Augustus Sex. Pompeium, Magni filium, Siciliam tunc cum exercitu & classe tenentem, debellare vellet, PORTVM ille heic fecit, quem IVLIVM adpellavere. Cassiodorus in Chronico: *M. Agrippa & L. Caninius. His consulibus lacus Lucrinus in portum conversus est.* Consules hi fuere anno Urbis 1300, ante natum Iesum 300. Virgilius Γεωργικῶν lib. 11:

An memorem portus, Lucrinoque addita claustra,
Atque indignatum magnis stridoribus æquor;
Iulia quæ ponto longè sonat unda refuso,
Tyrhenusque fretis immittitur æstus Avernis?

Ac hæc ita Servius: In Baiano sinu Campania contra Puteolanam civitatem lacus sunt duo, Avernus & Lucrinus; qui olim propter copiam piscium vectigalia magna prestabant. sed quum maris impetus plerumque irrumpens exinde piscem excluderet, & redemptores gravia damna paterentur, supplicarunt senatui. & profectus C. Julius Cesar, ductis brachiis exclusit partem maris, qua antea infesta esse consueverat: reliquitque breve spacium per Avernum, quæ & piscium posset copia intrare, & fluctus non essent molesti. quòd opus Iulium dictum est. En tibi egregium veri ac nativi grammatici exemplum. cui generi rarò cura est, ipsos rerum gestarum scriptores inspicere. An non discretè portum istic Virgilius in Lucrino Avernoque lacu memorat? Alius poetæ commentator Philargyus ad eundem locum rectius ita tradit: *Agrippa in secundo Vita sua dicit, excogitasse se, ut ex Lucrino lacu portum faceret. Verum huius gloria Augusto cessit. Indignatum autem ideò dixit [poeta,] quia, quo tempore in Lucrinum lacum mare immissum est, deinde terra effossa, contigit inter ipsum Lucrinum & Avernum, ut duo lacus miscerentur; & tanta tempestas orta est, ut prodigii loco habita sit, ac nunciatum sit, simulacrum Averni sudasse. propter quod pontifices ibi piacularia sacra fecerunt.* Svetonius in Augusto, cap. xvi: *Bellum Siculum inchoavit in primis: sed diu traxit, intermissum sæpius, modò reparandarum classium causâ, modò pace factâ: flagitante populo ob interclusos comæatus famemque ingravescentem. donec navibus ex integro fabricatis, ac xx servorum millibus manumissis & ad remum datis; portum Iulium apud Baias, immisso in Lucrinum & Avernum lacum mari, effecit. in quo quum hieme totâ copias exercuisset. Pompeium inter Mylas & Naulochum superavit. Ergo huc etiam spectat illud Virgillii Aeneid. lib. viii:*

Qualis in Euboico Baiarum litore quondam
Saxea pila cadit, magnis quàm molibus antè
Constructam jaciunt ponto.

Velleius Paterculus lib. 11; de eodem loquens Augusto: *Aedificandis navibus, contrahendaque militi ac remigi, navalibusque advescendo certaminibus atque exercitationibus, præfectus est M. Agrippa. Hic in Averno ac Lucrino lacu speciosissimâ classe fabricatâ, quotidianis exercitationibus militem remigemque ad summam & militaris & maritimæ rei perduxit scientiam.* Dio lib. XLVIII: *ὁ δὲ Καίσαρ τῶν Ἀγρίππῶν ἔναυκῶν ὡραίων ἀδελφῶν ἐγχεῖρασε. μετέπειτα γὰρ αὐτὸν, ἔκποιήσασιν ἐξασπῆσαι τε τὸ ναυικὸν ἐκέλευσε, καὶ ὅς ἐστι τὸ ναυικὸν παννύχτωρ ἐξείργασατο. Ἐγένετο μὲν ἐν πύσῃ τῇ Ὠρεῖαλασίᾳ Ἰππίας τὸ σκάφη. ὡς δὲ εἰδὲς αἰγιαλὸς ἐγκαθηρμίσασθαι αὐτοῖς ἀσφαλῆς διεπίπτετο, (αἰλίμῃ γὰρ ἐπὶ καὶ τότε τὸ πλεῖον τῆς ἠπέρας ταύτης ἦν) ἔργον μεγαλοπρεπὲς καὶ ἐνεόησε ἔκποιήσεν. Ἐν τῇ Κυμῇ τῇ Καμπανίδι χωρὶον ἢ μετὰ τὸν Μισινοῦ ἔκποιήσεν Ἰππίας τὸ πλεῖον τῆς ἠπέρας ταύτης ἦν. ἢ μὲν γὰρ ἐξῶ τε καὶ πρὸς ταῖς πόλεσιν ἔστιν ἢ δὲ ὀλίγη διαφύη ἀπ' αὐτῆς διεργεῖται αἰθρῇ ἐν αὐτῇ τῷ μύχῳ λιμναῖδης ὄρεσται. καὶ καλεῖται αὐτὴ μὲν Ἀβερνίς, ἢ δὲ μίση Λυκερνίς ἢ γὰρ ἐξῶ τοῦ Τυρρηνικῆς ἕσασιν ἐς ἑκάστον καὶ τῶν ἐπανομίαν πλά. Ἐν δὲ τῇ Ἰππίας τῇ ἐπὶ τῆς ἐκαπρεῖς ἑσασίνας τότε ἐπὶ ταῖς τὸ διεργεῖται τῶν Λυκερνίδων ἀπὸ τοῦ πελάγους ἐπ' ἀμφοτέρω παρ' αὐτῶν τῶν ἠπέρων ὁ Ἀγρίππας σωτήρησας, λιμνῶν ναυλοχαπῆτες ἀπέδειξεν. Ἐργασθεῖσαν δὲ αὐτῶν, εἰκὼν ἦν ὡς τῆς Ἀβερνίδος. (εἴτ' αὖτ' ἐκ Καλυψίδος, ἢ τὸ χωρὶον ἀσπῆσαι, ἐς ὃ*

καὶ ὁ δούσις ἐπλεῦσαι λίγυσι, εἴτε καὶ ἐπίσης λιγὸς ἡρώτης ἔσται) ἰδρῶν, ὡς περὶ τὸ σῶμα αὐθρόπινον, αὐεπληθῆ. Hoc est: *Casus Agrippae rei navalis adparanda curam demandavit. evocatum namque classi fabricanda exercendaque praefecit. Igitur ille omni studio in mandatum sibi munus incumbit. At quoniam litus nullum in Italia erat, quod tuto ille in statione locari possent; (eo quidam tempore pleraque eius continentis partes portum nullum habebant) opus praclarum & excogitavit Agrippa & perfecit. In Cumano Campania agro locus quidam inter Misenum & Puteolos in lunam formam curvatus, treis habet sinus maris; quorum unum, qui exterior prope ipsas urbes est, Tyrrhenum vocant; secundum, exigua intercapedine à priore diremptum, Lucrinum; tertium in ipso recessu interiori lacus in morem effusum, Avernum. Proinde Agrippa, in hoc sinu duobus aliis interjecto: cuius aditus angusti tunc erant; id interstitium, quo Lucrinus à mari dirimitur, utrimque propter ipsam continentem perfodit: effecitque portus navium stationi opportunissimos. Caterò, quum id opus fieret; super Avernum lacum simulacrum quoddam (sive id Calypsius fuerit; cui sacrum eum locum esse dicunt: quò etiam navi intrasse Vlysssem perhibent; sive alius cuiusdam heroine) sudore, tamquam humanum corpus, repletum est. Eundem portum Horatius quoque innuit in carmine de Arte poetica, his verbis:*

Debemur morti nos nostraque: sive receptus
Terrâ Neptunus classes aquilonibus arcet;
Regis opus: sterilisve diu palus, aptaque remis,
Vicinas urbes alit & grave sentit aratrum:

Magnæ heic hodiæque moles sub undis marinis conspiciuntur, quâ novus ille mons cinereus mari imminet.

Porro post Lucrinum lacum sequebatur opidum PUTEOLI plurali numero Latinis ferè auctoribus, exceptis poetis, dictum; Græcis verò Δικαρχία, sive Δικαρχία, DICAARCHIA; & contractè Δικαρχία, DICARCHIA: quo frequenter Latini usi sunt poetæ; ut Græci etiam sub Romanis imperatoribus sæpè usurparunt Πηλοιοι, sive Πηλοιοι. Fama opidi apud auctores est celebratissima. Vulgari nunc vocabulo dicitur Pozzuolo. Plinius lib. III cap. v: *Lacus Lucrinus & Avernus: juxta quem Cimmericum opidum quondam. dein Puteoli colonia, Dicaarchia dicti.* Fortasse scripserat; *Dicaarchia antè dicti.* Strabo lib. v; post descriptionem Lucrini Averni que lacus: *Ἐξῆς δὲ οἰσὶν αἱ περὶ Δικαρχίας ἀκτὴ, καὶ αὐτὴ ἡ πέλις. καὶ δὲ πρῶτος μὲν Ἰπτινῶν Κυμαίων, ἐπὶ ὄφρῳ ἰδρυμένον· καὶ δὲ πρῶτον Ἀντίβα στρατείας σωφροσύνης Ἰωαννοῦ, καὶ μετωνόμασεν Πηλοῖος διὰ τῶν Φρεάτων. οἱ δὲ διὰ τῆς δουραδίας τῶν ὑδάτων ἅπαν τὸ χωρίον ἐκείν μέχρι Βαίων καὶ τῆς Κυμαίας ... [deest aliquid] ... ὅτι θεῖα πληθὺς ἐστὶ καὶ πύρος καὶ θερμῶν ὑδάτων.* Id est: *Sequuntur hinc litora circa Dicaarchiam, atque ipsa urbs. Fuit ea antiquitus navale Cumanorum, in supercilio litoris exstructum. At sub tempus Hannibalicæ belli Romani novis colonis frequentarunt: mutatoque nomine, Puteolos dixerunt à puteis. Alii à putore aquarum omnem hunc tractum ad Baïas usque & Cumanum agrum, ... [deest nonnihil] quòd sulfuris sit plenis ignisque & calidarum aquarum. Festus: Puteolos dictos putant ab aquæ calidæ putore. quidam à multitudine puteorum, earumdem aquarum gratiâ factorum.* Varro de Latinâ linguâ lib. IIII: *A puteis opidum Puteoli: quòd sint circa eum locum aquæ frigide & calidæ multæ. nisi à putore potius: quòd putidus sit odoribus sæpè ex sulfure & alumine.* Plinius lib. XXXI cap. II, quòd est de aquis: *Argent numerum deorum nominibus variis; urbesque condunt: sicut Puteolos in Campania, Statiellas in Liguria, Sextias in Narbonensi provinciâ. Cæterum opidani à Puteolis dicuntur auctoribus PUTEOLANI; ut mox infra videbimus. Primos opidi conditores quod attinet, quia id, teste Strabone, navale fuit Cumanorum; ab his conditum videri poterat, at Stephani epitomator sic habet: Πηλοιοι, κλισμα Σαμίων· ἥτις καὶ Δικαρχία. Id est: *Puteoli, Samiorum opus: quæ & Dicaarchia dicitur.* Et divus Hieronymus in Eusebii Chronicor. lib. II sic tradit: Olympiadis LXIII anno IIII Samii Dicaarchiam condiderunt; quam nunc Puteolos vocant. Factum igitur hoc Tarquinio Superbo Romæ regnante; anno urbis CCXXXII, ante natum Iesum ICCCXI. Poëta Statius etiam conditorem ostendere voluit Dicarchæum, seu contractè Dicarchæum. Silvar. lib. II carm. II:*

*Maeste animo, quod grata probas, quod grata frequentas
Arva, nec invidcant, qua te genuere Dicarchi
Mania.*

Silvar. lib. III carm. I:

*Tunc, inquit, largitor opum, qui mente profusa
Tecta Dicarchei pariter juvenemque replesti
Parthenopen.*

Silvar. lib. IIII carm. VIII:

*Nec solum festas secreta Neapolis aras
Ambios, & socii portus, dilecta que mitis
Terra Dicarchei.*

Sed hoc fortasse ita poeta poetica licentia. Aliam adfert nominis rationem Festus grammaticus. *Dicaarchia*, inquit, vocabatur, qua nunc *Puteoli*; quod ea civitas quam iustissime regebatur. A Romanis quando aucta sit, ostendit Livius lib. xxiiii. *Exitu*, inquit, anni eius *Q. Fabius* ex auctoritate senatus *Puteolos*, per bellum captum frequentari emporium, communitis; presidiumque imposuit. Anno is fuit post Romam conditam 1538, ante natum Iesum 625: consulesque fuere *Q. Fabius & Ti. Sempronio*; anno belli Hannibalicis 1111. Atque jam inde eo portu usi sunt Romani. Livius lib. xxvi; biennio post, quam *Fabius* communierat: *Eum exercitum Puteolis in naveis impositum Nero in Hispaniam transportavit*. Et lib. xxx: *Carthaginensium legatos, de pace ad senatum venientes, Puteolis visos, inde terram venturos alatum est*. Fuit hinc portus totius inferi maris celeberrimus; maxime annonam & mercibus Alexandrinis ex Aegypto eodem convectis. Strabo lib. xvii: *Ταύτη γὰρ ἡ ἐκ-
κρημνίζουσα, ἐξ Ἀλεξανδρείας πλείων τῶν εἰσρημνίζουσων ἐστὶ. γνοίη δὲ αὐτὴ ἕν τῃ Ἀλεξαν-
δρείᾳ καὶ τῇ Δικαρχίᾳ ἡρώδου, ὅραὶ πᾶς ὀλκιάδας ἐν τῷ κατὰ πλοῦ ἐν πᾶσι ναυαγωγῶσι,
ὅσον βαρύνουσι π καὶ κρημνίζουσι δὲ ὑποκαίουσιν πλείον. Exportari ex Alexandria plura haec,
quam ex Italia importari, facile animadvertat, qui Alexandria & Puteolis fuerit; ob-
servaveritque onerarias naveis & venientes & discedentes, quanto graviores levioresve
ultra citroque navigent*. Suetonius in Augusto, cap. xcvi: *Foris Puteolanum si-
num praevehenti, vectores nautaque de navi Alexandrina, que tantum quod adpu-
lerat, candidati coronatique & thura libantes, fausta omnia & laudes congesserant: Per
illum se vivere; per illum navigare; libertateque atque fortunis per illum frui. Quare
admodum exhilaratus, quadragenos aureos comitibus divisit: jusque jurandam & cautio-
nem exegit a singulis, non alio datam summam, quam in emptionem Alexandrinarum
mercium absumpturos*. Seneca Epist. lxxvii: *Hodie nobis Alexandrina naves adpa-
ruerunt, qua pramitti solent, & nunciare sequaturae classis adventum. tabellarias vocant.*
Omnis in pilis Puteolorum turba consistit; & ex ipso genere velorum Alexandrinas, quam-
vis in magna turba navium, intelligit. Sed ipse portus Puteolanus ita describitur a
Strabone lib. v: *Ἡ δὲ πόλις ἐμπόριον γρηγορητὴν μέγιστον, χειροποιήτως ἐκχαλα ὄρευσ ἀπὸ τῶν
Ὀφείων τῶ ἀμμῶν. σύμμετρον γὰρ ἐστὶ τῇ λιτῶν, καὶ κρημνίζουσα ἰσχυρὰν ἢ πῆξιν λαμβάνει. δι-
πὲρ τῇ χαλκίᾳ κατὰ μίξιν τῶν ἀμμοκονίων, πρὸ βαλλείων; χωματὰ εἰς τὴν ἡλιαν, καὶ καλ-
πὸσι πᾶσι ναυπηγείαισι ἡσίονας, ὡστ' ἀσφαλῶς ἐνορηστέων τῶν μεγίστων ὀλκιάδας. Hoc est:
Urbs ea emporium evasit maximum; stationes habens navium manu structas; naturam are-
nae commoditatem praestante: qua, calci proportionem respondens, validam congluti-
nationem concretionemque recipit. itaque glaream cum cemento ex calce & arena confuso
admiscentes, aggeres in mare producant; sinuantque litoris partem maxime apertam: ita,
ut subduci tuto possint maxima oneraria naves. Plinius lib. xxxv cap. xiii: *Verum &
ipsum terra sunt alia segmenta. quis enim satis miretur pessimam eius partem, ideoque
pulverem adpellatum in Puteolanis collibus, opponi maris fluctibus; mersumque, protinus
feri lapidem unum, inexpugnabilem undis, & fortiozem quotidie; utique, si Cumano mi-
sceatur cemento. Seneca loco modo perscripto pilas vocat: & vetus inscriptio, quae
Puteolis hodieque exstat, sic habet:**

IMP. CAESAR. DIVI. HADRIANI. F. DIVI. TRAIANI. PARTHICI. NEPOS. DIVI. NERVAE. PRONEPOS. T. AELIUS. HADRIANVS. ANTONINVS. AVG. PIVS. PONT. MAX. TRIB. POT. II. COS. II. DESIG. III. P. P. OPVS. PILARVM. VI. MARIS. CONLAPSYM. A. DIVO. PATRE. SVO. PROMISSVM. RESTITVIT

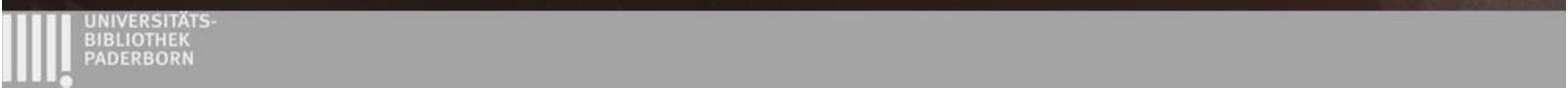
10

Ex his pilis hodiéque XIII existant, ingenti magnitudine: seriesque earum ab oppido, quâ occidentem aëstivum spectat, ad Lucrinum lacum versûs protenditur. Murus supernè iis per arcus incumbit veluti pons; in quem populus ad spectandas naveis procurrare poterat. De cætero PHAROS etiam fuit ad tam celebrem portum. Plinius lib. xxxvi cap. xii: Magnificatur & alia turris, à rege facta in insulâ Pharo, portum obtinente Alexandria. Vfus eius, nocturno navium cursui ignes ostendere, ad pronuncianda vada portusque introitum. sicut jam tales compluribus locis flagrant; ut Puteolis ac Ravenna. In ipso mari an fuerit, ut illa apud Centumcellas in Etruriâ, & altera in portu Augusti apud Tiberis ostia, incertum est. Sed antequàm ab hoc portu discedamus, curæ pretium fuerit, de PONTE CALIGVLAE imperatoris dixisse, quem heic struxit. Ac primum omnium errant immensum illi, qui ipsas supra dictas moleis eum pontem seu partem eius superstitem interpretantur. Svetonius in Caligulâ, cap. xviii: Novum praterèa atque inauditum genus spectaculi excogitavit. nam Baiarum medium intervallum Puteolanas ad moleis trium milium & sexcentorum ferè passuum ponte conjunxit; contractis undique onerariis navibus, & ordine duplici ad ancoras collocatis, superjectoque aggere terreno, ac directo in Appia via formam. Per hunc pontem ultro citro commeavit biduo continenti. primo die phalerato equo, insignique quercicâ coronâ & securi & cetrâ & gladio aureâque chlamyde. postri- 30 diè quadrigariis habitu curriculoque bigugi famosorum equorum; pra se ferens Darium puerum ex Parthorum obsidibus; comitante pratorianorum agmine, & in essedis cohortie amicorum. Dio lib. lviii: Γαίῳ δὲ ἐκείνης ἡμέρῃ τὴν πομπὴν ἐδὲν ἐπεδήμησαν. ἐδὲ γὰρ ἐδὲ μέγαν ἢ ἐνομιζέμενον ἵππων δὲ ἡπίους διαλάσαι. Διὰ δὲ τὴν θηλαίωσης τροπὸν ἵνα διηπευέσαι ἐπιδήμησαι, γαφύρασαι τὸ μέγαν τὴν τε Πατεόλων καὶ τὴν Βαυλῶν. τὴν γὰρ χωρὶον τῶτο κατ' αὐτὴν πῆξιν πῆξιν ἐστὶ, διέχον αὐτῆς ἐκείνης ἐξ καὶ ἑκάστη. πλοία ἣ ἐς πῶν γαφύρασαι τὰ μὲν ἡθηροῖα πᾶσι δὲ καὶ καλασκόλασθαι. ἢ γὰρ ἐξήμεσαι τὰ ξυλλεγμέναι διωχθέντα ὡς ἐν βραχυτάτω, καὶ πᾶσι πάντα ὅσα ἐπιδέχεται σωαχθέντα. ἐξ ὧν καὶ δὲ ἐξ ἀπλῶς διόδου ἕως, ἀλλὰ καὶ ἀναπυλαί ἐν αὐτῇ καὶ καλασκόλας, ὡς τε καὶ ὑδῶν αὐτῆς ποτιμοὶ Ἰππύριον ἔχον, ἐποιήθησαν. Ἐπὶ δὲ τὰ ἔτοιμα μὲν, τὴν τε θάλασσαν τὴν ἀλεξάνδρην, ὡς τε ἐλεγα, καὶ ἐπ' αὐτῶν χλαμύδα σικελὴ ἀλευρη, πολὺ ἡδὲ χρυσόν, 40 πολλὰς δὲ καὶ λίθους ἰδιωδὺς ἔχοντες, ἐπενέδου. ἐξ ἧς τε προεζώσαντο, καὶ ἀσπίδα ἔλαβεν, καὶ ἀρμύρας ἐσφατάσαστο. καὶ τῶτο τῶν τε Ποσδάων καὶ ἀλλοῖς ἵσσι θεοῖς φθόνου τὴν ἴσιν (μὴ ἐ βασιλείαν ἕως αὐτῶν, ὡς ἐφασκε, γνήσιον) ἐς τὸ τὸ ζεύγμα δὸν τὴν Βαυλῶν ἐπέβαλε, πανμπληθῆς καὶ ἰσχυρῆς ἐπέβη ὡς πλοισιμῶν ἐπιζώσαντο, ἐ σωαχθὴ καὶ πᾶσι Ἰππὶ πολέμους ἵνας ἐς πῶν πόλιν ἐπέβη. καὶ ταῦτα τὴν ὑπερβαίαν, ἀναπυλαί μὲν, ὡς περὶ ἐκ μάχης, ἀνεκομίσθη διὰ τὴν γαφύρασαι ἐφ' ἀρμασί, ἡλιῶνα χρυσόπασσον ἐνδύς. ἦρον δὲ αὐτὸν οἱ ἀθληταὶ ἵπποι ἀξιονομαστῆται. καὶ ἀλλὰ ἣ αὐτῶν πολλὰ, ὡς καὶ λαφύρασαι, σωηκόλασθαι, ἐ Δαρειῶν, αὐτῆς ἀρμασί, ἐν τῆς ὁμηροῦσι τῆς τὴν Παρθῶν ἄν' οἱ τὴν Φίλοι καὶ οἱ ἐπίροι αὐτῆς Ἰππὶ οὐχηνάτων ἐν ἐδῆσιν αὐτῆς ἐφ' ὅπου, καὶ ὁ ἐρεπὶς, ἐ ὅγε λοιπὸς ὅμιλος, ἰδίως πᾶσι ἕκαστον κεκοσμημένον. ἐ (ἐδῆ γὰρ αὐτὸν, οἷα ἐν τε ἐρεπὶς τῆς αὐτῆς, ἐ Ἰππὶ νίκη τηλικαύτη, ἐ δημογροῦσαι ἢ ἀνεβη τε Ἰππὶ θῆμα, Ἰππὶ πλοίων πᾶσι καὶ αὐτῶν καὶ μίσθων πᾶσι τῶν γαφύρασαι πεσοῖα μῶν. ἐ πᾶσι μὲν ἑωστὸν, ὡς ἐ μεγάλων ἵνων ἔργον Ἰππὶ χηρῆτων, ἀπασέμνωεν. ἐπὶ δὲ ἣ ὅδου ἐρεπὶς, ὡς ἐ πεποννηστας καὶ νεκινδωδόνιστας, ἐσθῆσεν. ἀλλὰ τε καὶ αὐτῶν τῶτο αἰπῶν, ὅτι πᾶσι διὰ τὴν θηλαίωσης διέδοσαν. καὶ ἡρημάσαι τε διὰ τῶτο αὐτῆς ἐδῶκε, ἐ μὴ τῶτο αὐτῶν γαφύρασαι τὴν γαφύρασαι, ὡς περὶ ἐν ἡσῶν ἵνι, ἐ ὅκανοι ἐν ἐπίροις πλοίοις ἀποκομίσθαι, τὴν τε λοιπὸν τῆς ἡμερας καὶ τὴν νύκτα πᾶσι αἰσθησῶν. πολλὰ ἢ αὐτῆς φησὶς, πολλὰ ἢ καὶ ἐν τῶν ὅρων Ἰππὶ ἀμύβαν- 50 τῶν σφισί. τὴν γὰρ χωρὶς μωλοῦδῶς ὄντι, πῶρ πανταχοῦθεν, καὶ πᾶσι ἐν θάλασσῃ ἵνι, ἐδείχθη. ὡς τε μηδεμίαν αἰσθησῶν ἐ σῆσῆς ἡμερας. καὶ γὰρ πῶν νύκτα ἡμερας, ὡς περὶ πᾶσι πῶν θηλασσαν γλῶ, πῶσῆσαι ἡσθησῶν. ἐ μετὰ τῆς ἣ ἐσθῆς κορῆς καὶ σῆσαι ἐ μῆσῆς ἡμερας, ἀχνῶς μὲν τὴν ἐπίρων ἐς τὴν

Tom. 2.

Gg 3

θηλασσαν

ἡμίλασαν ἀπὸ τῆς γέφυρας ἔρρηξε, συχρῆς δὲ καὶ τῶν ἄλλων ἐν πλοίοις ἐμβόλους ἔχοντι ἀπεπαύσας
 κατίδουσιν, ὡς τι καὶ ἀπολείπει ἰσας. οἱ γὰρ πλοῖαι, καὶ πρὸς μεθυστάς, ἐσώθησαν. αἱ ποὶ δὲ, ὅτι καὶ
 ἀφ᾽ αὐτῆς ἐκείνου ἡ ἡμίλασα, καὶ ἐν τῇ γέφυρα ἐξέχθη, καὶ ἐν αὐτῇ ἀπὸ αἰτίας ἐπιήθη, ἐξήμερο.
 καὶ ἡ καὶ ἀπὸ τῆς ἐγκώθη, λέγων, ὅτι καὶ ὁ Ποσειδῶν αὐτὴν ἐφ᾽ ἐβήθη. ἐπεὶ ἐς γὰρ τὸ Δαρειὸν καὶ
 τὸν Περσῶν ἀδὲν ὁ πᾶν ἀπέσκαπεν, ὡς ἐκ πολλοῦ πλοῖον σφῶν μέτρον τῆς ἡμίλασης ἐξέχθη. Τῆς
 γὰρ δὲ γέφυρας ἐκείνης τῆς πᾶν τὴν ἐξήμερο, καὶ αἰτίας καὶ αὐτῆς ἡμίλασης πλοῖοις παρέχον. ἐξανα-
 λωθεὶς γὰρ ἐς αὐτὴν, πολλῶν πλοῖοι Διὰ τῆς αἰτίας ἐπεβήθη. Hoc est: Caius, rem haud
 magnam esse censens, si equo per continentem terram invehetur, orationem eam spre-
 vit. at per mare modo quodam vehi intendit; ponte injecto ei maris parti, qua Puteolos
 Baulosque interest. Hic locus ex adverso est dicta urbis, millibus tribus & passibus 10 dis-
 situs. Ad eum pontem collecta sunt partim naves, partim fabricatae: quum, quae in tantâ
 celeritate contracta essent, non sufficerent, quamquam omnibus, quae haberi poterant, con-
 quisitis, unde & fames vehemens Italiam ac maximè Romam invasit. Pons verò non
 tantum transitus causâ paratus fuit: sed etiam stationes ad quiescendum & diversoria in
 eo effecta sunt; quibus ipsis aqua dulcis adfluebat. Omnibus perfectis; thoracem, qui A-
 lexandri fuerat (sic enim perhibebat) & supra eum chlamydem sericam purpurei coloris,
 multo auro multisque gemmis Indicis ornata, induit; gladioque se adinxcit; & clypeum
 sumpsit; quercicâ coronâ capiti impositâ. tum re sacrâ Neptuno ac diis aliis factâ; Livori
 etiam: ne qua, ut aiebat, invidiâ premeretur; pontem à Baulis ingressus est; plurimos e-
 quites peditesque armatos secum ducens: ac in urbem, quasi in hosteis, irruit. Ibi quum 20
 quieti die insequenti se dedisset, quasi à praelio fessus; per ipsum pontem curru reuectus est:
 tunica auro intertextâ amictus, & ab equis latus, qui in certaminibus victoriam plurimum
 obtinuerant. tum verò alia multa, spoliolum instar, eum subsequabantur, tum etiam Da-
 rius Arsacides; unus ex obsidibus, qui tunc à Parthis aderant. comitabantur hinc eum &
 amici in curribus, vestibus floridis: tum exercitus ac reliqua multitudo; singuli peculiari-
 ter ornati. Et, quia opus erat, (utpote tantâ expeditione factâ, ac tantâ victoriâ partiâ)
 concionem habere; suggestum conscendit, in medio pontis navibus impositum. Ac primò
 se, ut eximia conatum, iactavit: dein milites, ut periclitatos fatigatosque, laudavit: hoc
 inter alia gloriatus; se pedibus mare percurrisse. Congiario deinde dato, mox ipse in pon-
 te, tamquam in insulâ quadam, reliqui in aliis navibus stationem habentes, diem reliquum 30
 totamque noctem epulati sunt: multo ex ponte igni, multo ex montibus adfulgente. nam-
 que loco hoc Luna in formam curvato, undique ignis, veluti in theatro quodam, adpare-
 bat: ita, uti omnem tenebrarum sensum eriperet. quidpe noctem quoque in diem, ut mare
 in terram, convertere volebat. Postquam ad satietatem usque cibo ac potu sese ingurgita-
 vit: multos amicorum de ponte in mare projecit: multos ex aliis, navibus rostratis circum-
 uectus, submersit: ita, uti nonnulli perirent: plerisque tamen, quamquam ebriis, evaden-
 tibus, cuius rei causa erat, quòd interea, dum pons jungeretur, ceteraque fierent, mare
 placidissimum ac minime commotum esset. Ceterum hoc ipso inflatus; Neptuno se metum
 incussisse, dixit: Dario ac Xerxe non nisi ludibrii causa memoratis: quia longè plus maris
 ipse ponte instruxisset. Hic tandem finis fuit pontis illius qui & ipse multis causa necis fuit. 40
 quidpe pecuniâ absumptâ, multo jam pluribus propter opes exitum struxit Caius. De eo-
 dem ponte paucis sic tradit Iosephus Antiquitat. Iudicar. lib. xviii cap. 1: καὶ ἄλλα
 ἔπερασε μανίας ἀδὲν ἀπολελεγεμῶν, ἐπεὶ καὶ ἀπὸ Δικαρχίας τῆς πόλεως ἐν καμπανίᾳ κήρυξ
 εἰς Μισῶνας, ἐπέγρα πῶλον Πιπυλασίον, καὶ τὴν Διὰ Βαλιν δῆλον ἠγάγετο. τελερὴ περατῶν, καὶ
 ἄλλως Πιπυλασίον ἠγάγετο. αὐτὰ δεσπότη οὐκ τῆς ἡμίλασης ταῦτα καὶ ὅποια ἐκ τῆς γῆς ἀπη-
 τῆν, ἀπ᾽ ἀκρῶν ἐπ᾽ ἀκρὰς ταύτας τελερῶν μέτρον τῆς ἡμίλασης, καὶ εἰς τὴν κελπὸν ἀπολα-
 βῶν πῶλον, ἤλαυνεν ἐπὶ τῇ γέφυρα τὸ ἄρμα. καὶ γὰρ οὐκ ἴσμεν πρὸς καλῶς ἔχει τῆς
 ὁδῶν. Id est: Aliis etiam operibus suam declaravit insaniam. quidpe à Puteolis, Cam-
 panie urbe, ad Misenum usque, & ipsum Campanie opidum maritimum, gravatus tri-
 remi trajiceret; & alioqui ad suam dominationem pertinere existimans; si à mari ea-
 dem, quae à terrâ, obsequia exigeret: ab uno promontorio ad alterum per quatuor millia
 passuum ponte iuncto medio sinus spacio, curru uectus est. id enim demum iter dignum
 esse maiestate sui numinis. Ergo tres isti varii auctores treis varios memorant locos,
 ad quos pons iste à Puteolis perductus fuerit: Iosephus Misenum; Sveronius Baias;
 Dio Baulos. Verum, quum omnium curatissimè hoc Caligulae factum describat
 Dio; haud levis ratio est, cur huic de Baulis potiùs credatur, quàm illis de Mi-
 seno atque Baiis. Neque illorum tamen ignorantia temerè culpanda, quidpe,
 quum

quam villa tantum Bauli forent; eoque paullo obscuriore fama: proxima hinc inde ei opida nominare maluerunt. Certè Dionii adstipulatur auctor *ὀλίμια*. Olympiadum; qui ita habet: *ὀλυμπιάδων ὁδὸν ἔτι γ' ἔτι π' μετὰ τῶν Περσῶν πρὸς Βαυλῶν ἐπιφύρασι*. Id est: Olympiadis ccciiii anno III Caius intervallum inter Puteolos & Baulos ponte junxit. Despacio trium millium & quingentorum sive sexcentorum passuum, vel, ut Iosephus habet ad Misenum usque, miror omneis errasse: quum id non nisi terrestri itinere, quod lunatum est, conveniat. Nec est, quod obijcere quis hie velit, nonnihil terræ huic sinui, recedente mari, postea additum: quando Puteoli hodieque in eodem promotorio siti sunt, in quo ab initio conditos tradit supra scripto loco Strabo, molesque eis, ut olim, etiamnunc conjunctæ; in Baiano autem litore mare multa, quæ nunc sub undis cernuntur, absorbit. Verum hætenus de *portu Puteolano*, deque *ponte* in eo ab C. Caligulâ per summam insaniam structo, postquam abundè dictum, ad reliqua nunc ipsius urbis persequenda pergamus. Colonia Romanorum facta est post bellum Punicum secundum. Livius lib. xxxii: C. Atilius, tribunus plebis, tulit, ut v. colonia in oram maritimam deducerentur; due ad ostia fluminum Vulturni Liternique, una Puteolos, una ad castrum Salerni. hæ Buxentum adjectum. tricena familia in singulas colonias jubebantur mitti. Et lib. xxxiiii, P. Scipione Africano & Ti. Sempronio Longo consulibus anno post urbem Romam conditam 15lviii, ante Christum natum excv: Colonia civium Romanorum eo anno deducta sunt, Puteolos, Vulturnum, Liternum: trecenti homines in singulas: Item Salernum Buxentumque colonia civium Romanorum deducta sunt. At postmodum municipium evasit. Cicero in oratione pro M. Cælio: Quod est obiectum; municipibus esse adolescentem non probatum suis: nemini unquam presenti Puteolani maiores honores habuerunt, quàm absenti M. Cælio. Augustus tamen postea coloniam iterum deduxit. Frontinus in libro de coloniis: Puteoli, colonia Augusta. Augustus deduxit. Sed & tertiam Nero. Tacitus Annal. lib. xiiii: At in Italiâ vetus opidum Puteoli jus colonia & cognomentum à Nerone adipiscuntur. Postremò Festus inter præfecturas connumerat.

Cæterum SINVS, in quo situm est opidum Puteoli, cognominatus inde est PUTEOLANVS. Svetonius in Augusto, cap. xxviii: Tunc Campania orâ proximisque insulis circuitis, Caprearum quoque recessus quatrimum impendit. Fortè Puteolanum sinum prætervehenti, vectores nautique de navi Alexandrinâ, que tantum quòd adpulerat, candidati coronatique & thura libantes, fausta omnia & laudes congesserant. Sex. Aurel. Victor in Caligulâ, de ponte eius loquens: In spacio trium millium, quod in sinu Puteolano inter moles jacet, duplici ordine naveis contexit. Verum quibus finibus inclusus fuerit hic sinus, haud facile ostensu est. Mela lib. 11 cap. 1111 sic tradit: *Pæstanius sinus, Pæstum opidum, Silarus amnis, Picentia, Petra quas Sirenes habitavere, Minervæ promontorium: opima Lucania loca. Sinus Puteolanus, Surrentum, Herculaneum, Vesavii montis adpectus, Pompeii, Neapolis, Puteoli, lacus Lucrinus & Avernus, Baie, Misenum, Cumæ, Liternum, Vulturnus amnis, Vulturnum opidum; amœna Campania litora.* Quàm disertissimè Puteolani sinus finem statuit ad Minervæ promontorium, quod & Surrentinum ab opido Surrento, initium non indicat. At de fine negat præscriptus Svetonius: qui haud obscuris verbis Puteolanum sinum circa Puteolos tantum vult consistere. Plinius, nimio brevitatæ studio, ut credo, aut nimia festinatione, haud modicè hie ineptit. Verba eius lib. 111 cap. vi hæc sunt: *In Puteolano sinu Pandataria, Prochyta, Aenaria, Homero Inarime dicta Græcis Pithecusa.* Certè harum insularum nulla in Puteolano sita est sinu: sed Prochyta & Aenaria Miseno promontorio extra sinum obiacent; Pandataria ultra Misenum versùs Latium posita. Ego sic existimo: Puteolanum sinum à quibusdam protensum fuisse à Miseno promontorio ad promontorium, quod, medium ferè inter Puteolos & Neapolim, contra complureis exiguas insulas in mare procurrit, quorum duæ maximæ vulgaribus vocabulis nunc dicuntur *Nisita & Gaiola*. In huius sinus fermè medio flexu situm est opidum Puteoli, in quodam promontorio, quod cum Miseno promontorio Baianum includebat sinum; partem alteram universi sinus Puteolani. De cætero hunc Puteolanum sinum poëtica licentiâ Stælius adpellavit Gauranum, ab Gaurò monte ei imminente; Silius verò Phlegæum, ab Phlegrâ seu Phlegræo campo, supra Puteolos sito. Stælius Silvar. lib. 1111 carm. 111:

Tom, 2.

Gg 4

Gaudens

*Gaudens Euboica domum Sibylla,
Gauranosque sinus & astuantis
Septem montibus admove Baia.*

Silius lib. v. 111:

—— Illic, quos sulfure pingves
Plegrai legere sinus, Misenus, & ardens
Ore giganteo sedes Ithacesia Baii.

Gaurus
mons.

At ipse GAURVS MONS medio itinere inter Puteolos atque Luernum lacum
celso vertice paullum à mari remotus est. Memoratur Ciceroni, Livio, Plinio, Si- 10
lio, Lucano, Statio, Floro, Sidonio, & aliis. Livius lib. v. 11: *Consules ambo cum duo-
bus ab Vrbe exercitibus profecti, Valerius in Campaniam, Cornelius in Samnium, ille ad
montem Gaurum, hic ad Saticulam, castra ponunt.* Cicero oratione primâ de lege a-
grariâ contra Rullum ad populum: *Hac lege tribunitiâ decemviri vendent. Accedet
eò mons Gaurus: accedent salicta ad Minturnas. adijungetur etiam illa via vendibilis Her-
culanea.* Florus lib. i. cap. xvi: *Heic illi nobiles portus, Caieta, Misenus, & repentes
fontibus Baia. Lucrinus & Avernus, quadam maris otia. Heic amicti vitibus montes,
Gaurus, Falernus, Massicus, & pulcherrimus omnium Vesuvius.* Plinius lib. iii. cap. v:
Opidum Sinuessâ; extremum in adjecto Latio. Hinc felix illa Campania est. Ab hoc sinu
incipiunt vitiferi colles, & temulentia nobilis succo, per omnes terras inclyto; & summum
Liberi patris cum Cerere certamen. Hinc Setini, & Cacubi obtendantur agri. his jun- 20
guntur Falerni, Caleni. dein consurgunt Massici, Gaurani, Surrentinique montes. Cre-
do, ex his tribus auctoribus nonnullos hausisse errorem, uti Gaurum montem in
Massico posuerint, ad Lirim amnem & Sinuessam opidum. Alios igitur audiamus,
Silius lib. v. 111:

*Illic Nuceria & Gaurus navalibus apta,
Prole Dicarchaâ; multo cum milite Graia
Illic Parthenope.*

Sidonius Apollinaris Carm. v:

—— Sic Barchaus opimam
Hannibal ad Capuam perit, quum fortia bello
Inter delicias mollirent corpora Baia.
Et, se Lucrinus quâ vergit Gaurus in undas,
Brachia Masylus jaçtaret nigra natator.

Lucanus lib. 11:

—— Vel si convulso vertice Gaurus
Decidat in fundum penitus stagnantis Averni.

Plinius lib. x. 111 cap. v; quod est de generosis vinis: *Certant Massica aquè ex monte
Gaurano Puteolos Baiasque prospectantia.* Nempe vites ex Massico monte in Gaurum
translatæ. Sidonius Carm. x. v. 111:

*Si quis Avitacum dignaris visere nostram,
Non tibi displiceat, si, quod habes, placeat.
Aemula Baiano tolluntur culmina cono;
Parque cothurnata vertice fulget apex.
Garrula Gauranis plus murmurat unda fluentis,
Contigui collis lapsa supercilio.
Lucrinum dives stagnum Campania nollet,
Aequora si nostri cernebat illa lacus.*

Columella Rusticar. rer. lib. i. cap. v: *Proxima fluens aqua è montibus oriunda: si per
fata preceps devolvitur; ut est in Gaurano [scribe, in Gaurano] Campania.* Ioannes
Stobæus Sermonè xxviii; qui est de Morbis & molestiarum in iis solutione; ex He- 50
liodori Spectaculis Italicis:

*Ἰταλῆς ἢ πολλὸν ἕσπερ εἰχὼν κελώνω
Γαυρίω, χόρη τις ὀδύσιαν ὅτι λαγὰ
κέκλιται, δόξησασα, χροτός· ἐκ δὲ οἱ ὕδαρ
Αἰὼς μάλ᾽ ἀπὸ τοῦ ἀναπνεύσαι πέντε π
κείνο πολυτέφυλοι πειναίεται ἀέρες ὕδαρ,
Ὅσων ἀλκαρ εἰχέειν.*

Hoc

Hoc est:

*Italia qui non procul præterit collem
Gaurum, locus quidam ad levam viatoribus
Inclinat, splendidus, nivosus: unde aqua
Amara tum odore tum potu profuit.
Hanc locupletes vineis viri adcola aquam
Usurpant medicandis oculis.*

Plinius lib. xviii cap. xi: *Finiuntur Leboria viâ ab utroque latere consulari, quæ à Puteolis & quæ à Cumis Capuam tendentis magna etiam nunc apud Puteolos conspiciuntur reliquæ; ac deinde longo tractu propter eam ab utroque latere antiqua sepulcreta, vulgò nunc vocatur incolis Via Campana. Hæc igitur via lævo suo latere à Puteolis adscendit propter Gaurum montem; quod innuunt versus isti. Mons ipse nunc vulgò dicitur Monte Barbaro; ut olim adprimè vitifer, sic hodiè totus sterilis.*

Porro inter hunc montem & opidum Puteolos Ciceronis fuit villa in litore; quod ille PUTEOLANVM suum adpellavit, & postea ACADEMIAM: quum aliam villam, ad Lucrinum lacum in collibus sitam, vocaret CUMANVM suum. Cicero ad Atticum lib. x epist. iii: *Quum hoc scripsissem, à Curione mihi nunciatum est, eum ad me venire. venerat enim is in Cumanum vesperi. Mox: Præterit villam meam Curio; iussitque mihi nunciari, mox se venturum: cucurritque Puteolos, ut ibi concionaretur. Concionatus est, rediit, fuit ad me sanè diu. Nempe in Puteolano; quod præterierat à Cumano Puteolos properans. Ad Atticum lib. xiiii epist. vii: Ego, è Formiano exiens xvii Kal. ut inde altero die in Puteolanum, scripsi hæc. Epist. x: Octavius Neapolim venit xiiii Kalendas, ibi eum Balbus manè postridiè: eodemque die mecum in Cumano. Epist. xiii: Septimo denique die literæ mihi reddita sunt, quæ erant à te xii Kal. data: quibus quæris, atque etiam me ipsum nescire arbitraris, utrum magis tumulis prospectuque, an ambulatione à divivè delecter. Est mehercule, ut dicis, utriusque loci tanta amœnitas, ut dubitem, utra anteponenda sit. En, ut disertè testatur, ex duabus istis villis alteram in tumulis sitam esse, alteram in litore: quam fuisse Puteolanam, mox videbimus. Eiusdem libri xiii epist. xvii: Piliæ nostræ villam totam, & quæ in villâ sunt, trado, in Pompeianum ipse proficiscens. Epist. xviii: Quinto Nonas confendens ab hortis Cluvianis in phaselum episcopum, has dedit literas; quum Piliæ nostræ villam ad Lucrinum villicosque procuratores tradidissem. Ipse autem eo die in Petri nostri tyrotarichum imminebam, per paucis diebus in Pompeianum, post in hæc Puteolana & Cumana regna renavigare. O loca cateroqui valdè adpetenda; interpellantium autem multitudine panè fugienda? Epist. xviiii: In Pompeianum veni v Nonas Maias, quum pridè, ut antiè ad te scripsi, Piliam in Cumano collocavissem. Lib. xv epist. i: Heri dederam ad te literas, exiens è Puteolano; diverteramque in Cumanum. ibi panè valentem videram Piliam. Ex hæcenus citatis apertè patet, Cumanum hoc Ciceronis fuisse ad*

Lucrinum lacum in tumulis. Hi postea ortu Cinerei montis obruti fuère; aut terræ motibus hausti. De Puteolano, quod in litore erat, ita tradit Plinius lib. xxxi cap. 11: *Oculis medentur aquæ Ciceroniana. Nempe, hæc sunt illæ, de quibus versus illi apud Stobæum testantur, ad levam prædictæ viæ esse aquas, quæ medentur oculis. Pergit Plinius: Digna memoratu villa est, ab Averno lacu Puteolos tendentibus imposita litori: celebrata porticu ac nemore. quam & vocabat M. Cicero Aca-*

demiam, ab exemplo Athenarum ibi compositis voluminibus eiusdem nominis, in qua & monumentum sibi instauraverat: ceu verò non & in toto terrarum Orbe fecisset. Huius in parte primâ, exiguo post obitum ipsius Antistio Vetere possidente, eruperunt fontes calidi, perquam salubres oculis: celebrati carmine Lauræ Tullæ, qui fuit libertus. Panam ipsum carmen; dignum ubique, non ibi tantum legi.

*Quo tua, Romana vindex clarissime lingua,
Silva loco melius surgere iussa viret;
Atque Academia celebratam nomine villam
Nunc reparat cultu sub potiore. Vetus:
Hæc etiam adparent lymphæ non antiè reperta;
Languida quæ infusa lumina rore levant.*

Nimirum

Nimirum locus ipse sui Ciceronis honori
 Hoc dedit, hac fonteis quum patefecit ope;
 Ve, quoniam totum legitur sine fine per Orbem,
 Sint plures, oculis qua medeantur aque.

Meminit ipse Cicero huius Academiae ad Atticum lib. 1. epist. 111, his verbis: *Quod ad me de Hermathena scribis, per mihi gratum est ornamentum Academiae proprium mea: quod & Hermes commune omnium & Minerva singulare est eius gymnasiis insigne. Quare velim, ut scribis, ceteris quoque rebus quamplurimis eum locum ornes. Plinius mirifice situm eius innuit: Ab Averno lacu Puteolos tendentibus imposta litori. Quasi Averno fuisset propior, quam Puteolis. Qua sane re novissimis horum locorum de- 10* scriptoribus Italis vehementer, uti jam non magnam villam, sed urbem quasi ingentem, à Puteolis ferè incipientem ad Avernum usque protenderint. Multo igitur rectius supra dictus Heliodorus apud Stobæum: tum ipse Cicero, qui inter Lucrinum lacum ponit & Puteolos. Heliodoro adstipulantur Philostratus & Aelius Spartianus. Ille Vitæ Apollonii lib. v. 11 cap. 1111: *Ἀφικετο ἐς Δικαιάρχου. Id est: Profectus est Puteolos. Et initio cap. v: Ἀρχὴν αὐτῶν, ἐπιὼν ταῦτα, ἐς τὸ Κικέρωνος & Πυλαίου χωρίον. ἐστὶ δὲ τὸ πρὸς τὸ ἄστυ. Hoc est: His dictis, in prisci Ciceronis pradium eum deduxit; quod est apud urbem. Aelius Spartianus in Hadriano: Sepultus est in villa Ciceronianâ Puteolis. Et postea: Templum ei Antoninus pro sepulcro apud Puteolos constituit. Ostentant hodièque incolæ reliquias huius villæ; sed paullum à mari remo- 20* tas: quum litus hoc eruptione Cinerei montis magnâ parte oppletum dicant.

FORVM VVLCANI, locus.

Supra urbem Puteolos, ad ortum Solis æstivi versus, locus est, qui antiquitus à naturâ suâ dicebatur FORVM VVLCANI. Strabo lib. v; post Puteolorum descriptionem: *Ἐπέκειται δὲ πόλεως ἑξ ἧς ἡ Φαίση ἀγορὰ, πρὸς τὴν ἑκακλήσο μὲν Δεσπυρίων ἐφύσει, καμινώδης ἐχέουσα αἰσπινοῦς πολλαχῶς καὶ βορωῶδης ἰκανῶς. τὸ δὲ πρὸς τὴν Φαίση πλήρης ἐστὶ σуртῶ. Hoc est: Urbis protinus imminet Forum Vulcani; campus undique ignitis inclusus superciliis; qua passim tamquam è caminis incendia magno cum murmure exspirant. campus ipse sulfure tractili est plenus. Locus is hodièque ab eodem rei argumento vulgò incolis dicitur La Solfatura. habetque passim lacunas calidorum fontium; qui instar bullientis aheni perpetuò fervent, aquasque igne ac sulfure mixtas ad v1 12- 30* pè cubitorum altitudinem eructant. Eundem locum Silius quoque perquam eleganter curatèque describit lib. x 11, his verbis:

— Tum sulfure & igni

Semper anhelanteis coctoque bitumine campos
 Ostentant. Tellus atro exundante vapore
 Suspirans, ustisque diu calefacta medullis
 Aestuat, & Stygios exhalat in aëra status.
 Parturit, & tremulis metuendam exsibilat antris,
 Interdumque cavas luctatus rumpere sedes
 Aut exire foras, sonitu lugubre minaci
 Mulciber immugit; lacerataque viscera terra
 Mandit, & exesos labefactat murmure monteis.
 Tradunt, Herculeâ prostratos mole gigantes
 Tellurem injectam quater: & spiramine anbelo
 Torreri latè campos: quotiesque minantur
 Rumpere compagem impostam, expallescere caelum.

PHLEGRAEVS campus.

Ergo Forum hoc Vulcani PHLEGRAEVS etiam erat CAMPVS. in hoc quidpe veteres fabulati sunt Herculem vicisse gigantes. Plinius sanè sic intellexit lib. 111 cap. v. *Cuma, inquit, Misenum, portus Baiaarum, Bauli, lacus Lucrinus, & Avernus; dein Puteoli colonia; Dicaarchia ante dicti: postque Phlegraei campi: Acherusia palus, Cumis vicina: litore autem Neapolis. Strabo dicto lib. v ante; ubi rationem nominis Puteolorum reddit: οἱ δὲ πρὸς τὴν δυσηδίας τὴν ὑδάτων ἀπαντὸν χωρίον ἐκαμύχερον Βαίων καὶ τὴν Κυρῆας . . . [deest aliquid] ὅτι Φαίση πληρὴ ἐστὶ καὶ πυρὸς καὶ θερμῶν ὑδάτων. Τινὲς δὲ καὶ φλέγρον Διὸς τὸ πρὸς τὴν Κυρῆας νομίζουσι κληθῆναι, καὶ τὴν πεπωκέντων ζυγόντων τὰ κεραιώτα τραμάτια αἰαφείων πρὸς τὴν αἰθρῶν τὸ πυρὸς καὶ τὸ ὑδάτων. Hoc est: Quidam à putore aquarum totam istam regionem ad Baias usque & agrum Cumanum [deest aliquid] quòd sulfuris sit plena, & igni calidiùque aquis referta. Nonnulli ab id ipsum Cumanum agrum*

agrū Phlegrā cōsent adpellari; & gigantū ibi occisorū fulminibus inflīcta vulnēra
 ignem huiusmodi aquasque ebullire. Et eodem libro antea: κλισυ ἢ πῶ κύμω Χαλ-
 κιδῆς δοκῶσι. Πρόπρον μὲν οὐκ ἦν τυχεῖ· καὶ τὸ Φλεγραῖον καλῶμερον πεδίον, ἐν ᾧ τὰ πρὸ ἄν-
 ρώντας μὲν δὲ αἰῶν, ὡς αἰῶν, αἰς εἰσὸς, ἀλλ' ἐκ τῆς περὶ ἀρχαίων πῶ γλῶσσῆς δι' ἄρτυ. Hoc
 est: *Condita putantur Cuma à Chalcidensibus. Atque ab initio quidem urbs ea fortuna-
 ta fuit. & quae de Phlegraeo campo fabulantur, ac re ibi cum gigantibus gesta, haud alitēn-
 de videntur orta, quam quod eam regionem ob soli praestantiam multi sibi certatim vindi-
 caverint. Certè Phlegraei campi nomen & res illic cum gigantibus gesta ab crebris
 ignibus & calidarum aquarum fontibus originem accepere.* Straboni tamen pa-
 trocinari videtur Plinius lib. xviii cap. xi. *Quantum autem universas terras campus
 Campanus antecedit, tantum ipsum pars eius, quae LEBORIAE vocantur: quem Phlegraeum* LEBORIAS s-
ve LEBORI-
NVS CAMPVS.
 Graeci adpellant. *Finuntur Leboria via ab utroque latere consulari, quae à Puteolis & quae à
 Cumis Capuam ducit. Mira quidem definitio. sed hoc voluit: Leborias esse inter Ca-
 puam & Puteolos, ab utroque latere viae consularis, quae inter ea opida strata erat
 At postquam ex collibus ab Cumis vel Puteolis proficiscens descenderis, unus con-
 tinuus inde Capuam usque est campus planus, sine ullis calidis fontibus aut ignium
 flagratione. qui tractus proprie Leboriae adpellabatur, sive LEBORINVS CAMPVS,
 Plinius lib. xvii cap. iiii: *Inter argumenta stipulae crassitudo est; tanta alioquin in Le-
 borino Campania nobili campo, ut ligni vice utantur.* Lib. iiii cap. v: *Opadum Sinuessae
 extremum in adiecto Latio. hinc felix illa Campania est. Ab hoc sinu incipiunt vitiferi
 colles & temulentia nobilis, succo per omneis terras inclyto: atque, ut veteres dixerent, sum-
 mum Liberi patris cum Cerere certamen. hinc Setini & Cacubi obtenduntur agri. his jun-
 guntur Falerni, Caleni. dein consurgunt Massici, Gaurani, Surrentinique montes. Ibi
 Leborini campi sternuntur; & in delicias alicae politur messis. At notandum heic, ple-
 raque exemplaria habere, *Leboriae, Laborinus campus, Laborini campi.* quod ferè o-
 mneis hodiè maximè probare ac defendere video: scilicet, quia ab eo hodierna
 Campaniae adpellatio vulgaris *Terra di Lavoro.* dictumque olim volunt Laborinum
 campum, quia fructum sine ullo colentium labore reddebat. Ridicula sanè voca-
 buli originatio atque analogia. In Chronico Cassinensi frequenter idem memora-
 tur vocabulum: sed constanter ubique *Liburia:* & in Historiae Miscel. lib. xvi sic est:
*Cumano, Puteolano, & alios plurimos in Liguria degentes. vitiosè quidem, ab verò
 in Liburia. quod sanè vocabulum longè propius ad Leborias accedit, quam ad La-
 borias. Sed de Leborino campo haec sufficiant. redeamus ad Phlegraeum campum.
 Ergo is ex isto Plinii testimonio ad Capuam usque pertinuit. At Diodorus etiam
 ad loca usque circa Vesuvium montem extendit. Verba eius lib. iiii haec sunt: ο
 εἰς ἂν Ἡρακλῆος δότο τὸ Τιβερῶος ἀναζόουζας, & διεξῆν τὴν ἀρχαίαν τὴν Ἰταλίας ὀνομαζομένης,
 κατὰ τὴν εἰς τὸ Κυμαῖον πεδίον ἐν μυθολογῶσι, ἀνδρας ἦ τὴν ῥώμης παρεχόμενος ἐπὶ τῶν ἀνομιῶν
 διανομαζόμενος ὀνομαζόμενος γίγνασθαι. ἀνομιῶν ἢ καὶ τὸ πεδίον τῆς Φλεγραῖον, δότο ἢ λοφῆ τὸ
 τὸ Παλαῖον ἀπέειπεν πρὸς Ἄφροδίτην, ἀφροδισίας τῆς καὶ πῶ Σικελίας λίτην καλεῖται δὲ ὁ
 πῶ Οὐέσβι. ἔχον πολλὰ σημεῖα τῆς κεκαυθῆς καὶ ἄν- ἀρχαίως ἔχοντος. Hoc est: *Hercu-
 les, motis à Tiberi castris, maritimos eius, quae nunc vocatur Italia, tractus percurrens,
 in Cumanum descendit campum: ubi homines roboris immanitate, & atrocitate facinorum
 infameis, quos giganteis nominant, egisse fabulantur. Phlegraeus quoque campus adpella-
 tur locus is, à colle, qui, Aetne instar Sicula, magnam vim ignis quondam eructans, nunc
 vocatur Vesuvius; multa inflammationis veteris signa habens.* Ergo tota Campaniae pla-
 nities Phlegraeus adpellabatur campus. quod sanè Polybius quoque testatur lib. ii;
 ubi de antiqua Etruscorum agit sede Circumpadanâ. Ταῦτα γὰρ τὰ πεδία, inquit, τὸ
 παλαιὸν ἐνομιον Τυρρῶνοι. καὶ ἔς ἔχοντος καὶ Φλεγραῖα περὶ καλῶμερα, τὰ πρὸς Καπύμω καὶ Νώ-
 λω. Id est: *Hos igitur campos quondam incolere Etrusci: quo tempore & circa Capuam
 atque Nolam Phlegraeos quondam dictos possiderunt campos.* Et lib. iiii: *Τὰ γὰρ πεδία τὰ
 καὶ Καπύμω ἐπιφανέστατα καὶ ἐστὶ τῶν καὶ πῶ Ἰταλίας, καὶ ἀπὸ τῶν ἀρχαίων καὶ ἀπὸ τῶν καλῶν,
 καὶ ἀπὸ τῶν πρὸς αὐτὴν κείδων τῆς Ἰταλίας, καὶ τῶν πρὸς εἰς ἡμᾶς ἔχοντος, εἰς ἃ ἄρτυ ἀπά-
 σης τῆς οἰκουμενῆς κατὰ τὴν εἰσὸν οἱ πλείους εἰς Ἰταλίαν ἀφίχονται δὲ καὶ τὰς ἐπιφανέστατας καὶ
 καλλίστας πόλεις τῆς Ἰταλίας ἐν αὐταῖς. πῶ μὲν γὰρ ἀρχαίον αὐτῶν Σινυεσοανοὶ καὶ Κυμαῖοι
 καὶ Δικαιαρχῆται νεμονται, πρὸς δὲ τῆς Νεαπολίται, πλεονάτων δὲ τὸ τῶν Νυκιεμῶν ἐθ-
 νῶν. τῆς δὲ μεσογῆς. τὰ μὲν πρὸς τὰς ἀρκῆς Καλῶν καὶ Τεανῆται κατικῶσι τὰ ἢ πρὸς εἰς
 Νωλῶν. κατὰ μῆκος ἢ τὰ πεδία κείδων συμβαίνει πῶ πρὸς τὴν μακροτάτην μερονῆται πόλιν
 Καπύμω.****

Καπίλι. Ε' πημέσαι. Δι' κη' α' π' τις μνησσε' Φοις ο' π'ει τ'των τ'ων π'διων λέγει' λόγ' ο' π'εσσα γ'ροδ'επαι' η' τ'ωντα φλεγραία, κα'ταπ'ο κη' έπερ' τ'ων Π'π'κειων π'διων. Ήεις γ' μ'ω μ'ά-
 λισα π'ει τ'των ε'ος ε'ε'κ'ναι, Δι' τ' κ'άλλ' ο' κη' τ'ω δ'ε'τ'ω αυ'των. Hoc est: Nam planities
 circa Capuam pars est Italiae totius nobilissima. regio bonitate atque amonitate prastans. ad
 hoc, mari adjacens, & emporia habens, ad que solent adpeller, qui ex omnibus fere Or-
 bis partibus in Italiam navigant, urbes praterea celeberrimas pulcherrimasque Italia conti-
 net. oram enim maritimam Sinuessani, Cumani, atque Puteolani colunt: tum item Nea-
 politani, & novissimi omnium Nucerni. in mediterraneo, ad septentriones versus sunt
 Caleni & Teanenses: ad ortum Nolani. in mediis his campis sita est Capua; civitas, qua
 omneis alias felicitate quondam superabat. Estque adeo cum primis credibile, quod in fa-
 bulis de hisce campis narratur. nam & hi quoque Phlegrei adpellati sunt, ut alii praecepta
 bonitate insignes. & sanè de his potissimum deos inter se certasse, veri simile est, propter
 eorum amonitatem ac prastantiam. Hæc igitur veteres illi de Phlegreis Campaniæ
 campis fabulati sunt. Nos versus mare regredimur. Ultra Forum Vulcani, versus
 eundem Solis æstivi ortum, locus vulgò hodiè adpellatur *Astrani*: natura autem
 eius est talis: Mons continuis jugis amphitheatri in speciem convallem cingit, quæ
 paullatim ab summo ad imum fundum coarctatur. fundi solum sulfureum est atque
 aridum; passim calidarum aquarum venis scatens. Hic ille locus est, quem Petroni-
 us Arbiter in carmine de Mutatione reipublicæ Romanæ innuit his verbis:

Est locus exciso penitus demersus hiatu,
 Parthenopen inter magnaue Dicarchidos arva,
 Cocytâ perfusus aquâ. nam spiritus extra
 Qui furit effusus, funesto spargitur astu.
 Non hac autumno tellus viret, aut alit herbas
 Cessite lætus ager; aut verno persona cantu
 Mollia discordi strepitu virgulta loquuntur:
 Sed chaos & nigro squalentia pumice saxa
 Gaudent ferali circumtumulata cupressu.
 Has inter sedes Ditis pater extulit ora,
 Bustorum flammis & canâ sparsa favillâ.

Apud ipsum mare inter Puteolos atque Neapolim, ad Paufilypum usque mon-
 tem, qui nunc vulgò dicitur *Poslipo*, COLLES atque FONTES dicebantur à co-
 lore LEUCOGÆI. Plinius lib. xxxi cap. ii: *Leucogæi fontes inter Puteolos &*
Neapolim oculis & vulneribus medentur. Lib. xxxv cap. xv: *In Italiâ quoque inveni-*
tur sulfur in Neapolitano Campanoque [emenda, Puteolano agro, collibus, qui vocantur
Leucogæi. Quod ex cuniculis effossum, perficitur igni. Lib. xviii cap. xi: *de alicâ:*
Postea admiscetur creta: qua transit in corpus; coloremque & teneritatem adfert. Inveni-
 tur hæc inter Puteolos & Neapolim, in colle *Leucogæo* adpellato. [alia exemplaria *A-*
raxi: utraque nihili vox, & quæ orationem imperfectam reddit] *oculorum claritati,*
 & *vulnerum medicina, dentiumque firmitati.*

CAP. III.

De cæteris CAMPANIAE locis maritimis, inter PUTEOS
& Minervæ promontorium.

Proxima igitur in litore à Puteolis est NEAPOLIS urbs, antè PARTHENOPE
 dicta, & prius PHALERVM, si poetis credimus. Plinius lib. iii cap. v: *Puteoli*
 colonia, Dicaarchia dicti: postque Phlegrei campi Acherusia palus, Cumis vicina. litore
 autem Neapolis, Chalcidensium & ipsa Parthenope à tumulo Sirenis dicta. Ptolemæus:
 Π'άπολι, Νεάπολις. Puteoli Neapolis. Mela lib. ii cap. iiii; adverso litore ingre-
 diens: Neapolis, Puteoli. Strabon lib. v: Νεάπολις. ὅπερ δ'είκνυται μνημα τ'ων Σφ'ρ'ών μ'ιας,
 Παρθενόπης. Id est: Neapolis; ubi monumentum ostenditur Parthenopes, unius Sirenum.
 Stephani epitomator: Νεάπολις, πόλις Ἰταλίας Δι' ἄστυ μ'ιας, ἐν ἣ Παρθενόπη ἤρρηται, μ'ια τ'ων
 Σφ'ρ'ών.